

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ЧЕРНЕНКО ПАВЛО ВАЛЕРІЙОВИЧ

ДИСЕРТАЦІЯ
ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ П. В. Черненко

Науковий керівник:

Бобрішова Лілія Володимирівна,

доктор філософії з галузі знань 08 Право

Дніпро - 2025

АНОТАЦІЯ

Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів: кримінологічна характеристика та запобігання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2025.

Дисертацію присвячено дослідженню кримінологічної характеристики та запобігання фальсифікації виборчих документів.

У першому розділі дисертаційного дослідження йдеться про визначення змісту та суті виборчого документу та його місце в системі документообігу (*підрозділ 1.1.*), а також реалізується аналіз кримінально-правових ознак фальсифікації виборчих документів (*підрозділ 1.2.*).

Щодо визначення змісту та суті виборчого документу та його місце в системі документообігу, то під виборчим документом необхідно визнавати матеріальний носій на якому зафіксована інформація, яка використовується під час організації та реалізації виборчого процесу, які видаються відповідними суб'єктами виборчого процесу і утворені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

В межах аналізу кримінально-правових ознак фальсифікації виборчих документів наголошується на тому, що відповідно до чинного кримінального законодавства України кримінальна відповідальність за фальсифікацію виборчих документів передбачена в ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України. Це по-перше. По-друге, обґрунтовується та точка зору, що не зважаючи на те що фальсифікація виборчих документів об'єднана єдиним родовим об'єктом, кожна з окремих кримінально-правових норм має власний безпосередній об'єкт. В той же час, предмети складів кримінальних правопорушень, які реалізуються у формі фальсифікації виборчих документів, розглядаються нами як або, в певній мірі,

повноцінний офіційний документ, що використовується в тому, чи іншому питанні виборчого процесу, або відповідна інформація, як складова частина такого офіційного документу. По-третє, суспільно небезпечне діяння, як єдина обов'язкова ознака об'єктивної сторони фальсифікації виборчих документів, передбачена законодавцем у формі активної дії.

У другому розділі дисертації, присвяченому кримінологічній характеристиці та детермінації фальсифікації виборчих документів мова йде про характеристику кількісних і якісних показників фальсифікації виборчих документів (*підрозділ 2.1.*); характеристику особистості злочинця, яка вчиняє фальсифікацію виборчих документів (*підрозділ 2.2.*); механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів (*підрозділ 2.3.*) та характеристика основних чинників, що обумовлюють фальсифікацію виборчих документів (*підрозділ 2.4.*).

Розкриваючи сутність та зміст *кількісних показників фальсифікації виборчих документів* наголошується наступне: абсолютна кількість облікованих злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, в період з 2015 року по 2022 рік зафіксувала максимум у 2019 році – 104 злочини, а мінімум в 2022 році – 1 злочин; максимум абсолютного рівня засуджених в 2019 році – 45 осіб, мінімум в 2017-2018 рр. – 4 особи; максимальний показник коефіцієнту злочинної інтенсивності злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, зафіксований в 2015 рік – 2,077 кримінальних правопорушень, а мінімальний в 2022 рік – 0,024; максимум коефіцієнта судимості фальсифікації виборчих документів зафіксований у 2021 рр. – 1,76, а мінімум 2017-2018 рр. – 0,11 засуджених осіб на 1 млн. населення України; динамічна картина має наступний вигляд: з 2015 р. до 2018 р. спостерігається період спаду абсолютного рівня; далі, а саме з 2018 р. до 2019 р. – миттєве збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень; і знов спад з 2019 р. до 2021 р.

Щодо змісту та сутності *якісних показників фальсифікації виборчих документів* то в цій ситуації зазначається те, що частка даної категорії злочинів

в загальній кількості кримінальних правопорушень протягом періоду, який досліджувався, (2015-2021 рр.) визначається в мізерному розмірі – менше 1%; 55% від загальної кількості облікованої категорії злочинів складають суспільно небезпечні діяння пов'язані з наданням неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України); 43% – незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) та 2% – незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України). Географія найбільшого поширення фальсифікація виборчих документів набула в наступних регіонах України: м. Київ (0,48 злочинів на 1 млн. чоловік), Волинська (1,05 злочини на 1 млн. чоловік), Київська (0,85 злочини на 1 млн. чоловік), Чернігівська (0,58 злочини на 1 млн. чоловік), Закарпатська (0,48 злочини на 1 млн. чоловік), Запорізька (0,48 злочини на 1 млн. чоловік), Донецька (0,43 злочини на 1 млн. чоловік) та Сумська (0,38 злочини на 1 млн. чоловік) області. Щодо топографії даних кримінально-протиправних проявів, то вони реалізуються на території (місцях), які певним чином пов'язані з організацією та реалізацією виборчого процесу (територія виборчої дільниці, територіальної виборчої комісії тощо).

Надано характеристику соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-рольових та морально-психологічних ознак особистості, яка фальсифікує виборчий документ. Аналіз *соціально-демографічних ознак* свідчить, що найчастіше його вчиняють громадяни України (100%), віком 30–50 років (64,1%) та 50-65 років (24%), жінки (53,4%), які за освітнім рівнем поділяються на три основні групи: з загально-середньою освітою (42,7%), з професійно-технічною (31,2%) та з вищою (26,1%). При цьому, фальсифікація виборчих документів вчиняється особою, що набула певного трудового стажу, спеціальних навичок і досвіду роботи; при цьому специфіка виконуваних

службових обов'язків прямо пов'язується з необхідністю здобуття особою відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, що часто є обов'язковою вимогою для зайняття посади в тій чи іншій владно-управлінській структурі.

Щодо *кримінально-правових ознак*, то лише у 12,3% осіб кримінально-протиправна поведінка мала груповий характер, а саме: в складі групи осіб – 11,6% а в складі організованої групи – 0,7%. Такий стан речей обумовлюється тим, що фальсифікація виборчих документів, як правило, не потребує залучення до вчинення кримінального правопорушення інших осіб.

Поведінка осіб до моменту вчинення кримінального правопорушення пов'язаного з фальсифікацією виборчого документа в переважній більшості мала не кримінально-протиправний характер та визнається нами як законотрунхняна (судимість погашена чи знята – 0,7%; мають не зняту і непогашену судимість – 1,4%). Кримінально-правова реакція держави на фальсифікацію виборчих документів демонструє наступне: більш ніж половина засуджених осіб за дані кримінальні правопорушення були звільнені від відбування покарання з випробуванням (52,2%); серед засуджених до реального покарання домінує призначення штрафу (майже в 97% випадків); частка призначення покарання у виді позбавлення волі на певний термін фактично знаходиться в мінімальних розмірах (близько 3%); одночасно з основним покаранням було призначено додаткове покарання, а саме – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (41,3%). Вчинення кримінальних правопорушень в стані алкогольного сп'яніння мінімальне (5,8%), а щодо наркотичного сп'яніння, то таке взагалі не зафіксовано.

Аналіз *соціально-рольових ознак* продемонстрував наступне: фальсифікацію виборчих документів реалізують особи, які є працездатними, але не працюють складають 40% від загальної кількості засуджених за дані суспільно небезпечні прояви; 17,5% – пенсіонери; 12,5% – робітники; 10% – службовці; 2,5% – лікарі та 17,5% – які займаються іншими заняттями, що не включені до статистичного обліку. Щодо питання сімейного стану засуджених

осіб, то в переважній більшості вони мають свою родину, при цьому, дуже часто, на вихованні у них є неповнолітні діти.

Морально-психологічні ознаки особистості, яка фальсифікує виборчі документи поділяються на дві групи: моральні та психологічні якості. До групи моральних ознак відносять світогляд особистості кримінального правопорушника, рівень та особливості його духовності. Крім того, під час кримінологічного аналізу моральних ознак особистості кримінального правопорушника важливе значення має встановлення та фіксація відповідної життєвої позиції, установок та ціннісних орієнтацій такої особистості.

В свою чергу, психологічні ознаки особистості даної категорії злочинців досліджуються через призму інтелектуальних, емоційних та вольових властивостей особистості.

Аналізуючи в дисертаційному дослідженні проблематику механізму індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів зазначається те, що під даним механізмом розуміють систему відповідних елементів суб'єктивного та об'єктивного характеру, які з точки зору логіки тісно пов'язані між собою в єдине ціле, взаємодіють та детермінують один одного, кінцевий результат якого – вчинення суспільно небезпечного діяння, яке характеризується фальсифікацією виборчого документу. Наголошується на тому, що механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів, містить в собі такі складові елементи як особистість злочинця, мотивацію, конкретну життєву ситуацію, прийняття рішення про вчинення злочину і сам процес його скоєння (акт поведінки).

Розкриваючи сутність характеристики основних чинників, що обумовлюють фальсифікацію виборчих документів обґрунтовується те, що фальсифікація виборчих документів в Україні, як суспільно небезпечне явище детермінують групи факторів, а саме: фактори, що обумовлюють злочинність взагалі в Україні; фактори, що обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність; фактори, що обумовлюють суспільно небезпечні діяння в сфері виборчого права; фактори, що обумовлюють безпосередньо

фальсифікацію виборчих документів. При цьому, кожна з цих груп факторів має власний вплив на обумовлення фальсифікації виборчих документів. Якщо розглядати дану проблематику з точки зору пріоритетності, то в першу чергу фальсифікація виборчих документів обумовлюється політичними факторами злочинності як явища. Одночасно робиться висновок про те, що детермінанти фальсифікації виборчих документів повинні розглядатися в контексті детермінантів фальсифікації будь-яких документів.

Третій розділ присвячено дослідженню проблематики запобігання фальсифікації виборчих документів, а саме визначення поняття запобігання злочинності та надання їй загальної характеристики (*підрозділ 3.1.*) та аналізу загальносоціальному рівню (*підрозділ 3.2.*), спеціально-кримінологічному рівню (*підрозділ 3.3.*) та індивідуальному рівню (*підрозділ 3.4.*) запобігання фальсифікації виборчих документів.

В межах дослідження наголошується на тому, що до суб'єктів загальносоціального рівня запобігання фальсифікації виборчих документів, відносять наступні суб'єкти: 1) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); 2) органи та організації, які мають основним завданням і функцією запобігання злочинності.

До основних напрямків кримінологічної діяльності суб'єктів запобіжної діяльності на загальносоціальному рівні відносять заходи правового характеру, які мають на меті створення ефективного правового підґрунтя для соціально-економічних, ідеологічних та політичних, організаційно-управлінських, культурно-виховних заходів, які спрямовані на позитивний розвиток суспільних відносин і усунення (нейтралізацію) детермінант злочинності, виступає основою всієї системи запобігання злочинності на загальнодержавному рівні.

Заходи впливу на фактори, що обумовлюють злочинність в Україні та мають вплив на фальсифікацію виборчих документів можливо поділити на

наступні групи: заходи соціально-економічного характеру; заходи ідеологічно-політичного характеру; заходи організаційно-управлінського характеру.

Наголошується на тому, що до спеціально-кримінологічних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів слід віднести: модернізація та приведення у відповідність до існуючих економічних та політичних умов законодавства, що регулює протидію злочинам у сфері реалізації виборчого права; спрощення роботи державного апарату, знищення бюрократизації, створення чіткої правової основи діяльності державних службовців; створення та запровадження прозорості (відкритої) процедури підбору кадрів, що приймають участь у забезпеченні виборчого процесу в суспільстві; запровадження принципу негайної реакції державних установ та громадянського суспільства на порушення суб'єктами виборчого процесу етичних, моральних або правових норм поведінки; створення загальнодержавної програми, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням у сфері виборчих прав; поширення положень ЗУ «Про запобігання корупції» на членів виборчих комісій, кандидатів депутатів органів місцевого самоврядування в питанні обов'язкового декларування доходів; створення належних умов праці та правових гарантій безпеки для осіб, до функціональних обов'язків яких входить протидія кримінальним правопорушенням у сфері виборчого права; розробка ефективної системи взаємодії правоохоронних органів держави, діяльність яких направлена на запобігання фальсифікації виборчих документів; формування в суспільстві беззаперечно негативного ставлення до кримінально-протиправних проявів у сфері виборчого права взагалі і до фальсифікації виборчих документів конкретно.

Щодо визначення змісту та суті індивідуальних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів необхідно завжди враховувати момент початку реалізації індивідуальних заходів. При цьому, запобіжний вплив реалізується відносно конкретної особи та її характерних рис. Як результат цього, початок запобіжної індивідуальної діяльності починається з того

моменту, коли встановлена певна особа на яку буде здійснюватися запобіжний вплив і ті притаманні характерні її властивості, на які є потреба впливу.

Ключові слова: документ, виборчий документ, фальсифікація виборчих документів, кримінологічна характеристика, запобігання злочинності, запобігання фальсифікації виборчих документів

Список публікацій здобувача.

1. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів: характеристика основних детермінантів // Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 271-274. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/66.pdf (дата звернення: 19.03.2020).
2. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів: кримінально-правовий аналіз об'єктивних ознак. *KELM*. 2021. № 6. С. 172-176 (Республіка Польща).
3. Черненко П. Фальсифікація виборчих документів: кримінологічна характеристика особистості злочинця. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 346-354.
4. Черненко П. В. До проблеми визначення змісту дефініції «виборчий документ» // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: тези доп. Учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки, відзначення Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи (Харків, 16 травн. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019, 212 с. (С. 189-192)
5. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів як різновид політичної корупції // Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 жовт. 2019 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України, Громад. рада при М-ві внутр. справ України. Харків: ХНУВС, 2019. С. 187-189.

6. Черненко П. В. До проблеми сутності змісту морально-психологічних ознак особистості фальсифікатора виборчих документів в реаліях сучасного українського суспільства // Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора, О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС. 2020. С. 101-103.

SUMMARY

Chernenko P. V. Falsification of electoral documents: criminological characteristics and prevention – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Law (Doctor of Philosophy) in the specialty 12.00.08 "Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law" (081 – Law) – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2023.

The dissertation is devoted to the study of the criminological characteristics and prevention of falsification of election documents.

The first section of the dissertation deals with the definition of the content and essence of the election document and its place in the document management system (subsection 1.1.) and also analyzes the criminal law features of falsification of election documents (subsection 1.2.).

Concerning determining the content and essence of an election document and its place in the document management system, an election document should be understood as a material carrier on which information used in the organization and implementation of the election process is recorded, which is issued by the relevant election subjects and formed in compliance with the forms prescribed by law and contains the details provided for by law

As part of the analysis of criminal law features of falsification of election documents, the author emphasizes that under the current criminal legislation of

Ukraine, criminal liability for falsification of election documents is provided for in Articles 158, 158-1, 158-2, and 158-3 of the Criminal Code of Ukraine. This is the first. Secondly, the author substantiates the view that despite the fact that the falsification of electoral documents is united by a single generic object, each of the separate criminal law provisions has its direct object. At the same time, we consider the objects of criminal offenses committed in the form of falsification of electoral documents to be either, to a certain extent, a full-fledged official document used in a particular issue of the electoral process, or relevant information as an integral part of such an official document. Thirdly, a socially dangerous act, as the only mandatory sign of the objective side of the falsification of election documents, is provided by the legislator in the form of an active action.

In the second chapter of the dissertation, which is devoted to the criminological characterization and determination of falsification of electoral documents, the author describes the quantitative and qualitative indicators of falsification of electoral documents (subsection 2.1); characterization of the personality of the offender who commits falsification of electoral documents (subsection 2.2); the mechanism of individual criminal behavior in falsification of electoral documents (subsection 2.3) and the characterization of the main factors that determine the falsification of electoral documents (subsection 2.4).

Revealing the essence and content of quantitative indicators of falsification of electoral documents, the following are emphasized: the absolute number of recorded crimes related to the falsification of electoral documents in the period from 2015 to 2022 recorded a maximum of 104 crimes in 2019, and a minimum of 1 crime in 2022; the maximum absolute level of convicted persons in 2019 was 45 persons, and the minimum in 2017-2018 was 4 persons; the maximum rate of convicted persons was 4 persons. - The maximum criminal intensity rate of crimes related to falsification of electoral documents was recorded in 2015 - 2,077 criminal offenses, and the minimum in 2022 - 0,024; the maximum conviction rate for falsification of electoral documents was recorded in 2021 - 1.76, and the minimum in 2017-2018 was 0.11 convicted persons per 1 million population of Ukraine; the dynamic picture is as

follows: from 2015 to 2018, there is a period of decline in the absolute level; then, namely from 2018 to 2019, there is an immediate increase in the number of recorded criminal offenses; and again a decline from 2019 to 2021.

Regarding the content and essence of qualitative indicators of falsification of electoral documents, it is noted that the share of this category of crimes in the total number of criminal offenses during the period under study (2015-2021) is determined in a meager amount - less than 1%; 55% of the total number of recorded category of crimes are socially dangerous acts related to the provision of false information to the body maintaining the State Register of Voters or other unauthorized interference with the work of the State Register of Voters (c Geography The most widespread falsification of electoral documents was in the following regions of Ukraine: Kyiv (0.48 crimes per 1 million people), Volyn (1.05 crimes per 1 million people), Kyiv (0.85 crimes per 1 million people), Chernihiv (0.85 crimes per 1 million people). Chernihiv (0.58 crimes per 1 million people), Zakarpattia (0.48 crimes per 1 million people), Zaporizhzhia (0.48 crimes per 1 million people), Donetsk (0.43 crimes per 1 million people) and Sumy (0.38 crimes per 1 million people) regions. As for the topography of these criminal manifestations, they are realized in the territory (places) that are in some way related to the organization and implementation of the electoral process (territory of a polling station, territorial election commission, etc.).

The author describes the socio-demographic, criminal law, social and role, moral and psychological characteristics of a person who falsifies an election document. The analysis of socio-demographic characteristics shows that it is most often committed by citizens of Ukraine (100%), aged 30-50 years (64.1%) and 50-65 years (24%), women (53.4%), who are divided into three main groups by educational level: with general secondary education (42.7%), vocational education (31.2%) and higher education (26.1%). At the same time, falsification of electoral documents is committed by a person who has acquired a certain length of service, special skills, and work experience; the specifics of the duties performed are directly related to the need for a person to obtain the appropriate educational qualification level, which is often a mandatory requirement for holding a position in a particular power structure.

As for the criminal law features, only 12.3% of the persons committed criminal behavior in a group, namely: 11.6% as part of a group of persons and 0.7% as part of an organized group. This state of affairs is because the falsification of electoral documents, as a rule, does not require the involvement of other persons in committing a criminal offense.

The overwhelming majority of people's behavior before committing a criminal offense related to the falsification of an electoral document was not criminal and is recognized as law-abiding (0.7% had their convictions expunged or removed; 1.4% had unexpunged or outstanding convictions). The state's criminal legal response to the falsification of electoral documents demonstrates the following: more than half of those convicted of these criminal offenses were released from serving their sentences with probation (52.2%); among those sentenced to real punishment, a fine dominates (in almost 97% of cases); the share of imprisonment for a certain period is minimal (about 3%); simultaneously with the main punishment, an additional punishment was imposed, namely, deprivation of the right to hold certain positions. Committing criminal offenses while under the influence of alcohol is minimal (5.8%), and as for drug intoxication, it was not recorded at all.

The analysis of social and role characteristics showed the following: falsification of electoral documents is realized by persons who are able-bodied but not working - 40% of the total number of convicted persons for these socially dangerous manifestations; 17.5% - pensioners; 12.5% - workers; 10% - employees; 2.5% - doctors and 17.5% - engaged in other occupations not included in statistical records. Regarding the marital status of convicts, the vast majority of them have their own families, and very often they have minor children.

The moral and psychological characteristics of a person who falsifies election documents are divided into two groups: moral and psychological qualities. The group of moral attributes includes the criminal offender's worldview and the level and peculiarities of his/her spirituality. In addition, during the criminological analysis of the moral characteristics of a criminal offender's personality, it is important to

establish and record the relevant life position, attitudes, and value orientations of such a person.

In turn, the psychological characteristics of the personality of this category of criminals are studied through the prism of intellectual, emotional, and volitional properties of the personality.

Analyzing the issues of the mechanism of individual criminal behavior in the falsification of electoral documents, the author notes that this mechanism is understood as a system of relevant elements of subjective and objective nature, which, from the point of view of logic, are closely interconnected, interact and determine each other, the result of which is the commission of a socially dangerous act characterized by falsification of an electoral document. The author emphasizes that the mechanism of individual criminal behavior in the course of falsification of electoral documents includes such constituent elements as the personality of the offender, motivation, specific life situation, decision-making on committing a crime, and the process of committing it (act of behavior).

Revealing the essence of the characterization of the main factors causing the falsification of electoral documents, the author substantiates that the falsification of electoral documents in Ukraine, as a socially dangerous phenomenon, is determined by groups of factors, namely: factors causing crime in general in Ukraine; factors causing a particular type of crime, namely, political crime; factors causing socially dangerous acts in the field of electoral law; factors causing falsification of electoral documents directly. At the same time, each of these groups of factors has its impact on the falsification of electoral documents. If we consider this issue from the point of view of priority, first of all, the falsification of electoral documents is caused by political factors of crime as a phenomenon. At the same time, it is concluded that the determinants of falsification of electoral documents should be considered in the context of the determinants of falsification of any documents.

The third section is devoted to the study of the issues of preventing falsification of electoral documents, namely, the definition of the concept of crime prevention and its general characteristics (subsection 3.1) and the analysis of the general social level

(subsection 3.2), special criminological level (subsection 3.3) and individual level (subsection 3.4) of preventing falsification of electoral documents.

The study emphasizes that the subjects of the general social level of preventing falsification of electoral documents include the following subjects: 1) bodies and organizations that manage this activity, organize it, and create a management system for it (public authorities and governments, local self-government bodies); 2) bodies and organizations that have crime prevention as their main task and function.

The main areas of criminological activity of the subjects of preventive activity at the general social level include legal measures aimed at creating an effective legal basis for socio-economic, ideological and political, organizational, managerial, cultural, and educational measures aimed at the positive development of social relations and elimination (neutralization) of the determinants of crime, which is the basis of the entire crime prevention system at the national level.

Measures to influence the factors that cause crime in Ukraine and have an impact on the falsification of election documents can be divided into the following groups: measures of a socio-economic nature; measures of an ideological and political nature; and measures of an organizational and managerial nature.

The author emphasizes that special criminological measures to prevent falsification of electoral documents should include: modernization and bringing into line with the existing economic and political conditions of the legislation regulating the counteraction to crimes in the field of exercise of the right to vote; simplification of the State apparatus, elimination of bureaucracy, creation of a clear legal framework for the activities of civil servants; creation and implementation of a transparent (open) procedure for recruitment of personnel involved in ensuring the electoral process in Ukraine.

In determining the content and essence of individual measures to prevent the falsification of electoral documents, it is always necessary to take into account the moment when individual measures are implemented. At the same time, the preventive impact is realized about a specific person and his/her characteristic features. As a result, the beginning of preventive individual activities begins from the moment when

a certain person is identified on whom the preventive influence will be exercised and those inherent characteristic properties that need to be influenced.

Keywords: document, election document, falsification of election documents, criminological characteristics, crime prevention, prevention of falsification of election documents

List of publications of the applicant.

1. Chernenko P. V. Falsification of electoral documents: characteristics of the main determinants // Legal Scientific Electronic Journal. 2019. № 5. C. 271-274. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/66.pdf (accessed March 19, 2020).
2. Chernenko P. V. Falsification of election documents: criminal law analysis of objective features. KELM. 2021. № 6. P. 172-176 (Republic of Poland).
3. Chernenko P. Falsification of election documents: criminological characteristics of the offender's personality. Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2022. № 1. C. 346-354.
4. Chernenko P. V. On the problem of determining the content of the definition of "election document" // Actual problems of modern science in the research of young scientists: abstracts of the participants of the scientific and practical conference on the occasion of the celebration of the Day of Science, the celebration of Europe Day and the 70th anniversary of the founding of the Council of Europe (Kharkiv, May 16, 2019) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2019, 212 p. (pp. 189-192).
5. Chernenko P. V. Falsification of electoral documents as a type of political corruption // Peculiarities of the application of anti-corruption legislation: from investigation to court sentence: a collection of abstracts of the international scientific and practical conference (Kharkiv, October 17, 2019) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs, Criminological Association of Ukraine, Public Council at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Kharkiv: KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS, 2019. C. 187-189.

6. Chernenko P. V. On the problem of the essence of the content of the moral and psychological characteristics of the personality of the falsifier of electoral documents in the realities of modern Ukrainian society // State and Crime. New Challenges in the Postmodern Era: a collection of abstracts of the supplementary scientific and practical conference dedicated to the memory of the Vice-President of the Criminological Association of Ukraine, Professor, O. Lytvak (Kharkiv, April 23, 2020) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs; Criminological Association of Ukraine. Kharkiv: KHNUIA. 2020. C. 101-103.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ

1.1. Виборчий документ в системі документообігу

1.2. Аналіз кримінально-правових ознак фальсифікації виборчих документів

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ

2.1. Характеристика кількісних і якісних показників фальсифікації виборчих документів

2.2. Характеристика особистості злочинця, яка вчиняє фальсифікацію виборчих документів

2.3. Механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів

2.4. Характеристика основних чинників, що обумовлюють фальсифікацію виборчих документів

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ

3.1. Поняття і загальна характеристика запобігання злочинності

3.2. Загальносоціальний рівень заобігання фальсифікації виборчих документів

3.3. Спеціально-кримінологічний рівень запобігання фальсифікації виборчих документів

3.4. Індивідуальний рівень запобігання фальсифікації виборчих документів

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КМ України – Кабінет Міністрів України

ВК України – Виборчий кодекс України

Мінфін України – Міністерство фінансів України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Починаючи з перших часів існування української незалежної держави в українському суспільстві був обраний шлях демократичного розвитку, що передбачав однією з своїх рис народне волевиявлення. Даний принцип українського суспільства був закладений в основні конституційних положень, що виявилися в наступному: народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (ст. 69 Конституції України). При цьому, в ст. 71 Конституції України наголошується, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. В українському суспільстві демократичні вибори, як форма народного волевиявлення, почали проводитися одночасно з проголошенням незалежності української держави. Вибори першого Президента України були проведені одночасно з проведенням всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., який надав найвищої юридичної сили Акту проголошення незалежності України. З цього моменту, відповідно до чинного законодавства, в Україні періодично проводяться вибори представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування. В період з 1991 року по 2018 рік український народ шість разів скористувався своїм правом на обрання Президента України і сім разів обирав народних обранців до Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу нашої країни.

В той же час, поряд з існуючим, конституційно і законодавче закріпленням, виборчим правом українських громадян виникає небезпека суспільно-небезпечного посягання на це право, що, в окремих випадках, носять кримінально-правовий характер. Найбільш характерне посягання на виборче право громадянина проявляється в фальсифікації виборчих документів. В кримінальному законодавстві України передбачена правова норма відповідно до якої настає кримінальна відповідальність за таке суспільно-небезпечне діяння, а саме – надання неправдивих відомостей до органу ведення

Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців (ст. 158 Кримінального кодексу України).

Розглянувши статистичну інформацію фальсифікації виборчих документів можливо зробити певні висновки, що в свою чергу підтверджують актуальність обраної теми. Висновок полягає в тому, що кількість взятих на облік кримінальні правопорушення пов'язані з організацією та проведенням виборів того чи іншого рівня. Так, наприклад, в період з 2013 року по 2018 рік пік зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 158 КК України, припадає на 2015 рік і складає 43 випадки. При цьому, як ми знаємо, в 2014 році в Україні проводились позачергові вибори Президента України та вибори до Верховної Ради України.

Кримінологічний аналіз фальсифікація виборчих документів; характеристика особистості, яка вчиняє такі злочини; дослідження його детермінантів є важливими завданнями, що стосуються вдосконалення системи запобігання даної категорії злочинних діянь. Теоретичним і практичним підґрунтям вивчення даної теми стали праці таких вчених, зокрема П.П. Андрушка, Ю.М. Антоняна, О.Я. Баєва, М.І. Бажанова, В.П. Бахіна, Ю.В. Бауліна, Р.С. Белкіна, Г.М. Борзенкова, А.В. Брілліантова, О.М. Васильєва, М.Ю. Валуйської, О.В. Владімірова, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.В. Голіни, Н.О. Гуторової, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, О.О. Дудорова, М.Д. Дурманова, В.Б. Ємельянова, М.А. Єфімова, В.А. Журавля, Б.В. Здравомислова, А.В. Іщенко, О.Г. Кальмана, Н.С. Карпова, В.Ф. Кириченко, О.М. Литвинова, Є.В. Невмержицького, М.І. Фіалки, та деяких інших вітчизняних й зарубіжних науковців.

Однак, відсутність комплексних кримінологічних досліджень та наукових розробок монографічного характеру стосовно саме кримінологічного характеристики та запобігання фальсифікації виборчих документів зумовлює актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано відповідно до п. 5.11 додатку 5 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 року № 275. Обрана тема узгоджується з пріоритетними напрямами розвитку правової науки та основними завданнями розвитку Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр., затверджених загальними зборами Національної академії правових наук України 03 березня 2016 року.

Тему дисертації затверджено вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 30 листопада 2018 року (протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає в комплексному кримінологічному аналізі фальсифікації виборчих документів, основних детермінант, та розробці рекомендацій щодо вдосконалення системи запобігання злочинам даного виду.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі *завдання*:

- з'ясувати правову природу виборчого документу та його місце в системі документообігу;
- проаналізувати кримінально-правові ознаки фальсифікації виборчих документів;
- надати характеристику кількісних і якісних показників фальсифікації виборчих документів;
- дослідити особистість злочинця, яка вчиняє фальсифікацію виборчих документів;
- з'ясувати особливості індивідуального злочинного механізму фальсифікації виборчих документів;
- надати характеристику основних чинників, що обумовлюють фальсифікацію виборчих документів;

- визначити основний зміст та сутність запобігання фальсифікації виборчих документів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з запобіганням фальсифікації виборчих документів.

Предметом дослідження є фальсифікація виборчих документів: кримінологічна характеристика та запобігання.

Методи дослідження обрано діалектичний метод наукового пізнання як теоретичний фундамент дослідження при розгляді всіх проблемних аспектів за темою дисертації. Поряд з ним були використані й інші методи, зокрема, формально-логічний – для встановлення змісту виборчого документа та його місця в системі документообігу; системно-структурний – для аналізу кримінально-правових ознак фальсифікації виборчих документів; конкретно-соціологічний – для опитування працівників правоохоронних органів та вибіркового вивчення судово-слідчої практики із зазначеної категорії кримінальних впроваджень; документальний – для вивчення матеріалів кримінальних впроваджень та статистичної інформації по даній категорії справ, а також метод контент-аналізу – під час розгляду наявних у ЗМІ повідомлень про вчинення фальсифікації виборчих документів.

Емпіричну базу дослідження становлять:

- статистичні дані Державної Судової Адміністрації України щодо кількості осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито та види кримінального покарання та дані щодо складу засуджених за ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України,
- матеріали судових рішень за ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України;
- офіційна статистика Офісу Генерального прокурора України щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень та вручених повідомлень про підозру за ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України;

– результати анкетування 76 працівників слідчих органів Національної поліції України в Дніпропетровській, Харківській, Одеській та Львівській областях, а також 35 суддів Дніпропетровської та Харківської областей.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у сучасній Україні комплексним дослідженням кримінологічної характеристики та запобігання фальсифікації виборчих документів. До положень, що мають наукову новизну, зокрема, належать такі:

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у сучасній Україні комплексним дослідженням кримінологічної характеристики та запобігання фальсифікації виборчих документів. До положень, що мають наукову новизну, зокрема, належать такі:

вперше:

– доведено та обґрунтовано існування групи кримінальних правопорушень пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів;

– реалізована кримінологічна характеристика фальсифікації виборчих документів, в межах якої розкритий основний зміст та сутність кількісних та якісних показників даного різновиду злочинності;

– обґрунтовано доцільність визнавати виборчий документ як матеріальний носій на якому зафіксована інформація, яка використовується під час організації та реалізації виборчого процесу, які видаються відповідними суб'єктами виборчого процесу і утворені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити;

– сформульований науковий погляд на проблему розуміння змісту основних характерних рис особистості кримінального правопорушника, який реалізує фальсифікацію виборчих документів;

– наголошено на тому, що механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів, характеризується такими елементами, як мотивація, особа злочинця, його рішення щодо вчинення злочину, життєві обставини, які спонукали до його вчинення, безпосередні протиправні дії;

удосконалено:

- наукове обґрунтування комплексу заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання фальсифікації виборчих документів;

- теоретичні положення наукової проблеми механізму індивідуальної злочинної поведінки, що дало можливість визначити її як систему відповідних елементів суб'єктивного та об'єктивного характеру, які з точки зору логіки тісно пов'язані між собою в єдине ціле, взаємодіють та детермінують один одного, кінцевий результат якого – вчинення суспільно небезпечного діяння;

дістало подальшого розвитку:

- доктринальні підходи до характеристики положень теорії запобігання злочинності, а також розкрито зміст та методи загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання;

- розуміння змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, що віднесені до діянь пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів, а саме ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретична й практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – для подальшої розробки кримінологічних питань запобігання фальсифікації виборчих документів;

- правотворчій діяльності – для удосконалення чинного кримінального законодавства у сфері встановлення кримінальної відповідальності за фальсифікацію виборчих документів;

- правозастосовній діяльності – для удосконалення діяльності Національної поліції України, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері реалізації та забезпечення виборчих прав громадян України

- навчальному процесі – для здобувачів вищої освіти під час вивчення навчальних дисциплін «Кримінологія».

Особистий внесок здобувача. Положення, які викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, що містяться в дисертації, доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 16 травня 2019 р.); «Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну» (м. Харків, 23 квітня 2020 р.); «Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду» (м. Харків, 17 жовтня 2019 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені у 6 наукових працях, у тому числі 2 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 1 статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави з наряду, з якого підготовлено дисертацією, 3 тезах наукових доповідей та повідомлень.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить сторінок, з них основний текст – сторінок, список використаних джерел (... найменування) – ... сторінок, додаток – ... сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ

1.1. Виборчий документ в системі документообігу

Проблема визначення змісту дефініції «виборчий документ» на сучасному етапі розвитку української державності має відповідне юридичне значення. Чітке розуміння вищезазначеного терміну дає можливість правильного застосування в межах правозастосування кримінально-правових норм під час реалізації виборчого права в Україні. При цьому, дана проблема підсилюється тим фактом, що ні один законодавчий акт не регулює змісту дефініції «виборчий документ».

Єдине, що тим чи іншим чином звертає нашу увагу на розуміння цього поняття так це безпосередньо сам Кримінальний кодекс України (*далі – КК України*). Так, наприклад, відповідно до положень примітки до ст. 158-2 КК України до виборчих документів відносяться наступні: списки виборців, виборчі бюлетені, усі постанови, протоколи, акти виборчих комісій, заяви та подання членів виборчої комісії, суб'єктів виборчого процесу, інші документи, що приймаються (складаються) виборчими комісіями та/або подаються до виборчих комісій під час виборчого процесу та підлягають зберіганню після проведення виборів у державних архівних установах або в Центральній виборчій комісії України [56].

Дефініцію «виборчий документ» умовно, з можливістю подальшого аналізу, можливо розділити на дві складові «вибори» та «документ».

Під «виборами» розуміють певну форму безпосередньої демократії, народного волевиявлення, яка передбачає формування складу представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом голосування.

Іншими словами, вибори це спосіб формування складу: а) колегіальних та інших структур відповідних представницьких органів державної влади і

місцевого самоврядування; б) колегіальних та інших органів керівництва політичних партій і інших об'єднань громадян на їх з'їздах, конференціях, зборах; в) колегіальних та інших органів управління підприємств, установ, організацій.

Вибори це певний процес який дає можливість реалізувати один з основних принципів побудови сучасного суспільства – демократизм. При цьому, необхідно враховувати той факт, що в Україні такий процес регламентований положеннями відповідними законодавчими актами, а саме: Законами України «Про вибори Президента України» [96], «Про вибори народних депутатів України» [97] та «Про місцеві вибори» [117].

На превеликий жаль, в вищезазначених законах не передбачено тлумачення термінів, які використовуються для визначення та реалізації даного процесу, який має назву вибори, а саме, в першу чергу, мова йде про «виборчий документ», «вибори», «документ» тощо.

Із змісту даних законів можливо передбачити, що документи, які використовуються для організації та реалізації виборчого процесу, мають офіційний статус.

Іншими словами, мова йде про те що, в межах виборчого процесу використовують офіційні документи.

Внаслідок цього, розглянемо частину проблеми, а саме – поняття «документа».

Зміст поняття «документа» в правовому полі закріплено в декількох нормативно-правових документах і розуміється наступним чином:

- матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі (*ст. 1 Закону України «Про інформацію»* [112]);
- матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві (*ст. 1 Закону України «Про обов'язковий*

примірник документів» [119], ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [95]);

– записана інформація, яку можна розглядати як одиницю в ході здійснення інформаційної діяльності (п. 2.1. ДСТУ 2395-2000 «Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальна методика» [34]);

– інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі (п. 3.3 ДСТУ 2732-2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» [35]). Це по-перше.

По-друге, положення п. 1 Примітки до ст. 358 КК України під офіційним документом розуміє документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи-докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [56].

Враховуючи викладене вище, можливо сформулювати розуміння основного змісту дефініції «виборчий документ».

Під виборчим документом необхідно визнавати матеріальний носій на якому зафіксована інформація, яка використовується під час організації та реалізації виборчого процесу, які видаються відповідними суб'єктами виборчого процесу і утворені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [155, с. 192].

В науковому середовищі дефініцію «виборчі документи» розглядають через призму певної сукупності ознак. Так, наприклад, В. О. Навроцький наголошує на наступних: 1) письмова форма; 2) наявність відповідних для кожного виду документа реквізитів, форм; 3) за своїм змістом документ засвідчує факти, які мають юридичне значення, установлюють права суб'єктів виборчого процесу; 4) складання відповідного документа передбачено законодавством про вибори [81, с. 311-312].

1.2. Аналіз кримінально-правових ознак фальсифікації виборчих документів

Об'єктивний та якісний аналіз об'єкту та предмету нашого дослідження без врахування кримінально-правових ознак фальсифікації виборчих документів не можливий. Як результат, в даному підрозділі ми спробуємо здійснити короткий, але достатній для меж нашого наукового пошуку, аналіз цієї проблематики.

Групу кримінальних правопорушень, як ми вище наголошували раніше, що пов'язані з фальсифікацією виборчих документів утворюють наступні кримінально правові норми – ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України. Всі вони віднесені законодавцем до Розділу V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» КК України.

Починаючи реалізовувати кримінально-правову характеристику даних кримінально-правових норм існує певна потреба наголосити на деяких етапах нормотворчості.

По-перше, в редакції КК України 2001 року в кримінальному законі мала місце лише ст. 158 КК України «Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів», яка в подальшому змінювалась, трансформувалась та вкінці кінців отримала сучасну назву

«Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців». При цьому, останні зміни відбулись лише 16 липня 2020 року, що були внесені ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» [98].

По-друге, незважаючи на той факт, що ст.ст. 158-1 та 158-2 КК України є, в певній мірі, новелами кримінального законодавства (ст. 158-1 КК України «Голосування виборцем на виборчій дільниці більше ніж один раз» набрала чинності 21 серпня 2009 року [99], а ст. 158-2 КК України (*на той час ст. 158-1 КК України*) «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» – 1 грудня 2005 року [100]) вони неодноразово доповнювали свій зміст, а інколи навіть суттєво змінювались.

По-третє, раніше вже згаданим законом від 16 липня 2020 року до КК України була внесена ст. 158-3 «Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму», яка на пряму передбачає встановлення кримінальної відповідальності за фальсифікацію виборчих документів.

Внаслідок чого, в наукових дослідженнях проблеми кримінально-правової характеристики цих кримінально-правових норм існують певні прогалини, недостатня розробленість. І саме головне, дуже часто в наукових публікаціях минулих років зустрічаються певні позиції правників, що були актуальні на момент чинності тих чи інших редакцій даної категорії кримінальних правопорушень, а в реаліях сучасного стану кримінального законодавства ці точки зору втрачають свою достовірність та об'єктивність.

Враховуючи викладене вище, реалізуємо аналіз кримінально-правових ознак ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України.

Об'єкт та предмет фальсифікації виборчих документів.

Наукова думка в теорії кримінального права відносно родового об'єкту Розділу V КК України в більшій мірі отримала власне визначення. Але, зрозуміло той факт, що існують окремі особисті уточнення окремих науковців на це питання.

Так, свого часу, А. А. Васильєв та Д. Ю. Кондратов під родовим об'єктом даної групи кримінальних правопорушень визнавали суспільні відносини, що забезпечують дотримання та реалізацію прав та свобод людини та громадянина. При цьому, вони наголошували на тому, що традиційно, у теорії держави і права, виокремлюють чотири групи основних прав і свобод людини і громадянина: особисті (громадянські), політичні, соціально-економічні та культурні (духовні) [53, с. 130].

Декілька пізніше, Д. Ю. Кондратов оптимізував раніше викладену власну думку і визначив родовий об'єкт даної групи кримінальних правопорушень як суспільні відносини, що забезпечують дотримання та реалізацію громадянських (особистих), політичних, соціально-економічних і культурних прав і свобод людини та громадянина [54, с. 160].

Ще більш лаконічніше ніж попередні науковці, визначив родовий об'єкт даної категорії кримінальних правопорушень І. О. Зінченко. Він передбачив його як суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини та громадянина [55, с. 103].

Що стосується нашої позиції, то нам більш до вподоби визначення родового об'єкту, яке дав Д. Ю. Кондратов. Справа полягає в тому, що в ньому чітко закріплені суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом в межах Розділу V КК України. Що стосується узагальнено підходу у виді «конституційних прав і свобод», то в цій ситуації одразу виникає запитання, а інші розділи КК України невже ставлять під охорону суспільні відносини, які регулюють права і свободи за межами Конституції України. Відповідно до положень ст. 13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом [51]. Іншими

словами, право будь-якої особи (фізичної або юридичної) на власність, господарювання та соціальну спрямованість економіки визначається як конституційне право. В наслідок чого, можливо наголосити на тому, що Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності» та Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» КК України також охороняють конституційні права особи та громадянина.

Визначившись з родовим об'єктом даної категорії кримінальних правопорушень, нам необхідно проаналізувати безпосередні об'єкти кожної кримінально-правової норми, які віднесені нам до даної категорії.

Як зазначають І. О. Зінченко та Є. В. Шевченко, безпосереднім об'єктом конкретного злочину чи кримінального проступку є певне, окреме конституційне право чи свобода людини або громадянина, проти яких спрямоване кримінально-протиправне діяння, наприклад, право обирати або бути обраним до органів державної влади чи самоврядування, право на отримання освіти, право на недоторканність житла тощо [42, с. 369]. І в цій ситуації з даною точкою зору важко не погодитись.

Спробуємо проаналізувати безпосередні об'єкти наших кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів.

Під безпосереднім об'єктом *надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців* (ст. 158 КК України) дослідники цієї проблеми розуміють наступне: виборчі та референдні права громадян, а також встановлений законом порядок голосування, підрахунку голосів та оголошення результатів виборів (І. О. Зінченко та Є. В. Шевченко [42, с. 385]), правовідносини, які виникають у зв'язку з реалізацією громадянами України виборчих та референдних прав під час підведення підсумків голосування та результатів голосування на виборах і референдумі (Д. О. Колодін [48, с. 11]),

Щодо безпосереднього об'єкту *незаконного використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем,*

учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) необхідно зазначити те, що в наслідок постійних змін змісту даної кримінально-правової норми (а їх відбулося не менше п'яти раз), остаточну єдину позицію науковців відносно розуміння безпосереднього об'єкту цієї норми на превеликий жаль не має.

Так, наприклад, як наголошують В. І. Антипов та В. В. Топчій, безпосереднім об'єктом основного і кваліфікованого складів цього злочину є суспільні відносини, щодо забезпечення рівних виборчих прав, зокрема принципу – один виборець в одному виборчому окрузі має один голос [1, с. 46]. Аналогічної позиції дотримуються і І. О. Зінченко та Є. В. Шевченко [42, с. 387]. Але це треба брати до уваги тільки з урахуванням того, що така наукова позиція була сформована в 2017 році. Після цього, ця кримінально-правова норма двічі отримувала зміни (у 2018 та 2020 роках). Іншими словами, вищезазначене розуміння безпосереднього об'єкту є на нашу думку не повним.

Справа полягає в тому, що структура ст. 158-1 КК України передбачає, на нашу думку два склади кримінального правопорушення. Перший з них міститься в ч. 1 ст. 158-1 КК України, а другий – в ч. 2. При цьому, кожний з них має власний безпосередній об'єкт. Так, в ч. 1 мова йде про надання або отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати чи отримувати, або надання виборцю, учаснику референдуму заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі, або голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, незаконне опускання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі до виборчої скриньки [56]. Як результат, безпосереднім об'єктом в цьому випадку є ті суспільні відносини які пропонують нам розглядати В. І. Антипов, В. В. Топчій, І. О. Зінченко та Є. В. Шевченко, а саме – суспільні відносини, щодо забезпечення рівних виборчих прав, зокрема принципу – один виборець в одному виборчому окрузі має один голос. Щодо ч. 2 ст. 158-1 КК України, то вона передбачає

викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі [56]. Іншими словами, мова йде про певні суспільно небезпечні діяння, які, в певній мірі, визначаються нами як фальсифікація виборчих документів. Як результат, безпосереднім об'єктом в цій ситуації виступають суспільні відносини, що забезпечують виборче право громадян у сфері обігу виборчого бюлетеня, або бюлетеня для голосування на референдумі.

Досліджуючи основний безпосередній об'єкт *незаконного знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму* (ст. 158-2 КК України), М. І. Фіалка наголошував на тому, що його необхідно розуміти як документообіг у сфері реалізації виборчих прав громадян [141, с. 73]. Таку свою позицію він формує в наслідок того, що вважає першочергове посягання на відповідний обіг документів, які використовуються в межах реалізації виборчих прав громадян. При цьому, саме виборче право громадянина страждає від кримінально-протиправного посягання у другу чергу. Ми з такою позицією в певній мірі погоджуємось. Крім того, потрібно доповнити тим, що від такого посягання має постраждати виборче право не кожного виборця. Так, наприклад, коли відбувається знищення виборчої документації в архівних установах після проведення виборів, право громадянина обирати та бути обраним на той момент вже реалізоване. Тому, ще раз наголошуємо, визнання основним безпосереднім об'єктом документообіг у сфері реалізації виборчих прав громадян є обґрунтовани і доцільним.

Щодо, безпосереднього об'єкту фальсифікації, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України), то в цій ситуації треба розуміти те, що необхідно враховувати наявність як основного так і додаткового об'єкту.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є виборчі та референдні права громадян, додатковим – нормальна діяльність органів державної влади та самоврядування (І. О. Зінченко та Є. В. Шевченко [42, с. 391]).

Предмет фальсифікації виборчих документів. З метою аналізу предмету фальсифікації виборчих документів, визначемо перелік, а потім проаналізуємо зміст таких предметів. До предметів кримінальних правопорушень в даній категорії складів кримінальних правопорушень належать:

- відомостей про виборців (ст. 158 КК України);
- інформація, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України);
- база даних Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України);
- виборчий бюлетень (ст. 158-1 КК України);
- бюлетень для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України);
- виборча документація (ст. 158-2, ч. 2 ст. 158-3 КК України);
- документація референдуму (ст. 158-2, ч. 2 ст. 158-3 КК України);
- протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму (ст. 158-3 КК України);
- список виборців чи учасників референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України).

Відомості про виборців це відповідна інформація на підставі якої, відповідно до ст. 22 Закону України «Про Державний реєстр виборців» [102], здійснюється періодичне поновлення персональних даних Державного реєстру виборців.

До таких відомостей відповідно до Закону України «Про Державний реєстр виборців» належать:

1) ідентифікаційні персональні дані виборця (прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові; дата народження; місце народження; унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі);

2) персональні дані, які визначають місце та умови голосування виборця (виборча адреса виборця; номер виборчої дільниці, до якої віднесений

виборець; відомості про постійну нездатність виборця пересуватися самостійно (за наявності підстав);

3) службові персональні дані (дата набуття виборцем громадянства України; дата припинення громадянства України (для осіб, включених до Реєстру, громадянство України яких припинено); дата визнання особи недієздатною (для осіб, включених до Реєстру та визнаних судом недієздатними); дата поновлення дієздатності особи (для осіб, включених до Реєстру, дієздатність яких поновлена); дата смерті виборця або дата оголошення його померлим (для померлих осіб, включених до Реєстру); дата скасування рішення суду про оголошення особи, включеної до Реєстру, померлою; службова відмітка про вибуття виборця із зареєстрованого місця проживання (без внесення змін до його виборчої адреси); службова відмітка про проходження виборцем строкової військової служби; посилення на документи (із зазначенням їх реквізитів), які є у розпорядженні органу ведення Реєстру та стали підставою для внесення запису або персональних даних до бази даних Реєстру, зміни (уточнення) цих персональних даних або знищення запису) [102].

Інформація, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців як різновид предмету кримінального правопорушення за своїм змістом співпадає в певній мірі з відомостями про виборців. Справа полягає в тому, що Закон України «Про Державний реєстр виборців» не встановлює розуміння як самої бази даних Державного реєстру так і інформації, що міститься в ньому. Базу даних потрібно розглядати як певну конструктивну форму Державного реєстру виборців, а саме – мова йде про сукупність певних даних які мають систематизований характер для більш ефективного їх використання. Щодо інформації, яка зберігається в цій базі даних, то відповідно до положень вищезазначеного законодавчого акту мова йде про ту сукупність відомостей про виборців, про яку ми вже наголошували раніше.

База даних Державного реєстру виборців це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, обробки

даних, які містять передбачені цим Законом відомості, та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу [102].

Виборчий бюлетень. Законодавчого закріплення терміну «виборчий документ» в правовому полі України на превеликий жаль не існує. Виборчий кодекс України закріплює різноманітні вимоги до цього документу, наголошує на тому, де і в якій формі здійснюється опис виборчого бюлетеня, але чіткого розуміння терміну не визначає. Узагальнивши інформацію відносно виборчого бюлетеня, моливо наголосити на тому, що це офіційний документ суворої звітності, який призначений для голосування на виборах Президента України і депутатів різних рівнів, в якому особа, що приймає участь у виборах в якості виборця, зазначає своє волевиявлення на підтримку окремих кандидатів на виборчі посади, або виборчих списків кандидатів, що висунуті політичними партіями.

Під *виборчою документацією* необхідно розуміти певну сукупність виборчих документів. Що до розуміння виборчого документа, то ми вже раніше наголошували на тому, що це будь-який матеріальний носій на якому зафіксована інформація, яка використовується під час організації та реалізації виборчого процесу, які видаються відповідними суб'єктами виборчого процесу і утворені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

Документація референдуму це взаємопов'язані документи або документ, які/який містить в собі реалізацію права громадян України на прийняття законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення шляхом особистого голосування

Протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму це виборчий документ, яким здійснюється документування діяльності виборчої комісії і який встановлює підсумки певних дій, виконаних нею, а саме – відображаються результати підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, встановлення результатів голосування в межах

територіального виборчого округу, встановлення результатів виборів або референдуму.

Список виборців чи учасників референдуму це документ який містить в собі інформацію про громадян України, які мають конституційне право приймати закони України, інші рішення з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення шляхом особистого голосування.

Проаналізувавши вищевикладені терміни, які визначають предмети складів кримінальних правопорушень, що реалізуються у фальсифікації виборчих документів, можливо наголосити на тому, що це, або, в певній мірі, повноцінний офіційний документ, який використовується в тому, чи іншому питанні виборчого процесу, або відповідна інформація, як складова частина такого офіційного документу.

Об'єктивна сторона фальсифікації виборчих документів.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, які передбачають фальсифікацію виборчих документів характеризується обов'язковою ознакою, а саме – діянням. При цьому, кожне з цих діянь передбачено у виді декількох альтернативних видів.

Так, надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України) передбачає наявність наступних кримінально-протиправних проявів:

- подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців (ч. 1 ст. 158 КК України);
- внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 158 КК України);
- несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 158 КК України);
- інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 158 КК України) [56].

В свою чергу, незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) в межах обов'язкового діяння передбачає:

- надання або отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати чи отримувати (ч. 1 ст. 158-1 КК України);
- надання виборцю, учаснику референдуму заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі (ч. 1 ст. 158-1 КК України);
- голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу (ч. 1 ст. 158-1 КК України);
- викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ч. 2 ст. 158-1 КК України) [56].

Що стосується незаконного знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму (ст. 158-2 КК України), то в цій ситуації мова йде про незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму в архівних установах або в Центральній виборчій комісії після проведення виборів або референдуму (ч. 1 ст. 158-2 КК України).

Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України) передбачає наявність наступних суспільно-небезпечних діянь:

- підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму, протоколу про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу, округу з референдуму чи про результати

виборів або референдуму до остаточного заповнення протоколу, а також підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії або комісії з референдуму (ч. 1 ст. 158-3 КК України);

- підrobка виборчої документації, документації референдуму (ч. 2 ст. 158-3 КК України);

- незаконне виготовлення виборчої документації, документації референдуму (ч. 2 ст. 158-3 КК України);

- використання незаконно виготовленої чи підrobленої виборчої документації, документації референдуму (ч. 2 ст. 158-3 КК України);

- зберігання незаконно виготовленої чи підrobленої виборчої документації, документації референдуму (ч. 2 ст. 158-3 КК України);

- включення до виборчої документації чи документації референдуму завідомо недостовірних відомостей (ч. 2 ст. 158-3 КК України);

- викрадення списку виборців чи учасників референдуму або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України);

- пошкодження списку виборців чи учасників референдуму або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України);

- приховування списку виборців чи учасників референдуму або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України);

- знищення списку виборців чи учасників референдуму або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про

підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України) [56].

На перший погляд, в кожній з кримінально-правових норм мова йде про особисту власну форму діяння. Але, з іншого боку, ми маємо ситуацію з існування чітких з тенденційно вираженими характерними закономірностями для даної групи кримінальних правопорушень.

По-перше, в усіх випадках мова йде про активну форму кримінально-протиправної поведінки, а саме – дію.

По-друге, кожна з конструкцій об'єктивної сторони вищезазначених складів кримінальних правопорушень виключає наявність обов'язкового настання суспільно-небезпечних наслідків. Іншими словами, законодавець передбачив в усіх наших випадках кримінальні правопорушення з формальним складом.

Суб'єкт фальсифікації виборчих документів.

Аналізуючи суб'єкт фальсифікації виборчих документів в першу чергу необхідно зазначити те, що в цих кримінально-правових нормах суб'єкт може бути як загальний так і спеціальний. В наслідок чого, ґрунтуючись на законодавчому положенні про суб'єкт кримінального правопорушення окреслимо коло існування загального та спеціального суб'єкту.

Як наголошує ст. 18 КК України під суб'єктом кримінального правопорушення розуміють фізичну осудну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [56]. Тобто, суб'єктом фальсифікації в цьому випадку повинна бути особа, яка має статус фізичної особи, крім того, осудною особою, а також досягти відповідного віку. Перші дві ознаки у нас містять загальнотеоретичне розуміння і визначаються наступним чином:

- фізична особа тобто фізична істота – людина;

– осудна особа – особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України) [56].

Щодо віку кримінальної відповідальності, то в цій ситуації, спираючись на положення ст. 22 КК України, можливо наголосити на тому, що особа повинна досягнути 16 років.

В даному випадку ми зафіксували законодавче розуміння загального суб'єкту та його змісту. В свою чергу, спеціальний суб'єкт, як і загальний, має власне законодавче закріплення і визначення. Так, в ч. 2 ст. 18 КК України наголошується на тому, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [56].

Проаналізувавши дане положення можливо зробити відповідний висновок: спеціальний суб'єкт це суб'єкт, який володіє тими самими ознаками що і загальний (фізичність, осудність і вік кримінальної відповідальності), але він вчинює кримінальне правопорушення, яке може вчинити тільки певна особа. Тобто йому повинні бути притаманні певні характерні властивості. Як наголошує А. А. Васильєв, спеціальним суб'єктом визначається особа, що поряд із загальними ознаками суб'єкта має додаткові, зазначені в законі ознаки, тільки при наявності яких може наставати кримінальна відповідальність по визначеній статті чи частині статті КК України [6]. Іншими словами, спеціальний суб'єкт відрізняється від загального наявністю відповідних властивостей, якими він повинен володіти для вчинення певного кримінального правопорушення. в нашому випадку, а саме в питанні фальсифікації виборчих документів, такі властивості притаманні особам, які тим чи іншим чином приймають участь у виборчому процесі.

Щодо визначення виду суб'єкту в кримінально-правових нормах, що передбачають кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів, то в цій ситуації має місце те, що суб'єкти представлені як загальні

так і спеціальні. При цьому, такий розподіл існує як в основних складах кримінальних правопорушень, так і в кваліфікованих.

Далі перерахуємо основні склади кримінальних правопорушень в кримінально-правових нормах, що встановлюють кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів, які мають той чи інший вид суб'єктів.

Загальний суб'єкт передбачений у нас в наступних випадках:

- умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 158 КК України);

- надання або отримання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка не має права його надавати чи отримувати, або надання виборцю, учаснику референдуму заповненого виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі, або голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, незаконне опускання виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі до виборчої скриньки (ч. 1 ст. 158-1 КК України);

- викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ч. 2 ст. 158-1 КК України);

- незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму в архівних установах або в Центральній виборчій комісії після проведення виборів або референдуму (ч. 1 ст. 158-2 КК України);

- підробка або незаконне виготовлення виборчої документації, документації референдуму, використання або зберігання незаконно виготовленої чи підробленої виборчої документації, документації референдуму, а так само включення до виборчої документації чи документації референдуму завідомо недостовірних відомостей (ч. 2 ст. 158-3 КК України);

– викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії з референдуму, виборчої скриньки з бюлетенями, списку виборців чи учасників референдуму або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України).

Одночасно з цим, спеціальний суб'єкт законодавцем передбачається у випадку:

– умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 158 КК України);

– підписання головою, заступником голови, секретарем, іншим членом виборчої комісії, комісії референдуму протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму, протоколу про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу, округу з референдуму чи про результати виборів або референдуму до остаточного заповнення протоколу, а також підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії або комісії з референдуму (ч. 1 ст. 158-3 КК України).

Суб'єктивна сторона фальсифікації виборчих документів.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення в теорії кримінального права розглядається як невід'ємний обов'язковий елемент будь-якого складу кримінального правопорушення. Тобто, аналізуючи склад кримінальних правопорушень пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів оминути проблему суб'єктивної сторони неможливо. В теорії кримінального права остаточна сформувалась наукова позиція відносно переліку ознак суб'єктивного характеру, які утворюють суб'єктивну сторону кримінального правопорушення. До таких ознак відносять вину, мотив і мету.

При цьому, обов'язковий характер має тільки вина особи. В свою чергу, мотив і мета виступають факультативними ознаками.

Під виною в теорії кримінального права [132, с. 47] та кримінальному законодавстві (ст. 23 КК України) [56] розуміють психічне ставлення особи до вчинюваної суспільно небезпечної дії або бездіяльності та її наслідків, що виражається у формі умислу або необережності.

Під умислом розуміють психічне ставлення до діяння та його наслідків, при якому особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її суспільно небезпечні наслідки та бажала їх (прямий умисел) або свідомо припускала настання цих наслідків (непрямий умисел) [132, с. 354].

В свою чергу, теоретична наука, аналогічним чином, сформувала свою точку зору відносно необережної форми вини. Зокрема, під необережністю розуміють легковажним розрахунком особи на запобігання суспільно небезпечних наслідків діяння або відсутністю передбачення настання таких наслідків [132, с. 190].

Що стосується наступних ознак суб'єктивної сторони, а саме відносно мотива та мети кримінального правопорушення, то про їх місце та значення для складу кримінального правопорушення, на нашу думку, найбільш виважено і обґрунтовано висловився А.А. Вознюк. Він наголошує на тому, що у вузькому розмінні ці ознаки слід розглядати виключно як факультативні ознаки складу кримінального правопорушення, тобто такі, що мають значення для кваліфікації не усіх, а лише окремих злочинів або кримінальних проступків (лише тоді, коли вони безпосередньо зазначаються в диспозиції заборонної кримінально-правової норми або логічно впливають з її змісту). У широкому розумінні досліджувані ознаки мають різне не лише кримінально-правове, але й кримінально-процесуальне, криміналістичне, кримінологічне та оперативно-розшукове значення. Це так зване універсальне, міжгалузеве або загальне значення зазначених ознак [14, с. 47].

Внаслідок чого, обійти своєю увагою розуміння мотива і мети, яке сформувалось в теорії кримінального права, у нас не має ні якої можливості. Тому закріпимо в нашій свідомості ці розуміння на прикладі тих наукових думок, які найбільш притаманні більшій частині наукової спільноти в межах кримінального права.

Щодо розуміння змісту такої ознаки як мотив кримінально-протиправної поведінки особи вважаємо доцільним процитувати думку М. В. Фоменко. Мотив кримінального правопорушення вона розуміє як юридично значущу ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, зміст якої становлять спонукання особи до досягнення певного результату (мети), обумовлені потребами, які викликають у неї рішучість вчинити протиправне діяння [153, с. 48]. Такої точки зору дотримується домінуюча більшість теоретиків кримінального права. Але, нас, в більшій мірі, цікавить погляд на мотив як ознаку не тільки кримінально-правового характеру, а і ознаку, яка має значення в подальшому для кримінологічної характеристики явища (в нашому випадку – фальсифікації виборчих документів). Тому, для розуміння мотиву кримінального правопорушення вважаємо доцільно звернути увагу на точку зору яку висловив О. С. Юнін. Він пропонує розглядати під мотивом кримінального правопорушення результат складного мотиваційного процесу, що формується під впливом синтезу суб'єктивних (внутрішні установки, інтереси тощо) та об'єктивних факторів (соціальне середовище, конкретні ситуації тощо), який протікає у свідомості суб'єкта та являє собою внутрішнє спонукання до вчинення злочину або кримінального правопорушення [164, с. 218]. Одразу може виникнути запитання: а в чому різниця між змістом термінами, які дають М. В. Фоменко і О. С. Юнін. Справа полягає в тому, що ключовий аспект в принципі не відрізняється – мотив це спонукання особи до певної протиправної поведінки. І це беззаперечно. Але нас крім того цікавить той аспект, на якому наголошує О. С. Юнін, а саме: мотив це результат складного мотиваційного процесу, що формується під впливом синтезу суб'єктивних (внутрішні установки, інтереси тощо) та об'єктивних факторів

(соціальне середовище, конкретні ситуації тощо). І це для подальшого нашого дисертаційного дослідження має суттєве значення. Тому враховуючи викладене вище, ми будемо дотримуватись в подальшому тим розуміння мотиву, яке пропонує О. С. Юнін.

Щодо мета кримінального правопорушення, то в цій ситуації ми будемо дотримуватись того поняття яке дається в Словнику основних кримінально-правових термінів, який розроблений науковцями Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. В ньому наголошується те, що мета злочину (з урахуванням сучасного кримінального законодавства – кримінального правопорушення) це ідеалізоване уявлення особи про злочинний результат, якого вона прагне досягти своїми діями [132, с. 165].

Спираючись на цю, загально-наукову базу кримінально-правових знань спробуємо проаналізувати ознаки суб'єктивної сторони фальсифікації виборчих документів.

Дослідивши зміст ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України необхідно наголосити на тому, що всі ці суспільно небезпечні діяння реалізуються тільки з виною у формі прямого умислу. Тобто, особа, яка фальсифікує тим чи іншим чином виборчий документ, усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння. Це по-переш. По-друге, вона передбачає настання наслідків свого діяння, а саме – виборчий документ буде фальсифікований і не буде відповідати законним вимогам до його створення, використання та зберігання. І по-третє, вона, тобто винна особа, бажає настання цих наслідків.

Щодо мотиву та мети фальсифікації виборчих документів, то в усіх кримінальних правопорушеннях, що аналізуються нами, такі ознаки суб'єктивної сторони мають факультативний характер та можуть бути різноманітними і на кваліфікацію діяння не впливати.

Єдине, про що бажано наголосити. І мотив і мета кримінального правопорушення повинні нами враховуватись при аналізі механізму індивідуальної кримінально-протиправної поведінки особистості.

Кваліфікуючі ознаки кримінально-правових норм, що передбачають встановлення кримінальної відповідальності за фальсифікацію виборчих документів.

Проаналізувавши зміст кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів нами був узагальнений відповідний перелік кваліфікуючих ознак, а саме:

- вчинення діяння повторно (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1, ч. 4 ст. 158-3 КК України);
- вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1, ч. 2 ст. 158-2, ч. 4 ст. 158-3 КК України);,
- вчинення діяння певним спеціальним суб'єктом, а саме: членом виборчої комісії чи комісії з референдуму (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1, ч. 2 ст. 158-2 КК України); службовою особою з використанням службового становища (ч. 2 ст. 158, ч. 2 ст. 158-2, ч. 4 ст. 158-3 КК України); уповноваженим представником кандидата на пост Президента України (ч. 2 ст. 158 КК України); представником партії (ч. 2 ст. 158 КК України); представником суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму у Центральній виборчій комісії (ч. 2 ст. 158 КК України); уповноваженою особою політичної партії (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1 КК України); представником організації партії у виборчій комісії (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1 КК України); уповноваженими особами суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1 КК України); членом ініціативної групи референдуму (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1 КК України); кандидатом (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1 КК України); довіреною особою кандидата (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1 КК України); офіційним спостерігачем (ч. 3 ст. 158-1 КК України);
- у разі якщо такі дії призвели до неможливості встановлення результатів голосування на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1, ч. 4 ст. 158-3 КК України);

– у разі якщо такі дії призвели до неможливості встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму (ч. 2 ст. 158, ч. 4 ст. 158-3 КК України);

– у разі якщо такі дії призвели до визнання голосування на виборчій дільниці або дільниці з референдуму недійсним (ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158-1, ч. 4 ст. 158-3 КК України).

Розглянемо сутність вищезазначених кваліфікуючих ознак.

Вчинення діяння повторно. Проблема повторності в теорії кримінального права розроблена достатньо та має відповідне закріплення на нормативно-правовому рівні. По-перше, розуміння повторності регламентовано ст. 32 КК України, яка наголошує на тому, що повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України [56]. По-друге, розуміння змісту основних положень теорії повторності в кримінальному законодавстві та практики його застосування відбито в положеннях Постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки». В п. 3 наголошується на тому, що за змістом ст. 32 КК України повторністю злочинів визнається неодночасне вчинення однією і тією ж особою двох або більше злочинів, якщо вони: 1) передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК; 2) передбачені різними статтями Особливої частини КК і в статті, за якою кваліфікується наступний злочин, вчинення попереднього злочину зазначено як кваліфікуюча ознака [121].

Крім того, в тій же постанові наголошується на тому, що для визнання ситуації повторності не важливо чи була винна особа раніше засуджена за вчинення кримінального правопорушення.

Враховуючи викладене вище, необхідно зазначити той факт, що кримінальний закон визнає підвищену суспільну небезпечність вчинення суб'єктом кримінального правопорушення пов'язаного з фальсифікацією

виборчих документів більш ніж одного разу. І як наслідок, закон передбачає більш суворий рівень кримінального покарання та його розмірів. В межах нашого дисертаційного дослідження нами була досліджена статистична інформація відносно фальсифікації виборчих документів за період 2016-2020 років. За цей період було засуджено 138 осіб, які вчинили фальсифікацію виборчих документів. При цьому, всього три особи мали на момент вчинення таких кримінальних правопорушень судимість (не важливо зняту чи не зняту), що в свою чергу склало всього 2,1%. Цей факт, засвідчує те, що наявність кваліфікуючої ознаки у вигляді повторності вчинення кримінальних правопорушень реалізує одну з функцій кримінального законодавства, а саме – превентивну.

Вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб. Розуміння змісту даної кваліфікуючої ознаки закріплено в ч. 2 ст. 28 КК України. Вона наголошує: кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення [56]. Іншими словами, коли перед нами постає питання як кваліфікувати фальсифікацію виборчих документів за даною ознакою необхідно мати на увазі декілька ключових аспектів, а саме:

- фальсифікацію виборчих документів повинні реалізовувати декілька (два і більше) осіб;
- в поведінці таких осіб повинна існувати співучасть;
- повинна існувати домовленість про вчинення фальсифікації виборчого документу;
- така домовленість повинна виникнути до початку реалізації суспільно небезпечного діяння, тобто – фальсифікації виборчих документів.

При умові існування в комплексі таких аспектів у нас існує можливість кваліфікувати фальсифікацію виборчих документів, яке вчинене за попередньою змовою групою осіб.

Так, наприклад, Соснівський районний суд м. Черкаси 25 травня 2018 року встановив те, що головою та секретарем Черкаської обласної виборчої комісії було вчинене суспільно небезпечне діяння пов'язане з включенням до виборчих документів завідомо недостовірних відомостей, вчинене членами виборчої комісії за попередньою змовою групою осіб. Голова Черкаської обласної виборчої комісії 03.11.2015, з метою фальсифікації результатів виборів у невстановлений в ході розслідування час вступив у злочинну змову із секретарем Черкаської обласної виборчої комісії, який за своїми функціональними обов'язками відповідає за підготовку виборчої документації. Цього ж дня, близько 14 години, перебуваючи на засіданні комісії у приміщенні Черкаської обласної виборчої комісії вищезазначені особи, діючи разом, за попередньою змовою, повідомили усіх членів комісії про те, що 04.11.2015, о 9 годині планується внесення даних з протоколів про підсумки голосування по територіальним виборчим округам до електронного документу в комп'ютері для встановлення результатів виборів і всі можуть бути вільні. У подальшому, 03.11.2015, о 15 годині голова Черкаської обласної виборчої комісії відпустив додому свого заступника та технічного працівника-спеціаліста в галузі комп'ютерної техніки, не зважаючи на те, що на робочому комп'ютері останнього містилася електронна таблиця, за допомогою якої можливо встановити вихідні дані для встановлення результатів виборів, а секретар Черкаської обласної виборчої комісії, в цей час, без відома членів виборчої комісії, у присутності яких опечатувався сейф та за їх відсутності відкрив його, дістав оригінали протоколів і на своєму робочому місці та робочому комп'ютері розпочав вносити відомості з протоколів районних виборчих комісій у звичайну електронну таблицю «Excel», яка за своїми функціональними можливостями дозволяла здійснити лише підрахунок результатів по кожній партії та визначити партії, які подолали 5% бар'єр, при цьому інші завдання по встановленню результатів виборів дана табличка не вирішувала [8].

Таким чином голова та секретар Черкаської обласної виборчої комісії, станом на 17 годину 03.11.2015 були обізнаними, які партії подолали 5% бар'єр

та отримали право на розподіл мандатів. У подальшому, вищезазначені особи, перебуваючи у складі обласної виборчої комісії за поданням місцевих організацій політичних партій «Опозиційний блок» та «БПП «Солідарність», діючи з мотивів покращення результатів виборів для своїх місцевих організацій політичних партій, разом та за попередньою змовою, умисно включили недостовірні відомості до виборчих документів за наступних обставин. За надуманим приводом про можливі провокації зриву виборів, 03.11.2015 в нічний час голова комісії оголосив про збір членів виборчої комісії, порушуючи принципи публічності та відкритості організації та проведення виборів, позбавляючи права суб'єктів виборчого процесу бути присутніми на засіданні комісії під час встановлення результатів виборів, розраховуючи на те, що такі умови як поспіх, втома та непередготовленість членів виборчої комісії, відсутність на засіданні суб'єктів виборчого процесу, а також відсутність представників від місцевих організацій політичних партій «УКРОП» та «Партія ветеранів Афганістану» надають можливість на засіданні виборчої комісії проголосити та підписати виборчою комісією сфальсифіковані виборчі документи без суттєвих зауважень та підозр [8].

Переслідуючи злочинний намір, 04.11.2015, у період часу з 00 годин 08 хвилин по 03 годину 58 хвилин, у приміщенні Черкаської обласної виборчої комісії, голова разом з секретарем, умисно, використовуючи комп'ютерну техніку внесли недостовірні відомості в електронні, а потім роздрукували за допомогою принтера паперові виборчі документи, до яких внесли завідомо неправдиві відомості та їх підписали. В результаті дій голови та секретаря Черкаської обласної виборчої комісії, до виборчих списків та остаточного протоколу про встановлення результатів виборів внесено недостовірні відомості про те, хто є обраними депутатами до Черкаської обласної ради. Крім того, дані особи зменшили кількість голосів виборців, відсотки та відповідно позбавили депутатських мандатів місцеві організації політичних партій ВО «Свобода» на 1 мандат, «УКРОП» на 7 мандатів, «Партія ветеранів Афганістану» на 5 мандатів, а останні дві політичні партії позбавлено права

представити своїх депутатів у Черкаській обласній раді. Винні особи усвідомлювали, що підписували документи, до яких особисто внесли недостовірні відомості, тому після вчинення кримінального правопорушення, з метою приховання речових доказів переробили, передрукували та здали до державного архіву в Черкаській області підписані виборчі списки місцевих організацій політичних партій від 04.11.2015, в яких зазначено достовірний рейтинговий список кандидатів у депутати, проте без визначення відсотків, що відповідає змісту уточненого протоколу про встановлення результатів виборів від 05.11.2015 [8].

Дії обвинувачених суд кваліфікував за ч. 4 ст. 158 КК України (*станом на листопад 2015 року*), як включення до виборчих документів завідомо недостовірних відомостей, вчинене членом виборчої комісії разом та за попередньою змовою групою осіб [11].

Даний приклад чітко демонструє нам як на практиці реалізується та кваліфікуюча ознака, що нами розглядається, а саме: вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб.

Вчинення діяння певним спеціальним суб'єктом. Щодо даної кваліфікуючої ознаки, то вона в повному обсязі ґрунтується на положенні ч. 2 ст. 18 КК України, а саме: спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [56]. Іншими словами, мова йде про те, що для правильної кваліфікації фальсифікації виборчих документів, що вчинене спеціальним суб'єктом, потрібно чітко усвідомити зміст спеціальних ознак, якими наділив або передбачив їх наявність у суб'єкта кримінального правопорушення законодавець (та зафіксував це в кримінально-правовій нормі), а також встановити наявність таких ознак у особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (фальсифікацію виборчого документу) та відповідність їх тим що закріплені в кримінальному законі.

Наступна кваліфікуюча ознака пов'язана з *неможливістю встановлення результатів голосування на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму; неможливістю встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму; визнання голосування на виборчій дільниці або дільниці з референдуму недійсним*. Дані кваліфікуючі ознаки мають тотожний характер і, як наслідок цього, ми їх об'єднали в єдиний блок аналізу. В першу чергу необхідно наголосити той факт, що всі ці ознаки виступають в передбачаючих їх кримінально-правових нормах як суспільно небезпечні наслідки фальсифікації виборчих документів. Іншими словами, це та шкода, яка заподіюється суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, яка повинна бути обов'язково нами встановлена і врахована під час кваліфікації. Наявність такої шкоди має декілька юридичних наслідків як для складу кримінального правопорушення, так і для встановлення кримінальної відповідальності. По-перше, в наслідок наявності обов'язкових суспільно небезпечних наслідків складу кримінальних правопорушень, які мають в своїй структурі такі кваліфікуючі ознаки, набувають характеру з матеріальним складом. По-друге, це в свою чергу тягне за собою чітке розуміння моменту завершення кримінального правопорушення. В цій ситуації момент завершення припадає на настання суспільно небезпечних наслідків. Що в свою чергу, дає нам можливість наголосити на тому, що підстава кримінальної відповідальності, в цьому аспекті, виникає у нас тільки в тому випадку, коли настануть вищезазначені наслідки.

Заохочувальна норма в межах передбачення кримінальної відповідальності за фальсифікацію виборчих документів.

Особливість даної групи кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів, полягає в тому, що одна з них, а саме – фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників

референдуму (ст. 158-3 КК України), має в своїй структурі певну заохочувальну норму. Ч. 5 ст. 158-3 КК України, а саме в ній закріплені положення такого характеру, наголошує на тому, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинення злочину та сприяла його розкриттю [56].

В положеннях даної заохочувальної норми законодавець закріпив ряд аспектів, а саме: юридичні підстави застосування даної заохочувальної норми та умови її застосування.

Коли ми ведемо мову про підстави застосування, то маємо на увазі той факт, що особа повинна вчинити злочин, а саме – підписання головою, заступником голови, секретарем, іншим членом виборчої комісії, комісії референдуму протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму, протоколу про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу, округу з референдуму чи про результати виборів або референдуму до остаточного заповнення протоколу, а також підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії або комісії з референдуму. Іншими словами, тільки при наявності тільки цих ознак складу кримінального правопорушення (а законодавець, навіть вже, чітко його класифікував як злочин) у особи з'являється можливість, як ми кажемо – підстава, розраховувати на застосування до неї положень заохочувальної норми, яка міститься в ч. 5 ст. 158-3 КК України.

Що стосується умов, то в цій ситуації законодавець передбачає наступне:

- до моменту притягнення до кримінальної відповідальності факт добровільного повідомила про вчинений особою вищезазначеного злочину;
- сприяння розкриттю цього злочину.

Іншими словами, особа з власної волі, тобто без будь-якого впливу об'єктивного або суб'єктивного характеру, повинна повідомити про факт вчинення нею злочину, який передбачено ч. 1 ст. 158-3 КК України. При цьому, законодавець на зобов'язує особу куди і як вона повинна бути повідомити про

своє суспільно небезпечне діяння. Як правило мова йде про правоохоронні органи, але це може бути і суб'єкти виборчого процесу, і органи державної влади або органи місцевого самоврядування тощо.

Факт сприяння розкриттю містить в собі таку форму посткримінально-протиправної поведінки винної особи, яка дає можливість максимально спростити діяльність правоохоронних та судових органів по розкриттю злочину та притягнення (при наявності) інших осіб у якості винних у вчиненні такого суспільно небезпечного діяння.

Останнє, на чому потрібно зосередити увагу, так це те, що для реалізації даної заохочувальної норми підстава і умови застосування кримінальної відповідальності повинні існувати в комплексі. Тобто, при відсутності хоча б одного складового елементу такої норми, реалізація звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, що передбачений ч. 1 ст. 158 КК України стає неможливим.

Висновки до розділу 1

1. Під виборчим документом необхідно визнавати матеріальний носій на якому зафіксована інформація, яка використовується під час організації та реалізації виборчого процесу, які видаються відповідними суб'єктами виборчого процесу і утворені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

2. Відповідно до чинного кримінального законодавства України кримінальна відповідальність за фальсифікацію виборчих документів передбачена в ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України;

3. Не зважаючи на те що фальсифікація виборчих документів об'єднана єдиним родовим об'єктом, кожна з окремих кримінально-правових норм має власний безпосередній об'єкт;

4. До предметів кримінальних правопорушень в даній категорії складів кримінальних правопорушень належать: відомостей про виборців (ст. 158 КК України); інформація, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців

(ст. 158 КК України); база даних Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України); виборчий бюлетень (ст. 158-1 КК України); бюлетень для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України); виборча документація (ст. 158-2, ч. 2 ст. 158-3 КК України); документація референдуму (ст. 158-2, ч. 2 ст. 158-3 КК України); протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму (ст. 158-3 КК України); список виборців чи учасників референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України). Предмети складів кримінальних правопорушень, що реалізуються у фальсифікації виборчих документів, розглядаються нами як або, в певній мірі, повноцінний офіційний документ, що використовується в тому, чи іншому питанні виборчого процесу, або відповідна інформація, як складова частина такого офіційного документу.

5. Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, які передбачають фальсифікацію виборчих документів характеризується обов'язковою ознакою, а саме – діянням. При цьому, кожне з цих діянь передбачено у виді декількох альтернативних видів. По-перше, в усіх випадках мова йде про активну форму кримінально-протиправної поведінки, а саме – дію. По-друге, кожна з конструкцій об'єктивної сторони вищезазначених складів кримінальних правопорушень виключає наявність обов'язкового настання суспільно-небезпечних наслідків. Іншими словами, законодавець передбачив в усіх наших випадках кримінальні правопорушення з формальним складом.

6. Суб'єкт фальсифікації виборчих документів в першу чергу необхідно зазначити те, що в цих кримінально-правових нормах суб'єкт може бути як загальний так і спеціальний.

7. Виходячи зі змісту ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України необхідно наголосити на тому, що всі ці суспільно небезпечні діяння реалізуються тільки з виною у формі прямого умислу.

Щодо мотиву та мети фальсифікації виборчих документів, то в усіх кримінальних правопорушеннях, що аналізуються нами, такі ознаки суб'єктивної сторони мають факультативний характер та можуть бути різноманітними і на кваліфікацію діяння не впливати.

8. Проаналізувавши зміст кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів нами був узагальнений відповідний перелік кваліфікуючих ознак, а саме: вчинення діяння повторно; вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб; вчинення діяння певним спеціальним суб'єктом; у разі якщо такі дії призвели до неможливості встановлення результатів голосування на виборчій дільниці чи дільниці з референдуму; у разі якщо такі дії призвели до неможливості встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі чи окрузі з референдуму; у разі якщо такі дії призвели до визнання голосування на виборчій дільниці або дільниці з референдуму недійсним.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ

2.1. Характеристика кількісних і якісних показників фальсифікації виборчих документів

Враховуючи той факт, що сучасне формулювання змісту кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за ті чи інші діяння пов'язані з фальсифікацією та будь-яким іншим суспільно небезпечним впливом на виборчі документи, набули в жовтні 2014 року, то аналіз статистичних показників логічно здійснювати безпосередньо за період з 2015 по 2022 роки. В межах такого аналізу ми будемо користуватись статистичною інформацією, яка акумулюється в двох державних органах, а саме: Офісі Генерального прокурора України та Судовій владі України.

При цьому, в підґрунтя свого аналізу ми поклали наступні нормативно-правові документи:

- Єдиний звіт про кримінальні правопорушення: Форма № 1 (місячна): наказ Генеральної Прокуратури України від 23 жовтня 2012 р. № 100;
- Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: Форма № 2 (місячна): наказ Генеральної Прокуратури України від 23 жовтня 2012 р. № 101;
- Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання: наказ Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325;
- Звіт про склад засуджених: наказ Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325.

Зрозуміло те, що вищезазначені статистичні документи не є єдиними джерелами отримання нами статистичної інформації для нашого кримінологічного дослідження. Крім того, сюди також можливо віднести наступне:

- відповіді на запити відносно статистичної інформації в межах досліджуваної проблеми з Офісу Генерального прокурора та Державної Судової Адміністрації України;
- матеріали судових рішень за ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України;
- результати анкетування 76 працівників слідчих органів Національної поліції України в Дніпропетровській, Харківській, Одеській та Львівській областях, а також 35 суддів Дніпропетровської та Харківської областей.

Такий багатогранний підхід до аналізу статистичної інформації про фальсифікацію виборчих документів дозволив нам сформулювати об'єктивну кримінологічну картину злочинності в сфері обігу виборчих документів. Хоча треба наголосити на тому, що в межах нашого кримінологічного дослідження виникали певні складнощі з отриманням тієї чи іншої статистичної інформації. Так, наприклад, в офіційній статистиці Офісу Генерального прокурора починаючи з 2012 року не узагальнюється інформація про географічне та регіональне поширення як злочинності в Україні в цілому так і окремих її видів. Аналогічна ситуація склалась і з окремими кримінальними правопорушеннями. Так, на наш запит відносно статистичної інформації про кримінальні правопорушення передбачені ст. 158-3 КК України (*«Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму»*) в Офісі Генерального прокурора нам відповіли наступне: « ... звітністю не передбачено виокремлення даних про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 158-3 Кримінального кодексу України, а також про осіб запитуваної категорії» [13]. Але, треба наголосити на тому, що вищезазначені складнощі під час проведення кримінологічного дослідження не мали суттєвого впливу на кінцевий результат.

Характеристику кількісних і якісних показників фальсифікації виборчих документів вважаємо за доцільне почати з визначення теоретичного підґрунтя даної проблеми.

По-перше, мова йде про те, що кількісні і якісні показники злочинності виступають складовими елементами більш масштабного явища як кримінологічна характеристика злочинності.

Ми не ставимо перед собою завдання дослідити проблематику змісту даного явища, але спробуємо привернути вашу увагу окремими науковим позиціями з цього приводу, що дозволить нам сформулювати свій погляд на це питання.

Так професори А.Ф. Зелінський [41, с. 164] та О.Г. Кальман [45, с. 10], наголошували на тому, що кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи скоєння злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час скоєння, а також особливості особистості суб'єктів злочинів.

В той же час, М. І. Фіалка наголошує на тому, що термін «кримінологічна характеристика злочинності» містить в собі опис характерних рис злочинності як явища, який здійснюється через призму аналізу її кількісно-якісних показників, а саме: абсолютна кількість злочинів та злочинців, коефіцієнти злочинності (коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності), динаміка злочинності, структура злочинності, географія злочинності та ціна злочинності [143, с. 244].

По-друге, в кримінологічній науці протягом останніх років сформувалось стає розуміння таких термінів як «кількісні показники злочинності» та «якісні показники злочинності».

Під кількісними показниками розуміють такі, що характеризують її загальні обсяги та мають кількісне виявлення.

Якісні показники злочинності характеризують внутрішні особливості цього явища, закономірності її розвитку і визначаються в розрахунку на одиницю сукупності.

Тепер, спираючись на данні теоретичні постулати, проаналізуємо кількісні та якісні показники фальсифікації виборчих документів.

Характеристика кількісних показників фальсифікації виборчих документів. До кількісних показників будь-якої злочинності відносять: абсолютний рівень злочинів, злочинців та засуджених; коефіцієнти злочинності та динаміку злочинності.

В першу чергу ми проаналізуємо кількісні показники, які мають абсолютний характер, а саме рівень злочинності. При цьому, даний показник містить в собі декілька показників: абсолютний рівень злочинів, злочинців та засуджених.

Коли мова заходить за абсолютний рівень злочинності, то мають на увазі наступне: певна фіксована кількість випадків (злочинів), яка була облікована на певній території за певний час. При цьому, треба наголосити на тому, що поняття даного терміну в кримінологічній науці отримало фактично одноголосне розуміння науковців-кримінологів.

Переважає більшість з них схиляється до того, що під абсолютним рівнем злочинності (злочини, злочинці та засуджені) розуміють як кількісну характеристику, що вимірюється в абсолютних величинах сумою вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили, за певний проміжок часу на визначеній території [32, с. 66].

Абсолютний рівень злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів.

Проаналізувавши абсолютну кількість облікованих злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, в період з 2015 року по 2022 рік можливо наголосити на наступному:

- максимальна кількість даної категорії злочинів була зареєстрована в 2019 році – 104 злочини;
- мінімальна кількість в 2022 році – 1 злочин;
- в 2018 та 2022 роках була зареєстрована тільки один різновид злочинів із даної категорії – «Надання неправдивих відомостей до органу

ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців» (ст. 158 КК України) (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

**Абсолютний рівень злочинів, які пов’язані з фальсифікацією
виборчих документів в період з 2015 по 2022 рік**

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ст. 158 КК України	43	13	4	2	37	47	43	1
ст. 158-1 КК України	44	27	5	-	62	52	12	-
ст. 158-2 КК України	2	-	1	-	5	-	1	-
ст. 158-3 КК України	<i>Кримінальна відповідальність не передбачалась</i>					-	-	-
Злочини, які пов’язані з фальсифікацією виборчих документів	89	40	10	2	104	99	56	1

Абсолютний рівень засуджених за фальсифікацію виборчих документів.

Говорячи про даний показник злочинності, ми маємо на увазі максимальну кількість осіб, які були засуджені за фальсифікацію виборчих документів за певний проміжок часу на певній території. В нашому випадку, мова йде про максимальну, або як кажуть абсолютну, кількість засуджених в Україні за календарний рік. При цьому, даний показник, до речі як і попередній (тобто, абсолютний рівень злочинців), можливо застосовувати під час характеристики особистості як злочинця так і засудженого. Наприклад, можливо фіксувати абсолютний рівень жінок, які були засуджені за вчинення злочинів пов’язаних з фальсифікацією виборчих документів; або абсолютний рівень безробітних, які вчинили злочини пов’язані з фальсифікацією виборчих документів тощо. На даному етапі ми поки фіксуємо загальну статистичну інформацію без додаткової конкретизації. Таким чином, в 2019 році було зафіксовано 45 засуджених за злочини, які пов’язані з фальсифікацією виборчих документів. З них за ст. 158 КК України – 16 засуджених, за ст. 158-1 КК України – 26

засуджених, а за ст. 158-2 КК України – 3 засуджених. Узагальнену інформацію про абсолютний рівень засуджених за цією категорією злочинів в період з 2015 по 2022 рік ми розмістили в Таблиці 2.

Таблиця 2

**Абсолютний рівень засуджених за злочини, які пов’язані з
фальсифікацією виборчих документів в період з 2015 по 2022 рік**

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ст. 158 КК України	7	5	-	4	16	12	2	-
ст. 158-1 КК України	10	38	4	-	26	26	30	2
ст. 158-2 КК України	-	2	-	-	3	1	-	-
ст. 158-3 КК України	Кримінальна відповідальність не передбачалась					1	30	3
Злочини, які пов’язані з фальсифікацією виборчих документів	17	45	4	4	45	40	62	5

Коефіцієнти злочинності, яка пов’язана з фальсифікацією виборчих документів. Наступними кількісними показниками злочинності є її коефіцієнти. Сутність даних показників полягає в тому, що відносні статистичні показники, які застосовуються з метою коректного аналізу стану та динаміки злочинності в різних регіонах або країнах шляхом співставлення відомостей про злочинність з даними про населення. Серед коефіцієнтів злочинності виділяють коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності [148, с. 362]. При цьому, окремі науковці пропонують враховувати в цьому питанні абсолютну кількість засуджених осіб, що дасть нам можливість встановити коефіцієнт судимості [57, с. 204].

Коефіцієнт злочинної інтенсивності розраховується як співвідношення добутку загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень та визначеної кількості населення (1000, 10000, 100000 або 1000000), яке мешкає на цій території до загальної кількості цього населення.

В математичному вигляді це оформлюється відповідною формулою:

$$K_{i.z.} = Z/H \times E,$$

де:

З – кількість зареєстрованих службових підроблень на території України за рік;

Н – кількість мешканців, які проживають на її території;

Е – визначена кількість мешканців (єдина розрахункова база).

Для аналізу коефіцієнти злочинної інтенсивності, яка пов'язана з фальсифікацією виборчих документів, ми будемо використовувати єдину розрахункову базу в кількості 1000000 чоловік.

Крім того, ми будемо розраховувати коефіцієнт інтенсивності вчинення фальсифікації виборчих документів одразу по всій Україні, так як обчислення для кожного регіону країни в даному випадку буде недоречним.

Під час проведення дослідження ми з'ясували також і коефіцієнт злочинної інтенсивності для всієї злочинності, яка фіксувалась на Україні в цей час. Результати відображені в Додатку до дисертації.

Грунтуючись на отриманих результатах, необхідно наголосити наступне:

– коефіцієнт злочинної інтенсивності загальної злочинності в Україні, протягом періоду нашого дослідження, продемонстрував поступове зниження, а саме в 2015 році він складав 13170 кримінальних правопорушень на 1 млн. чоловік населення України, а вже в 2022 році – 8845 кримінальних правопорушень. Тобто, за вісім років дослідження кількість облікованих кримінальних правопорушень зменшилась на 4325 кримінальних правопорушення на 1 млн. чоловік населення. При цьому, це зменшення можливо фактично охарактеризувати як поступове. Навіть ті незначні відхилення, які існували протягом аналізованого періоду, не змогли певним чином вплинути на сформовану тенденцію;

– коефіцієнт злочинної інтенсивності злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, продемонстрував наступні характерні прояви: максимальний рівень коефіцієнтів злочинної інтенсивності зафіксований в трьох точках: 2015 рік – 2,077 кримінальних правопорушень,

2019 – 2,475, 2020 – 2, 372; мінімальний рівень: 2018 рік – 0,047 та 2022 рік – 0,024;

– коефіцієнт злочинної інтенсивності за видами злочинів поділились наступним чином: частіше зустрічаються ст. 158-1 КК України (0,596 кримінальних правопорушень на 1 млн. чоловік) та ст. 158 КК України (0,53), а найменші значення у ст. 158-2 КК України (0,026) та ст. 158-3 КК України (взагалі відсутні);

– середній рівень коефіцієнта злочинної інтенсивності фальсифікації виборчих документів (за період дослідження) склад 1,19 кримінальних правопорушень на 1 млн. чоловік населення України (див. Таблицю 3).

Таблиця 3

Коефіцієнт злочинної інтенсивності злочинів, які пов’язані з фальсифікацією виборчих документів, в період з 2015 року по 2022 рік

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Середнє значення
ст. 158 КК України	1,003	0,03	0,094	0,047	0,88	1,126	1,039	0,024	0,53
ст. 158-1 КК України	1,026	0,632	0,118	-	1,475	1,246	0,29	-	0,596
ст. 158-2 КК України	0,046	-	0,024	-	0,119	-	0,024	-	0,026
ст. 158-3 КК України	<i>Кримінальна відповідальність не передбачалась</i>					-	-	-	0
Злочини, які пов’язані з фальсифікацією виборчих документів	2,077	0,937	0,235	0,047	2,475	2,372	1,353	0,024	1,19

Крім того, одночасно з коефіцієнтом злочинної інтенсивності в межах кримінологічного дослідження широко використовують такий показник як коефіцієнт злочинної активності, який розраховується з урахуванням населення, яке досягло 14 років, тобто особи, котрі досягли мінімального віку кримінальної відповідальності:

$K_{з.а.} = O/H(\text{старші 14 років}) \times E$, де

O - кількість осіб, які вчинили службове підроблення;

H — кількість мешканців, які проживають на певній території віком від 14 років.

E - визначена кількість мешканців (єдина розрахункова база 1000, 10000, 100000), відповідно до якої проводиться розрахунок.

Якщо взяти до уваги коефіцієнт злочинної активності загальної злочинності в Україні, то можливо наголосити на тому, що даний показник, останнє десятиліття (2012-2022 рр.), поступово зменшується, а саме в 2012 році він складав 5160 осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, на 1 млн населення України, а вже в 2022 році 2131 особи (*див. Додаток*).

Поряд з коефіцієнтом злочинної активності в методиці кримінологічних досліджень використовують такий показник як ***рівень судимості***. Даний показник має власну відмінність від попередніх двох, а саме він відображає абсолютну кількість злочинів і осіб, що їх вчинили, відносно яких винесений обвинувальний вирок суду. На нашу точку зору, така методика більш актуальна ніж використання коефіцієнта злочинної активності. Ґрунтується це переконання на тому, що в даному випадку конкретно зрозуміло яке місце те чи інше кримінальне правопорушення займає місце в системі злочинності в Україні. Обчислюється коефіцієнт судимості за наступною формулою:

$K_c = O_z/H(\text{старші 14 років}) \times E$, де,

O_з – кількість осіб, засуджених за обвинувальними вироками судів, які вступили в законну силу;

H – кількість населення регіону, віком старші 14 років;

E – єдина розрахункова база – визначена кількість мешканців регіону (1000, 10000, 100000 осіб).

Таблиця 4

Коефіцієнт судимості злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, в період з 2015 року по 2022 рік

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ст. 158 КК України	0,19	0,14	-	0,11	0,45	0,34	0,06	-
ст. 158-1 КК України	0,28	1,05	0,11	-	0,73	0,74	0,85	0,06
ст. 158-2 КК України	-	0,06	-	-	0,08	0,03	-	-
ст. 158-3 КК України	Кримінальна відповідальність не передбачалась					0,03	0,85	0,09
Злочини, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів	0,47	1,25	0,11	0,11	1,27	1,13	1,76	0,14

Аналізуючи коефіцієнти судимості фальсифікації виборчих документів необхідно наголосити на наступному: найбільші показники були зафіксовані у 2016 та 2021 рр. – 1,25 та 1,76 відповідно, а найменші у 2017-2018 рр. – 0,11 засуджених осіб на 1 млн. населення України (див. Таблицю 4).

Динаміка злочинності, яка пов'язана з фальсифікацією виборчих документів. Динаміка злочинності виступає одним з важливим показників злочинності, який має суттєве значення не тільки для формування об'єктивного уявлення про сучасний стан злочинності, але і для прогнозування майбутніх станів та планування ефективної протидії як злочинності взагалі, так і окремих видів злочинності.

Як наголошує А. П. Закалюк, злочинність, як і будь-який суспільний прояв людської активності, є мінливим. Залежно від дії чинників, які її обумовлюють, умов, у яких вона проявляється, в тому числі від реагування і загалом протидії їй правоохоронної системи та суспільства в цілому, злочинність, її рівень, інтенсивність та інші кількісні та якісні показники перебувають у постійній зміні, мають певну динаміку [40, с. 169]. Тобто мова йде про те, що злочинність як соціальне явище постійно змінюється.

В кримінологічній теорії поняття змісту такого показника як динаміка злочинності в певній мірі отримало сформоване усталене розуміння, а саме: динаміка злочинності відображає зміни її кількісних та якісних показників протягом певного часового проміжку (один, два, п'ять, десять років і т.д.) [62,

с. 39; 58, с. 43; 41, с. 31; 149, с. 285]. Зрозуміло те, що такої єдності думок в науковому світі не існує, тому в кримінологічній теорії на питання змісту поняття динаміки злочинності існують і інші погляди. Але, проаналізувавши їх, ми змогли зробити певний висновок, який полягав у наступному: суттєвої відмінності між такими поглядами не існує; різниця полягає тільки в особливостях лексики окремих науковців під час формування власної точки зору з цього приводу. Так, наприклад, О. М. Джужа та Ю. Ф. Іванов, під динамікою злочинності розуміють показник, який відображає зміну її рівня та структури протягом того чи іншого тимчасового періоду (рік, три роки тощо) [43, с. 67]. Той же А. П. Закалюк визначає динаміку як показник, що відбиває зміна рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду [40, с. 169]. Іншими словами, ми чітко спостерігаємо те, що науковці, в спробі дати власне визначення поняття динаміки злочинності, йдуть шляхом конкретизації тих груп ознак, про які йдеться мова у так би мовити «базовому» терміні «динаміка злочинності».

Ще, про що обов'язково треба наголосити в межах теоретичної підводки до нашого дослідження, так це те, що при вивченні злочинності в динаміці обчислюються абсолютне зростання (зниження), темп зростання (зниження) та темп приросту (зменшення), які залежно від мети і завдання дослідження розраховуються двома способами: базисним і ланцюговим [149, с. 285].

При цьому, нагадаємо про те, що:

– абсолютне зростання (зниження) – це показник, який характеризує, на скільки одиниць (в абсолютному значенні) явище за певний період зросло або зменшилось;

– темп зростання (зниження) – відносний показник, який характеризує, у скільки разів більше чи менше, або скільки відсотків складає злочинність порівнянно з аналогічним показником, обраним за базовий;

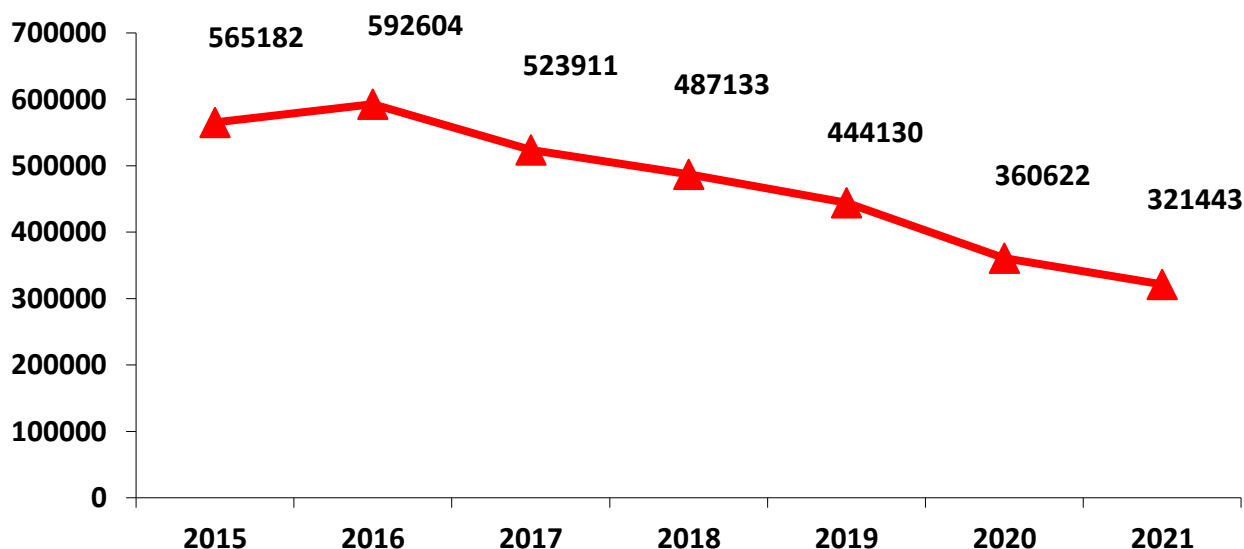
– темп приросту (зменшення) – відносний показник, який характеризує, на скільки відсотків зросла або знизилась злочинність порівняно з аналогічним показником, обраним за базовий [149, с. 286].

Враховуючи викладене вище та проаналізувавши статистичну інформацію відносно рівня злочинності в Україні та фальсифікації виборчих документів в Україні, ми можемо зафіксувати ряд характерних рис такого показника як «динаміка злочинності» та «динаміка фальсифікації виборчих документів».

Перше, на чому треба зосередити нашу увагу так це те, що абсолютний рівень злочинності в Україні в період з 2015 року і по 2021 рік демонструє поступове зниження. Так, в 2015 році абсолютний рівень облікованих кримінальних правопорушень складав 565182 випадки, а в 2021 році – 321443 випадки (див. Рис. 1). Таким чином, абсолютне зниження в цьому динамічному ряді склало 243739 кримінальне правопорушення; темп зниження в 2021 році відносно 2015 року склав майже 1,8 рази або 54%, від абсолютного рівня злочинності 2015 року; темп зменшення – в 2021 році відносно 2015 року склав 46%. Якщо узагальнити цю інформацію, то можливо констатувати те, що злочинність в Україні за останні роки (2015-2021 рр.) демонструє динаміку зменшення, а темп зменшення, при цьому, складає 46% кримінальних правопорушень в 2021 році відносно до 2015 року.

Рис. 1

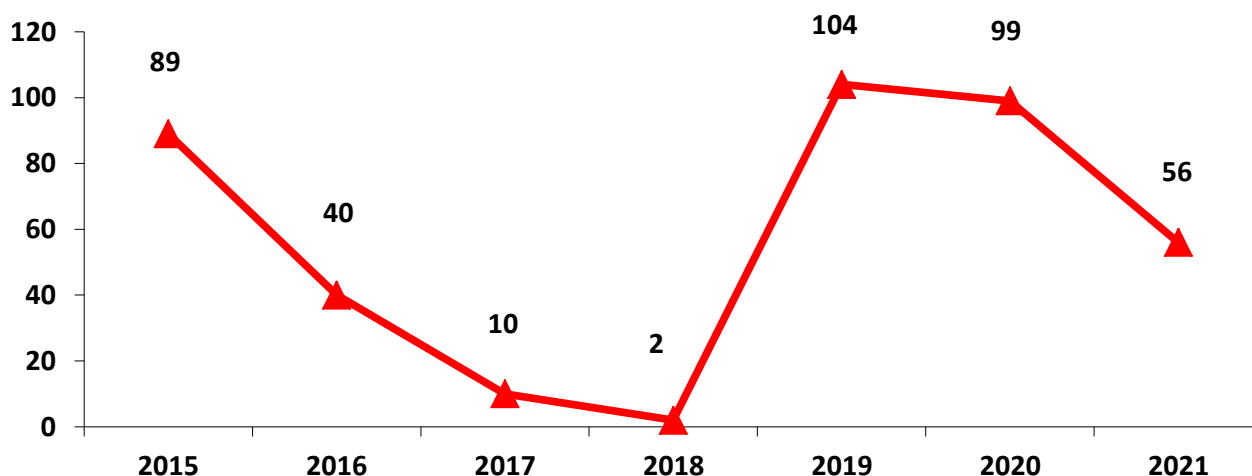
**Динаміка
абсолютного рівня злочинності
в Україні (2015-2021 рр.)**

По-друге, динаміка фальсифікація виборчих документів декілька відрізняється від динаміки злочинності взагалі в Україні за цей період. Справа полягає в тому, що в цій ситуації не прослідковується поступового зниження абсолютних рівнів. Динамічна картина має наступний вигляд: з 2015 р. до 2018 р. спостерігається період спаду абсолютного рівня; далі, а саме з 2018 р. до 2019 р. – миттєве збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень; і знов спад з 2019 р. до 2021 р (Див. Рис. 2). Основною причиною, на нашу думку, такого стану речей є нормативно-правове закріплення циклічності виборчого процесу в Україні, що, в свою чергу, безумовно на пряму впливає на кримінально-протиправну активність населення. Тому, для загального аналізу ситуації ми оберемо базисний рік дослідження для нашого динамічного ряду 2015 р. в наслідок не складних математичних підрахунків, можливо наголосити наступне: абсолютне зниження в цьому динамічному ряді склало 33 злочини, пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів; темп зниження за цей період склав майже 1,6 разів або 63%; темп зменшення – 37%.

Рис. 2

**Динаміка
абсолютного рівня фальсифікації виборчих документів
в Україні (2015-2021 рр.)**

По-третє, динаміка фальсифікації виборчих документів з огляду на структуру даного виду злочинності в аналізований нами період (2015-2021 рр.) (Див. Додаток) демонструє наступне:

- надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України): враховуючи той факт, що абсолютний рівень злочинності в 2015 році і в 2021 році зафіксовані на рівні 43 злочинів абсолютне зростання (зниження), темп зростання (зниження) та темп приросту (зменшення) в цьому динамічному ряді демонструють нульове значення, але якщо даний динамічний ряд розбити на певні періоди, то можливо зафіксувати наступну картину: з 2015 р. до 2018 р. період характеризується динамікою зниження (2015 р. – 43 злочини; 2018 р. – 2 злочини), а 2018 р. по 2021 р. – динаміка зростання (2018 р. – 2 злочини; 2021 р. – 43 злочини);

- незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України): абсолютне зниження в цьому динамічному ряді склало 32 злочини; темп зниження за цей період склав майже 3,7 разів або 27%; темп зменшення – 73%;

– незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України): абсолютне зниження в цьому динамічному ряді склало 1 злочин; темп зниження за цей період склав 2 рази або 50%; темп зменшення – 50%;

– абсолютні показники злочинів, які віднесені нами до фальсифікації виборчих документів, в аналізованому періоді (2015-2021 рр.) демонстрували мінливий характер і постійно або зростали або знижувалися. При цьому, загальна тенденція по динаміці зниження зберігалась протягом усього часу;

– динаміка фальсифікації, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України) нами не була вивчена внаслідок відсутності облікованих злочинів.

Характеристика якісних показників фальсифікації виборчих документів. Наголошуючи на характеристиці якісних показників фальсифікації виборчих документів необхідно обов'язково чітко окреслити наукові теоретичні погляди на цю проблематику. В першу чергу необхідно визначити які показники в кримінологічній науці зазначені як якісні. В другу, надати окрему кримінологічну характеристику кожному якісному показнику, який розкриває сутність фальсифікації виборчих документів як злочинності.

В кримінологічній науці переважна більшість науковців зазначає те, що до якісних показників відносять структуру злочинності, характер злочинності та географію злочинності [149, с. 287; 59, с. 40 тощо]. Хоча, одночасно з цим, існують окремі наукові думки про те, що даний перелік не повний і його потрібно розширити. Так, наприклад, М. І. Фіалка вважає те, що до якісних показників необхідно відносити як самостійний показник – «топографію злочинності». Він наголошує на тому, що топографія злочинності як напрямок кримінологічного пізнання злочинності доволі «молодий» в порівнянні з

іншими кількісно-якісними показниками злочинності. Світова кримінологічна думка починає його відокремлювати в самостійну теорію лише з другої половини XX ст. При цьому, підґрунтям появи топографії злочинності стали наукові знання в сфері географії злочинності [152, с. 709].

Враховуючи викладене вище вважаємо за доцільне в межах якісних показників фальсифікації виборчих документів розглянути та проаналізувати наступні показники: структура фальсифікації виборчих документів; характер даного виду злочинності; географію фальсифікації виборчих документів та їх топографію.

Структура фальсифікації виборчих документів. Коли ми розкриваємо розуміння структури фальсифікації виборчих документів, то в цій ситуації необхідно підходити з двох сторін. З одного боку мова йде про те, ця фальсифікація виборчих документів виступає як структурний елемент загальної злочинності в Україні або окремого виду злочинності. З іншого боку – безпосередньо сама фальсифікація виборчих документів, як самостійне явище, має власну внутрішню структуру.

З початку проаналізуємо фальсифікацію виборчого документа як різновиду злочинності.

Наголошуючи на тому, що фальсифікація виборчих документів органічно входить до загальної злочинності в Україні, ми маємо на увазі те, що такі суспільно-небезпечні діяння мають власну частку в межах всієї злочинності.

Аналіз структури злочинності в теорії кримінології реалізується через такий показник як питома вага, а саме: відсоткове співвідношення певної частини злочинності до її загальної величини. При цьому, питома вага вимірюється у відсотках.

В першу чергу, треба ще раз наголосити на тому, що кримінальне законодавство України встановлює кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів в декілька кримінально-правових нормах, а саме: ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України. Зрозуміло те, що основним суспільно-небезпечним діянням, яке пов'язано з фальсифікацією виборчих

документів є фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму – кримінальна відповідальність за що передбачена в ст. 158-3 КК України [56]. Але і інші норми, в тій чи іншій мірі, передбачають кримінальну відповідальність за певні прояви фальсифікації виборчих документів, а саме: надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України), незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) та незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України).

Сам факт того, що дана категорія злочинів (суспільно небезпечні діяння які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів) має у своєму складі певну структурну побудову дає можливість нам стверджувати те, що має місце структура відповідної злочинності.

По-друге, проаналізувавши показники питомої ваги злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, нами встановлено декілька аспектів, а саме:

- частка даної категорії злочинів в загальній кількості кримінальних правопорушень протягом періоду, який нами досліджений, (2015-2021 рр.) визначається в мізерному розмірі – менше 1% (наприклад, в 2015 році вона склала 0,016%, а в 2021 році – 0,017%);

- 55% від загальної кількості облікованої категорії злочинів складають суспільно небезпечні діяння пов'язані з наданням неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК

України); 43% – незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) та 2% – незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України);

- такий злочин, як фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України) за даний період дослідження взагалі не був облікований (Див. Додаток).

Крім того, ми вважаємо те, що фальсифікація виборчих документів повинно розглядатись як структурна частина більш великих кримінально протиправних сукупностей. Іншими словами, фальсифікація виборчих документів повинна нами розглядатись як частина чого-то більшого.

Якщо аналізувати приналежність фальсифікації виборчих документів до окремого виду злочинності, то в цій ситуації необхідно розуміти те, що така класифікація може бути реалізована на підставі певного критерію. В нашому випадку вважаємо за доцільне використання наступних: за сферою суспільних відносин в межах яких відбуваються кримінально протиправні прояви; за предметом кримінально протиправного впливу.

Якщо проаналізувати те, в якій сфері суспільних відносин (людської життєдіяльності) виникає фальсифікація виборчих документів, то в цій ситуації це виборчий процес і все що з ним пов'язано.

Існування виборчого процесу в житті суспільстві є однією з ключових ознак того, що це суспільство має демократичний характер. Відповідно до положень ст. 69 Конституції України народне волевиявлення в українському суспільстві здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії [51].

Але, поряд з цим демократичним процесом, на превеликий жаль, існує і інше явище – політична корупція. Чому так трапляється, що одне з проблемних питань світового співтовариства, дуже часто виступає в суспільстві зворотною стороною медалі демократії? Відповідь на це запитання, на нашу думку, полягає в розумінні змісту такого явища як політична корупція.

М. І. Мельник, свого часу, визначив політичну корупцію як посадові зловживання суб'єктів, наділених політичною владою (політичних і державних діячів, публічних службовців вищого рівня), спрямовані на досягнення політичних цілей (утримання та зміцнення влади, розширення владних повноважень) та/або з метою збагачення [79].

Одночасно з цим В. В. Деріга, розкриваючи зміст цього явища, наголошував на тому, що до політичної корупції відносяться дії, які пов'язані з політичною сферою: виборчий процес, законотворчий, приватизаційний, бюджетний. Визначення та характеристика політичної корупції єдині в тому, що це явище притаманне всім державам світу і є невід'ємним атрибутом публічної влади. Володіння адміністративною владою є водночас можливістю для зловживання нею в будь-якій формі [28, с. 73].

Як ми бачимо однією з сфер існування політичної корупції є виборчий процес. М. І. Мельник наголошував на тому, що вплив корупції на формування представницьких органів влади відбувається з порушення фундаментальних принципів організації і проведення виборів, а саме:

- нелегальне фінансування політичних партій та виборчих кампаній;
- підкуп виборців, кандидатів, членів виборчих комісій, представників влади;
- «купівля-продаж» депутатських мандатів шляхом оплачування «прохідних» місць у виборчих списках партій (блоків);
- службові зловживання під час агітації;
- фальсифікація результатів виборів;
- створення перешкод (і навіть – унеможливлення) реалізації права обирати та бути обраним [79].

Що стосується нашої проблеми, то фальсифікація результатів виборів, на якій наголошує М. І. Мельник, може виникнути тільки завдяки фальсифікації виборчих документів. Це обумовлюється тим, що результати виборів, відповідно до виборчого законодавства, закріплюються на матеріальних носіях – офіційних документах. Тому, в цьому випадку, можливо сміло наголошувати на тому, що фальсифікація виборчих документів є одним з різновидів політичної корупції [158, с. 188].

Наявність в кримінальному законодавстві окремих кримінально-правових норм, що визначають фальсифікацію виборчих документів як кримінальне правопорушення (якщо бути більш точнішими – злочин), дає нам можливість стверджувати те, що фальсифікація виборчих документів є частиною структури політичної корупції як злочинності. Але одночасно з цим, треба відзначити те, що політична корупція як суспільно-небезпечне діяння відноситься кримінологічною наукою до політичної злочинності. Іншими словами, політичну корупцію необхідно розглядати як один з проявів політичної злочинності.

Це один з варіантів того, до якого різновиду злочинності можливо віднести фальсифікацію виборчого документу.

Але, якщо врахувати такий критерій як предмет кримінально протиправного впливу, то логічно було віднести фальсифікацію виборчих документів до злочинності у сфері документообігу. Справа полягає в тому, що фальсифікація виборчого документа це є безпосередньо кримінально протиправний вплив на відповідний предмет – виборчий документ.

Свого часу, М. І. Фіалка, досліджуючи проблематику кримінально-правової охорони документообігу пропонував певну класифікацію злочинів, які тим чи іншим чином мають відношення до обігу документів в суспільстві. В межах такої класифікації будь-яку фальсифікацію будь-якого документа він відносить до складів злочинів, що виразилися в підробленні документів [145 с. 58-61; 144, с. 133]. І з цим важко не погодитись, але ж фальсифікація це є підроблення.

Географія фальсифікації виборчих документів. В теорії кримінологічної науки поняття такого якісного показника злочинності як географія злочинності в певній мірі вже сформовано. Більшість науковців схилиються до того визначення яке дав йому відомий німецький кримінолог і психолог Г.-Й. Шнайдер, який ввів в науковий обіг безпосередньо термін «географія злочинності». При цьому, зміст цього показника, на його думку полягав в наступному: географія злочинності це наука, що займається проблемами просторово-часового розподілу девіантної, делінквентів і злочинності (місця злочинів, місця проживання злочинців) в світі, в частинах світу, в державах, в великих містах, портових містах, міських районах і в сільській місцевості [162, с. 201-202].

Зрозуміло те, що з того часу даний термін в українській кримінологічній думці в певній мірі зазнав відповідних змін з урахуванням особливостей поглядів на цю проблему кримінологічної спільноти України та отримав наступне значення: географія злочинності це кількісно-якісний показник злочинності, який характеризує просторово-часову розповсюдженість (розподіл) злочинності, тобто співвідношення стану злочинності на окремих територіях за певний час [142, с. 230].

Значення даного показника злочинності для загальної картини кримінологічної характеристики злочинності, на нашу думку, в окремих випадках суттєво занижено. Дослідники, дуже часто, обмежуються тим, що зазначають певний перелік регіонів України в яких має певне поширення той чи інший вид злочинності. Це по-перше. По-друге, в офіційній статистиці, яку узагальнює та оприлюднює Офіс Генерального прокурора України, починаючи з 2012 року, не знаходить свого міста інформація про регіональний розподіл окремих видів кримінальних правопорушень. В наслідок чого, дослідникам бракує інформації в цьому питанні, що в свою чергу звужує саме дослідження і знижує його якість.

Зосереджуючи власну увагу на внутрішній суті даного показника, необхідно наголосити на тому, що географія злочинності як показник

злочинності дає нам можливість встановити наступне: загальний стан злочинності, а саме: розробка картографічної картини злочинності, шляхом ранжирування територій за коефіцієнтами злочинності; якісну характеристику злочинності як явища (наприклад, співставлення територій відповідно до домінуючих проявів злочинності тощо); чинники (фактори) детермінації злочинності з урахуванням регіональних особливостей. Враховуючи той факт, що різні території мають різну кількість населення, що перебувають на цій території, кримінологічна наука переконливо наполягає на тому, що будь-які кримінологічні дослідження повинні здійснюватись з використанням розрахунку коефіцієнтів злочинності. При цьому, порівняльний аналіз тих чи інших територіальних утворень повинен реалізовуватись з дотриманням принципу спів розмірності, а саме: на рівні окремих регіонів світу, держав, адміністративно-територіальних утворень в межах держави, міст, районів, районів міста тощо. Враховуючи цей принцип в кримінологічній науці України дослідження географії злочинності відбувається на базі адміністративно-територіального устрою нашої країни. Іншими словами, мова йде про порівняння на рівні областей. Крім того, коли ми ведемо мову про якісну характеристику злочинності, то маємо на увазі дослідження на підставі більш узагальнених критеріїв порівняння територій (наприклад, міська та сільська місцевість; невеликі, райони міста та мегаполіси; промисловий та курортний регіон тощо).

Спираючись на статистичну інформацію (в період дослідження з 2016 року по 2020 рік) нами було проведено дослідження географічного поширення фальсифікації виборчих документів з урахуванням кількості населення, що мешкає на цих територіях. Для більш об'єктивного аналізу ми обрали для нашого дослідження єдиний розрахунковий показник в об'ємі 1 000 000 чоловік. Провівши розрахунки за методикою обчислення коефіцієнту злочинної інтенсивності ми отримали відповідні результати на 1 000 000 чоловік, які розміщені в Додатку Г. Враховуючи вищезазначене, можливо наголосити на деяких аспектах:

- середньостатистичний коефіцієнт злочинності в Україні фальсифікації виборчих документів склав 0,31 злочин на 1 000 000 чоловік населення, при цьому, по видам злочинів картина має наступний вигляд: надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України) – 0,5 злочини; незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) – 0,7 злочини; незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України) – 0,02 злочини та фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України) – ні одного злочину;

- надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України) найбільш поширено в м. Київ (1,6 злочинів), Київська (1,5 злочини), Запорізька (1,3 злочини), Чернігівська (1,3 злочини), Сумська (1,1 злочини), Одеська (0,8 злочини) та Черкаська (0,8 злочини) області;

- незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) найбільш поширено в Волинській (4,2 злочини), Закарпатській (1,9 злочини), Київській (1,8 злочини), Черкаській (1,2 злочини), Івано-Франківській (0,9 злочини), Чернівецькій (0,9 злочини), Кіровоградській (0,8 злочини) та Тернопільській (0,8 злочини) області;

- незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України) найбільш поширено в м. Києві (0,1 злочини), Донецькій (0,1 злочини) та Київській (0,1 злочини) області;
- враховуючи той факт, що фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України) в такій редакції набула чинності тільки в липні 2020 року, то, на момент узагальнення статистичної інформації, обліковано злочинів за даною кримінально-правовою нормою не було;
- найбільшого поширення фальсифікація виборчих документів набула в наступних регіонах України: м. Київ (0,48 злочинів), Волинська (1,05 злочини), Київська (0,85 злочини), Чернігівська (0,58 злочини), Закарпатська (0,48 злочини), Запорізька (0,48 злочини), Донецька (0,43 злочини) та Сумська (0,38 злочини) області (Див. Додаток Д, Е, Ж).

Узагальнюючи вищевикладену інформацію, необхідно наголосити на тому, що географія поширення фальсифікації виборчих документів в Україні ні в якому випадку не пов'язана з тим чи іншим регіоном країни. Мова йде про те, що дане кримінально-протиправна поведінка притаманна особам, які мешкають в різних областях країни в незалежності від їх регіонального та географічного розташування. Це по-перше. По-друге, той спектр областей, в яких зафіксований найбільший коефіцієнт злочинної інтенсивності, мають різних якісний характер, а саме: в цьому переліку містяться як крупні міста (м. Київ) та конгломерації (Донецька область), так і області, в яких саме велике місто нараховує 200-300 тис. населення (Волинська, Чернігівська та Сумська області). Тобто, ми маємо те, що незалежно від того, чи то область яка має переважно міський характер, чи то сільський – це ніяким чином не впливає на існування фальсифікації виборчих документів.

Топографія фальсифікації виборчих документів. Топографія злочинності, як самостійний якісний показник набув власного значення в межах

кримінологічної характеристики злочинності відносно недавно з точки зору історії розвитку кримінологічної науки. Ми вже наголошували на тому, що як самостійний показник, топографія злочинності почав формуватись в другій половині XX-го століття і набув свого сучасного значення шляхом відокремлення від загального, в цій ситуації, показника – географія злочинності. Основна сутність його полягає в тому, як наголошує М. І. Фіалка, що він характеризує якісно-просторові особливості злочинності, обумовлені криміногенністю місця (будівля, магазин, готель, вулиця, сквер тощо) та обстановкою вчинення окремих видів злочинів [152, с. 708]. Іншими словами, він характеризує злочинність не просто з боку просторово-часової розповсюдженості злочинності (що дає нам географія злочинності), а з боку притаманних властивостей злочинності, які пов'язані з особливостями місця (території) вчинення кримінально-протиправного прояву.

Враховуючи це, потрібно наголосити на тому, що для злочинів, пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів такі властивості мають місце бути. Справа полягає в тому, що аналізуючи матеріали кримінальних впроваджень та повідомлень в засобах масової інформації чітко прослідковується одна суттєва тенденція таких кримінально-протиправних проявів – вони реалізуються на території (місцях), які певним чином пов'язані з організацією та реалізацією виборчого процесу (територія виборчої дільниці, територіальної виборчої комісії тощо).

2.2. Характеристика особи злочинця, яка вчиняє фальсифікацію виборчих документів

Проблематика дослідження особи кримінального правопорушника, або як в минулі роки називали таку особу – злочинця, в теорії та практиці кримінологічної науки не є новою. Дослідження особистості злочинця на науковому рівні ще в другій половині XIX-ст. розпочав відомий італійський

психіатр, родоначальник антропологічного напрямку в кримінологічній науці Чезаре Ломброзо. Його ідея про природженого злочинця («*homo delinquent*» в перекладі з латинської «*правопорушник*») була покладена в основу вищезазначеного напрямку і полягала в тому, що відносна вроджена схильність особи створює відповідну схильність такої особи до тих чи інших злочинів. Зрозуміло те, що така теорія була піддана науковою спільнотою суттєвому критичному аналізу і з певним часом спростована розвитком як суспільних відносин, так і розвитком наукової думки в сфері дослідження особистості злочинця. В межах кримінологічної науки в XX-XXI-ст. проблематикою особистості кримінального правопорушника (злочинця) займалися і продовжують займатися такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці як: О. І. Алексєєв, Ю. М. Антонян, В. О. Бачинін, Б. С. Волков, О. А. Герцензон, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, О. І. Долгова, І. І. Карпець, Н. М. Кропачев, В. Н. Кудрявцев, М. М. Кондрашков, Н. С. Лейкина, Г. М. Міньковский, І. С. Ной, О. Б. Сахаров, В. Є. Емінов та інші.

Але, одночасно з цим, необхідно зазначити те, що переважна більшість з вищезазначених науковців займалась і займається дослідженням проблематики особистості кримінального правопорушника (злочинця) на загальнотеоретичному рівні. При цьому, особистість, яка фальсифікує виборчі документи, залишилась поза колом їх наукового інтересу.

Починаючи працювати над кримінологічним дослідженням проблеми особистості кримінального правопорушника, що реалізує фальсифікацію виборчих документів, необхідно наголосити на деяких аспектах, а саме:

- кримінологічна характеристика особистості кримінального правопорушника повинна реалізовуватись через призму ознак, які притаманні такій особистості;
- сукупність таких ознак повинна визначати цю особистість як винну у вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів.

Свого часу, відомі дослідники особистості кримінального правопорушника (злочинця) Ю. М. Антонян, В. Н. Кудрявцев та В. Є. Емінов наголошували на тому, що особа злочинця завжди була однією з центральних проблем всіх наук кримінальної спрямованості, особливо, в першу чергу, кримінології. І з цією позицією важко не погодитись. Але ж щоб хто не казав, а носієм кримінально протиправної поведінки є людина. Тому і в повному обсязі дослідити проблематику злочинності (окремого злочину) без урахування кримінологічної характеристики такої людини не можливо.

В наслідок того, що в межах нашого дослідження ми не ставили перед собою завдання дослідити внутрішній зміст терміну «особистість кримінального правопорушника (злочинця)», тому приєднуємось до тієї позиції, яка полягає в тому, що це є сукупність певних значущих ознак, властивостей, зв'язків і відносин, які характеризують її як людину, що вчинила злочин [60, с. 65-66; 66, с. 94]. Одночасно з цим, В. М. Гринчак пропонує поділити всі ці властивості на відповідні групи, а саме: соціально-демографічні; кримінально-правові; соціальні ролі і статус; морально-психологічні характеристики [66, с. 95-97]. Зрозуміло той факт, що такий погляд на групування характерних властивостей особистості кримінального правопорушника не є єдиним в теорії кримінології. Так, наприклад, І. М. Даньшин, свого часу, запропонував групування таких властивостей особистості на сім основних груп: соціально-демографічні ознаки; особистісно-рольові властивості; соціально-психологічні якості; риси правової і моральної свідомості; психічні відхилення і аномалії; кримінально-правові ознаки; загальнозначущі позитивні людські якості [60, с. 66]. Щодо нашої позиції, то ми вважаємо що групування, яке запропоновано В. М. Гринчаком є найбільш лаконічним, стислим та об'єктивним, тому в подальшому дослідженні будемо опиратись на цей погляд.

Важливим етапом пізнання особистості кримінального правопорушника є вивчення його структури. У ній відбивається не тільки різноманітність ознак, які її утворюють, а й різна роль етіології кримінально-протиправної поведінки.

Для отримання достовірної інформації стосовно осіб, що фальсифікують виборчі документи, нами був обраний відповідний період кримінологічного дослідження, а саме з 2016 року по 2020 рік. Справа полягає в тому, що в цей історичний період в Україні були організовані та відбулися вибори Президента України, вибори до Верховної Ради України та вибори до місцевих органів влади. Іншими словами, цей період вмістив в собі усю палітру виборчих процесів в Україні. Це по-перше. По-друге, ми користувались статистичною інформацією про засуджених в Україні яка була узагальнена в ці роки Державною судовою адміністрацією України.

Перед тим як почати реалізовувати аналіз особистості кримінального правопорушника, який фальсифікує виборчі документи, на нашу думку обов'язково потрібно визначитись з абсолютним рівнем осіб, які були засуджені в цей період за фальсифікацію виборчих документів. Узагальнена інформація викладена нами в Таблиці 5.

Таблиця 5

**Абсолютний рівень засуджених
за фальсифікацію виборчих документів
в період з 2016 року по 2020 рік**

	2016	2017	2018	2019	2020
ст. 158 КК України	5	-	4	16	12
ст. 158-1 КК України	38	4	-	26	26
ст. 158-2 КК України	2	-	-	3	1
ст. 158-3 КК України	Кримінальна відповідальність не передбачалась				1
Взагалі за рік	45	4	4	45	40

Соціально-демографічні ознаки. Визначаючи основний зміст такого кримінологічного явища як особа (особистість) злочинця Є. Гладкова наголошує на тому, що соціально-демографічні ознаки складають об'єктивну фундаментальну основу вивчення особистості злочинця й тому повинні бути досліджені в першу чергу. Аналіз соціально-демографічних ознак, на її думку, не тільки дає нам інтегроване уявлення про особистість злочинця, але і розкриває її функціональний зв'язок із вчиненням злочином [17, с. 226]. І в цій

ситуації з нею не можливо не погодитись. Єдине, про що необхідно заперечити, так це те, що до даної групи ознак, на нашу думку, не треба відносити ознаки рольового характеру.

В переважній більшості кримінологи сходяться на тому, що до цієї групи ознак необхідно відносити вік особи, її стать, рівень освіти, громадянство та інші відомості демографічного характеру.

Вік. Визначаючи вік особи, як обов'язкову властивість соціально-демографічної групи ознак особистості абсолютно будь-якого кримінального правопорушника, слід наголосити на тому, що ця ознака характеризує не тільки фізичний стан та можливості особи до активної цілеспрямованої, перетворюючої діяльності, що є важливим, а й відображає коло його інтересів, життєвих установок та орієнтацій, визначає поведінку кримінального правопорушника, вид вчиненого ним кримінального правопорушення, а також інші властивості та якості такої особистості.

Як наголошує В. О. Касімов, вікові зміни та перехідні періоди в умовах відсутності благополучної соціальної мікро- та макросередовища з більшою часткою ймовірності вплинуть на формування криміногенної особистості, тому вік видається обґрунтованим розглядати не тільки як один з основних елементів соціально-демографічної характеристики особистості злочинця, але і як найважливішу кримінологічну ознаку, що дозволяє виявити особливості злочинної особистості [47, с. 373].

Враховуючи викладене вище, нами була проаналізована вікова властивість осіб, що винили фальсифікацію виборчих документів та отримана наступна статистична інформація: 30-50 років – 64,1% та 50-65 років – 24%. При цьому, вікова група 14-18 років взагалі не представлена в випадку (Див. Табл. 6). Така ситуація має логічне пояснення: у виборчому процесі існує певний віковий ценз – 18 років. Іншими словами, особи, які молодше 18 років, ніяким чином не можуть бути представлені у виборчому процесі. В наслідок чого, і вчиняти суспільно небезпечні діяння в цьому випадку вони вчиняти в цій сфері не можуть. Узагальнюючи викладене вище, можливо наголосити на

тому, що з точки зору середньостатистичного віку особистості, яка фальсифікує виборчі документи, це особа переважно зрілого та працездатного віку.

Таблиця 6

**Розподіл засуджених
за фальсифікацію виборчих документів
в період з 2016 року по 2020 рік
за віковою ознакою**

	2016	2017	2018	2019	2020	За період
14-18 років	-	-	-	-	-	-
18-25 років	6 (13,3%)	-	-	1 (2,2%)	-	7 (3,1%)
25-30 років	3 (6,7%)	-	-	2 (4,4%)	3 (7,5%)	8 (3,7%)
30-50 років	21 (46,7%)	3 (75%)	4 (100%)	23 (51,1%)	19 (47,5%)	70 (64,1%)
50-65 років	11 (24,4%)	1 (25%)	-	16 (35,6%)	14 (35%)	42 (24%)
65 і більше років	4 (8,9%)	-	-	3 (6,7%)	4 (10%)	11 (5,1%)
Взагалі	45 (100%)	4 (100%)	4 (100%)	45 (100%)	40 (100%)	138 (100%)

Стать. Така соціально-демографічна ознака особистості як стать особи має певний особливий характер в порівнянні з загальним показником по країні в межах всієї злочинності. В чому полягає особливість. Справа полягає в тому, що середньостатистичний показник частки засуджених жінок в період з 2016 року по 2020 рік в Україні складає 11,9%., а аналогічна частка в межах фальсифікації виборчих документів складає 53,4%. При цьому, таке значення частки засуджених жінок за фальсифікацію виборчих документів стало можливим завдяки певному зниженню до 25% в 2018 р. (Див. Табл. 7). Іншими словами, взагалі в Україні серед засуджених за вчинення кримінальних правопорушень кожна 9 особа жінка, а за фальсифікацію виборчих документів – кожна друга жінка. Що стосується динаміки змін статевого розподілу серед засуджених осіб, то в цій ситуації можливо фіксувати збільшення частки жінок

як в межах загальної злочинності (з 11,7% в 2016 р. до 12,3% в 2020 р.), так і в межах фальсифікації виборчих документів (з 60% в 2016 р. до 80% в 2020 р.).

Таблиця 7

**Розподіл засуджених
за фальсифікацію виборчих документів
в період з 2016 року по 2020 рік
за статевою ознакою**

	2016	2017	2018	2019	2020	За період
Жінки	60%	75%	25%	60%	80%	53,4%
Чоловіки	40%	25%	75%	40%	20%	46,6%

Освіта. Свого часу, М. І. Фіалка, досліджуючи проблематику соціально-демографічних ознак особи, яка вчинює підроблення документів, наголошував на тому, що рівень освіти, як соціально-демографічна ознака, в певній мірі характеризує особу з боку її освіченості, з боку проходження нею, тобто цією особистістю, певних рівнів освіти в Україні. І ця ознака передбачає вміння нею застосовувати отриманні вміння, знання та навички на тому чи іншому рівні освіти в інтересах реалізації власного злочинного наміру [151, с. 159]. І цією точкою зору важко не погодитись. Не зважаючи на той факт, що освіта, як до речі і інші соціально-демографічні властивості особистості, не несе в собі певного криміногенного характеру, вплив її на формування кримінально-протиправного характеру особистості доволі суттєвий.

В межах проведеного дослідження нами було встановлено наступне:

- серед засуджених за фальсифікацію виборчих документів 100% осіб мали певний рівень освіти;
- за рівнем освіти особистості розділились на три групи, а саме: з загально-середньою освітою (42,7%), з професійно-технічною (31,2%) та з вищою (26,1%) (Див. Табл. 8).

Таблиця 8

**Розподіл засуджених
за фальсифікацію виборчих документів
в період з 2016 року по 2020 рік
за освітою**

	2016	2017	2018	2019	2020	За період
Вища	7 (15,6%)	1 (25%)	3 (75%)	12 (26,7%)	13 (32,5%)	36 (26,1%)
Професійно-технічна	10 (22,2%)	1 (25%)	-	15 (33,3%)	17 (42,5%)	43 (31,2%)
Загальна середня	28 (62,2%)	2 (50%)	1 (25%)	18 (40%)	10 (25%)	59 (42,7%)
Без освіти	-	-	-	-	-	-
Взагалі	45 (100%)	4 (100%)	4 (100%)	45 (100%)	40 (100%)	138 (100%)

Громадянство. Аналізуючи наявність чи відсутність у особи, що вчинила кримінальне правопорушення, того чи іншого громадянства ми намагаємось отримати відповідь на одне питання: якій категорії осіб (громадянам, іноземцям або особам без громадянства) притаманно реалізовувати відповідний кримінально-протиправний прояв. При цьому, це дає нам можливість усвідомити те для якої категорії це характерно.

Що стосується нашої проблематики, то за весь період, який обраний нами для реалізації кримінологічного дослідження, серед засуджених осіб за фальсифікацію виборчих документів були виявлені лише тільки громадяни України. Іншими словами, фальсифікацію виборчих документів вчинюють тільки громадяни України. Це, до речі, суттєва характерна властивість для особистості фальсифікатора виборчих документів. При цьому, такому стану речей існує логічне пояснення. Справа полягає в тому, що відповідно до Конституції України та Виборчого кодексу України приймати участь у виборчому процесі в нашій країні мають право тільки громадяни України. Внаслідок чого, іноземці та особи без громадянства взагалі не мають доступу як до самого виборчого процесу, так і до виборчих документів, що використовуються в межах цього процесу.

Кримінально-правові ознаки. Дана група ознак має так званий кримінально-правовий характер, що у свою чергу, визначає персональний чи груповий характер кримінально-протиправної поведінки, спрямованість

кримінально-протиправної поведінки, попередня кримінально-протиправна поведінка, покарання та особливості його призначення тощо. Крім того, в межах даної групи властивостей враховується і стан особи в момент вчинення кримінального правопорушення (наприклад, в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння).

Персональний чи груповий характер кримінально-протиправної поведінки. Коли мова йде про дану властивість особистості, то як правило мають на увазі ті характерні ознаки особистості які визначають її схильність або до одноособовий характер поведінки, або про груповий. Іншими словами, наголошують на тому, що ближче для такої особистості: чи то вчинювати кримінальне правопорушення самотійно, а саме – без участі в такому суспільно небезпечному діянні інших осіб; чи то реалізовувати власні кримінально-протиправні прояви в складі об'єднання з іншими особами.

Коли мова заходить про фальсифікацію виборчого документа, то в цій ситуації відсоток групового характеру кримінально-протиправної поведінки складає 12,3%, а саме: в складі групи осіб – 11,6% а в складі організованої групи – 0,7% (Див. Табл. 9). Іншими словами, кожна 6-7 особа, яка засуджена за фальсифікацію виборчих документів, реалізовувала власну кримінально-протиправну поведінку в межах групи осіб. Так, наприклад, в грудні 2020 року Михайлівський районний суд Запорізької області під час розгляду кримінального провадження в ході судового засідання встановив те, що у ході проведення чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року, після закінчення процесу голосування виборців під час безперервного засідання Михайлівської селищної територіальної виборчої комісії Василівського району голова, заступник голови, секретар та члени зазначеної комісії, приблизно у період часу з 23 години 00 хвилин 25.10.2020 року до 03 години 00 хвилин 26.10.2020 року, перебуваючи у приміщенні Михайлівської територіальної виборчої комісії Василівського району, в порушення вимог ст. 255 Виборчого кодексу України, діючи у групі осіб без попередньої змови між собою, умисно підписали до

остаточного заповнення протокол Михайлівської селищної територіальної виборчої комісії Василівського району Запорізької області про підсумки голосування з виборів депутатів Михайлівської селищної ради Василівського району Запорізької області у межах територіального виборчого округу № 1. Тим самим вчинили кримінальне правопорушення передбачене ч. 1 ст. 158-3 КК України [12]. В даному випадку безумовно продемонстровано той факт, що кримінально-протиправна поведінка при фальсифікації виборчих документів може носити груповий характер. Щодо форми співучасті в цих випадках, треба констатувати те, що в більшості випадків має місце проста форма, а саме всі співучасники виступають у якості виконавців кримінального правопорушення. І тільки в окремих випадках реалізується рольовий розподіл серед співучасників. В межах нашого дослідження така ситуація існувала всього в 0,7% серед засуджених осіб за дану категорію кримінальних правопорушень.

Таблиця 9

Розподіл засуджених за фальсифікацію виборчих документів в період з 2016 року по 2020 рік за станом особистості в момент вчинення кримінального правопорушення						
	2016	2017	2018	2019	2020	За період
В складі групи осіб	3	-	2	8	3	16 (11,6%)
В складі організованої групи	-	-	-	1	-	1 (0,7%)
В стані алкогольного сп'яніння	3	-	-	4	2	8 (5,8%)
Взагалі засуджено осіб	45	4	4	45	40	138

Попередня кримінально-протиправна поведінка. Дана властивість особистості кримінального правопорушника демонструє нам про певні життєві орієнтири кримінально-правової спрямованості такої особистості. Справа полягає в тому, що у випадку якщо особистість за своєю глибиною кримінально-протиправного переконання сформована як кримінальний

правопорушник, то вся його зовнішня поведінка, до моменту вчинення конкретного кримінального правопорушення, має певний суспільно-небезпечний характер. Про такий стан речей, як правило, нам говорять ті життєві факти особистості, що тим чи іншим чином були пов'язані з кримінально-протиправними стосунками, а саме: вчинення раніше кримінальних правопорушень, наявність в минулому судимості, наявність не припиненої судимості тощо.

Зрозуміло той факт, що для повного аналізу кримінологічного портрету особистості фальсифікатора виборчих документів нам, без будь-яких сумнівів, потрібно проаналізувати попередню кримінально-протиправну поведінку такої особистості. За досліджуємий період загальної кількості засуджених осіб за фальсифікацію виборчих документів раніше були засуджені, але визнані такими, що не мають судимість зафіксовано 2 особи, що в свою чергу склало 1,4% від загальної кількості засуджених. Крім того, судимість була, але вже припинила свій статус у однієї особи (0,7%) та у двох осіб (1,4%) судимість не знята і не погашена (Див. Табл. 10).

Іншими словами, можливо констатувати той факт, що поведінка осіб до моменту вчинення кримінального правопорушення пов'язаного з фальсифікацією виборчого документа в переважній більшості мала не кримінально-протиправний характер та визнається нами як законослухняна.

Таблиця 10

**Розподіл засуджених
за фальсифікацію виборчих документів
в період з 2016 року по 2020 рік
за наявністю попередньої кримінально-протиправною поведінки та
судимості**

	2016	2017	2018	2019	2020	За період
Раніше вчинили злочин, але були звільнені від кримінальної відповідальності	-	-	-	-	-	-
Судилися, але визнані такими, що не мають судимості	-	-	1 (25%)	1 (2,2%)	-	2 (1,4%)
Судилися, але судимість погашена чи знята	-	-	-	1 (2,2%)	-	1 (0,7%)

Кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість	-	-	-	2 (4,%)	-	2 (1,4%)
--	---	---	---	------------	---	-------------

Покарання та особливості його призначення. Як наголошує Є. Гладкова, аналіз виду та міри покарання, особливості його застосування до злочинця тощо свідчить про специфіку реакції на злочинну поведінку індивіда з боку держави, її ефективність та специфічні тенденції в цій сфері [17, с. 226].

Кримінально-правова реакція держави на фальсифікацію виборчих документів демонструє певний ряд тенденцій, а саме:

- більш ніж половина засуджених осіб за дані кримінальні правопорушення (52,2%) були звільнені від відбування покарання з випробуванням;
- серед засуджених до реального покарання домінує призначення штрафу (майже в 97% випадків);
- частка призначення покарання у виді позбавлення волі на певний термін фактично знаходиться мінімальних розмірах (близько 3% від загальної кількості засуджених до відбуття реального покарання);
- декілька менше ніж половині засуджених осіб (41,3%) одночасно з основним покаранням було призначено додаткове покарання, а саме – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (Див. Табл. 11).

Таблиця 11

**Розподіл засуджених
за фальсифікацію виборчих документів
в період з 2016 року по 2020 рік
за рішенням суду в кримінальному провадженні та видом призначеного
покарання**

		2016	2017	2018	2019	2020	За період
Вид покарання	Позбавлення волі на певний строк	1 (2,2%)	-	-	1 (2,2%)	-	2 (1,4%)
	Штраф	19 (42,2%)	2 (50%)	1 (25%)	26 (57,8%)	16 (40%)	64 (46,4%)
	Позбавлення права обіймати певні посади або	16 (35,6%)	3 (75%)	3 (75%)	14 (31,1%)	21 (52,5%)	57 (41,3%)

	займатися певною діяльністю						
	Звільнено від покарання з випробуванням	25 (55,6%)	2 (50%)	3 (75%)	18 (40%)	24 (60%)	72 (52,2%)

Стан особи в момент вчинення кримінального правопорушення.

Встановлення та фіксація як певної характерної властивості в межах кримінально-правових ознак, що характеризують особистість кримінального правопорушника є вчинення кримінального правопорушення в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Свого часу, Л. Л. Кругліков наголошував на тому, що стан сп'яніння свідчить про підвищену суспільну небезпеку злочину, бо, внаслідок зниження контролю особи за свою поведінкою під впливом алкоголю підвищується можливість спричинення шкідливих наслідків, до того ж часто збільшується обсяг шкоди. Одночасно вчинення злочину в стані сп'яніння – показник підвищеної суспільної небезпеки винної особи, оскільки в такому злочині проявляються антисоціальні риси особи, її антисоціальна спрямованість [60, с. 80]. При цьому в багатьох випадках дії такої особи характеризуються імпульсивністю, агресивністю, особливою жорстокістю, що призводить до тяжких наслідків [83, с. 140]. Тому, враховуючи викладене вище, отримання відповіді на питання – вчинення фальсифікації виборчих документів є актуальним чи ні, має суттєве значення для кримінологічного портрету фальсифікатора. Проведене нами дослідження продемонструвало той факт, що для вчинення фальсифікації виборчих документів кримінально-протиправна поведінка особистості пов'язана з тверезою свідомістю особистості на момент вчинення кримінального правопорушення. За п'ять років кримінологічного дослідження лише 8 осіб засуджених вчинили такі суспільно небезпечні діяння в стані алкогольного сп'яніння, що в свою чергу склало лише 5,8% від загальної кількості засуджених за такі діяння. При цьому, в стані наркотичного сп'яніння вчинення фальсифікації виборчих документів за цей період не було зафіксовано. Іншими словами, особистість реалізуючи фальсифікацію виборчих документів знаходиться поза впливом алкогольних напоїв та наркотичних засобів.

Завершуючи аналіз кримінально-правових ознак особистості яка фальсифікує виборчі документи необхідно наголосити на тому, що фактично у всіх випадках судом констатовано наявність у засуджених осіб пом'якшуючі обставини (вчинення кримінального правопорушення вперше, щире каяття, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, збіг тяжких особистих та сімейних обставин, скрутне фінансове становище та інше).

Соціально-рольові ознаки. Соціально-рольові характеристики розкривають функції індивіда, зумовлені його становищем у системі наявних суспільних відносин, належність до певної соціальної групи, взаємодію з іншими людьми й організаціями в різних сферах громадського життя (робітник або службовець, рядовий виконавець чи керівник, неодружений або глава сім'ї, працездатний чи непрацездатний, безробітний тощо). Ці дані показують місце та значущість особи в суспільстві, яким ролям вона віддає перевагу, а які ігнорує, розкривають її соціальну чи антисоціальну орієнтацію [43].

Отже, поведінка людини залежить, по-перше, від соціальних позицій, яких вона дотримується в суспільстві; по-друге, від розуміння та виконання власних рольових обов'язків і функцій, що впливають з певних соціальних позицій. Людина в суспільстві має низку позицій і виконує (принаймні зобов'язана виконувати) різні «ролі». Не всі соціальні позиції, не всі види реальної рольової поведінки мають однакове значення при вивченні особи злочинця, а тільки ті, насамперед, соціально-рольові ситуації, що справляють криміногенний вплив на поведінку людей [43, с. 89]. Дана позиція Ю. Ф. Іванова та О. М. Джужі наголошує на тому, що під час кримінологічної характеристики сутності особистості кримінального правопорушника (злочинця) повинно бути обов'язково враховано її роль в суспільному житті та в суспільстві взагалі.

Як наголошує М. І. Фіалка, така інформація про особистість злочинця дає можливість усвідомити місце і значимість особи у суспільстві; яким ролям в цьому суспільстві вона віддає перевагу, а які навпаки – ігнорує; розкриває її соціальну чи антисоціальну орієнтацію [146, с. 168].

Особливе значення цієї групи ознак проявляється в межах кримінологічної характеристики особистості, яка фальсифікує виборчі документи. Справа полягає в тому, що сфера реалізації суспільно небезпечного діяння є вельми важлива для суспільства та держави. Реалізація виборчого права визнається одним з основних серед низки конституційних прав громадянина будь-якої держави. Тому, аналіз властивостей, які характеризують особистість з точки зору її рольових зв'язків з суспільством, дає нам цінну інформацію, яка в подальшому може бути використана в процесі протидії фальсифікації виборчих документів.

Однією з важливих властивостей соціально-рольового характеру є професійна приналежність особистості та її занятість в виробничих процесах.

Проаналізувавши статистичну інформацію про засуджених в 2020 році за фальсифікацію виборчих документів можливо наголосити на тому, що особи, які є працездатними, але не працюють складають 40% від загальної кількості засуджених за дані суспільно небезпечні прояви; 17,5% – пенсіонери; 12,5% – робітники; 10% – службовці; 2,5% – лікарі та 17,5% – які займаються іншими заняттями, що не включені до статистичного обліку.

Щодо періоду нашого дослідження, то картина соціально-рольової властивості особистості, яка вчиняє фальсифікацію виборчих документів вимальовується наступна:

- серед даної групи більшу частину займає прошарок осіб, які на момент вчинення кримінального правопорушення не були офіційно професійно зайняті (52,74%), а саме: працездатні, які не працювали і не навчалися – 40,34% та пенсіонери, у т.ч. інваліди – 12,4%;
- серед категорії працюючих осіб виділяються робітники (12,4%), вчителі, викладачі (10,84%) та службовці (6%);
- суттєву частку (11,16%) серед даної категорії осіб займають ті, чий рід професійної діяльності залишився поза увагою статистичної звітності;

- мінімальне значення зафіксовано у таких категорій як лікарі/фармацевти (0,5%), військовослужбовці (0,44%) та студенти навчальних закладів (0,44%);

- демонструють збільшення власної частки особи які є робітниками (з 8,9% до 12,5%), службовцями (з 4,4% до 10%), лікарями/фармацевтами (з 0% до 2,5%) та так звані, що мають інші заняття (з 4,4% до 17,5%);

- фіксується певне зменшення, що в свою чергу не позбавило їх ключового значення, питомої ваги таких категорій як пенсіонери (з 26,7% до 17,5%) та працездатні, які не працювали і не навчалися (з 46,7% до 40%);

- в останній рік дослідження зафіксовано відсутність взагалі таких категорій як військовослужбовці, вчителі/викладачі та студенти навчальних закладів (Див. Табл. 12).

Таблиця 12

**Розподіл засуджених
за фальсифікацію виборчих документів
в період з 2016 року по 2020 рік
за сферою заняття на момент вчинення кримінального правопорушення
(у відсотковому значенні)**

Заняття засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення:	2016	2017	2018	2019	2020	За період
робітники	8,9	25	-	15,6	12,5	12,4
службовці	4,4	-	-	15,6	10	6
військовослужбовці	2,2	-	-	-	-	0,44
лікарі, фармацевти	-	-	-	-	2,5	0,5
вчителі, викладачі	2,2	25	25	2,2	-	10,84
студенти навчальних закладів	2,2	-	-	-	-	0,44
інші заняття	4,4	-	25	8,9	17,5	11,16
пенсіонери, у т.ч. інваліди	26,7	-	-	17,8	17,5	12,4
працездатні, які не працювали і не навчалися	46,7	50	25	40	40	40,34

Як ми бачимо, в межах кримінологічного дослідження соціально-рольових властивостей особистості, що фальсифікувала виборчі документи, особливо важливого значення набуває той факт, чи працювала особа на момент вчинення кримінального правопорушення чи ні. Як ми вже раніше наголошували, 52,74% осіб на момент вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з фальсифікацією виборчих документів, не була професійно зайнятою. Іншими словами, у даних осіб існував певний дефіцит офіційного прибутку. Так, наприклад, в 2021 році мінімальна пенсія для різних категорій пенсіонерів коливалась в проміжку від 1854 грн. до 2600 грн. [39], а прожитковий мінімум для працездатних осіб в Україні з 01 січня 2022 року встановлено 2481 грн. [101]. В свою чергу, участь у виборчому процесі дає таким категоріям, в певній мірі, отримати додатковий прибуток, а фальсифікація виборчих документів також дуже часто має корисливий мотив, який обумовлений діяльністю третіх осіб, що зацікавленні у позитивному для себе результаті виборів.

Що ж до питання сімейного стану засуджених осіб, то в переважній більшості вони мають свою родину, при цьому, дуже часто, на вихованні у них є неповнолітні діти.

Морально-психологічні ознаки. Аналізуючи морально-психологічну групу ознак, що характеризують особистість кримінального правопорушника, необхідно в першу чергу звернути увагу на світогляд цієї особи та її моральні риси, погляди, переконання, ціннісні орієнтири тощо. Все це в повній мірі дає нам можливість в тому чи іншому об'ємі пізнати внутрішній світ такої особистості. Як наголошує Є. Гладкова, дослідження суб'єктивних характеристик індивідів, що вчинили злочин дозволяє створити внутрішню основу для подальшої пізнавально-пояснювальної логіки дослідження особистості злочинця. Отримання уявлення про внутрішній світ злочинця передбачає дослідження специфіки його психічних властивостей, психологічних та морально-ціннісних особливостей його особистості [18, с. 511].

Встановлення та визначення змісту попередніх груп ознак в певній мірі розкривають сутність особистості злочинця, але, одночасно з цим, поза їх увагою залишається дуже важлива частина майбутнього кримінологічного портрету такої особи. Мова йде про внутрішній світ особистості, який можливо охарактеризувати тільки при умові вивчення морально-психологічних ознак та якостей. Пізнання внутрішнього змісту особистості передбачає проведення аналізу найбільш вагомих компонентів моральної складової цієї особистості (життєві цінності, погляди, переконання, інтереси, потреби тощо), а також психологічні якості, які визначають структуру особистості та форму поведінки в конкретних життєвих ситуаціях.

З точки зору банальної внутрішньої конструкції дана група ознак поділяється дві підгрупи, а саме: моральні та психологічні якості. Аналіз сукупності даних ознак, як ми вже наголошували декілька раніше, дозволяє нам дослідити особистість фальсифікатора виборчих документів належним чином та досягнути поставленої перед собою мети – намалювати повний кримінологічний портрет такої особистості.

Традиційного до групи моральних ознак кримінологічна наука відносить світогляд особистості кримінального правопорушника, рівень та особливості його духовності. Крім того, під час кримінологічного аналізу моральних ознак особистості кримінального правопорушника важливе значення має встановлення та фіксація відповідної життєвої позиції, установок та ціннісних орієнтацій такої особистості.

В свою чергу, психологічні ознаки особистості даної категорії злочинців необхідно досліджувати через призму інтелектуальних, емоційних та вольових властивостей особистості.

Моральні ознаки особистості фальсифікатора. Моральна свідомість будь-якого правопорушника, тим більш злочинця, має значно спотворений вигляд, а саме – її дефекти мають глибокий характер, переростають у негативні звички та переконання. Аморальні вчинки серед них більш поширені, ніж серед законослухняних громадян. Внаслідок цього, встановлення таких звичок та

переконань є дуже важливим кроком у встановленні моральних ознак особистості фальсифікатора [156, с. 101].

Світогляд особистості. Аналізуючи світогляд особистості фальсифікатора необхідно пам'ятати про те, що це комплекс узагальнених уявлень (поглядів) даної особи про навколишній світ і себе, про своє місце в світі, своїх відносинах до навколишньої дійсності і до себе.

Духовність особистості. Намагаючись з'ясувати сутність духовності особистості фальсифікатора виборчих документів перед нами виникла потреба спочатку з'ясувати безпосередньо що має на увазі сама психологічна наука з цього приводу. Ми не ставили перед собою завдання проаналізувати наукові погляди на це питання, а тільки скористались більш менш сформованою точкою зору на цю проблему. Як наголошує О. Ю. Головіна, духовність має розглядатись як психологічне утворення самосвідомості особистості, яке характеризується певними емоційно-вольовими станами, мотиваційними диспозиціями, певними поведінковими патернами, і, відтак, відображає ціннісне ставлення до вищих смислів буття та розкривається у моральності особистості [24, с. 287].

Життєва позиція особистості. Коли ми ведемо мову про життєву позицію особистості, то дуже часто спостерігаємо за тим, що за своєю сутністю дана характерна властивість особистості перетинається з світоглядом цієї особистості. Не зважаючи на це, необхідно наголосити на тому, що ці властивості відрізняються одна від одної. Життєва позиція особистості – це її цілісне ставлення до навколишнього світу і до самої себе, що проявляється в її думках, словах і вчинках. Життєва позиція це не просто здатність, а готовність діяти певним чином.

Життєві установки особистості. Життєва установка диктує особистості орієнтири в його соціальному середовищі, сприяє пізнанню навколишнього світу, організовує і покращує його адаптацію до умов життєдіяльності, прогнозує наслідки соціальної взаємодії. Життєва установка призводить особистість до наміру вести себе певним чином. Хоча установка не завжди

однозначно визначає поведінку особистості, зв'язок між установкою і наміром вести себе певним чином існує.

Життєві цінності орієнтації особистості. Ключовими в аспекті особистісних характеристик є ціннісні орієнтації людини, які розуміються через призму її свідомого чи несвідомого ставлення до реалій оточуючого середовища і саме вони визначають мотивацію дій і вчинків особистості. Аналіз загальних соціальних цінностей, які справляють вплив на людину і стають для неї зовнішніми, а в подальшому трансформують і внутрішні цінності особистості, є вкрай необхідною умовою при вивченні кримінологічної характеристики особистості злочинця, який вчиняє чи схильний до вчинення правопорушень, пов'язаних із фальсифікацією виборчих документів.

Психологічні ознаки особистості фальсифікатора. Щодо психологічної групи ознак особистості кримінального правопорушника, то, як ми раніше наголошували, аналіз необхідно реалізувати крізь призму інтелектуальних, емоційних та вольових властивостей такої особистості. На думку Ю. М. Антоняна, М. І. Єнікєєва та В. Е. Емінова, під психологічними особливостями особистості або особистісними особливостями розуміють відносно стабільну сукупність індивідуальних якостей, що визначають типові форми реагування і адаптивні механізми поведінки, систему уявлень про себе, міжособистісні відносини і характер соціальної взаємодії. Іншими словами, це внутрішній компонент особистості, який являє собою відносно стійку і неповторну структуру, що забезпечує індивіду активну діяльність в суспільстві.

Інтелектуальні ознаки особистості. Аналізуючи інтелектуальні властивості особистості завжди обов'язково пам'ятати про те, що в основі таких властивостей лежить інтелект людини.

На одному з багатьох електронних енциклопедичних порталів («Енциклопедія сучасної України») поняття інтелекту (від лат. *intellectus* – розуміння, розум, пізнання) тлумачиться як відносно стійка структура розумових здібностей індивіда. Крім того, наголошується про те, що зазвичай інтелект в науці визначають за рівнем розвитку особистості, який розглядається

у зв'язку з такими пізнавальними процесами, як сприймання, пам'ять, уява тощо [44]. Іншими словами, коли ми ведемо мову про інтелектуальні властивості особистості, яка фальсифікує виборчі документи, ми повинні встановлювати певні розумові здібності, якими вона володіє. Як правило, розумові здібності особистості зовнішньо проявляються в її соціально-професійному статусі; в рівні освіти, який вона в свою чергу має тощо.

Так, за рівнем освіти в 2020 році особи, які були засуджені за тими чи іншими статтями КК України, що нами віднесені до таких, що встановлюють кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів, поділились наступним чином: особи, які мали на момент вчинення суспільно небезпечного діяння вищу освіту склали 32,5%; особи, які мали професійно-технічну – 42,5%; особи, які мали загально середню – 25%. Тобто, мова йде про те, що 75% засуджених осіб мають рівень освіти вищий ніж загальнообов'язковий рівень освіти, який встановлений в нашій державі.

Виокремлюючи інтелектуальні властивості особистості кримінального правопорушника (злочинця) як взагалі, так і, в нашому випадку, фальсифікатора виборчих документів, ми завжди звертаємо на його рівень розумового розвитку, його особливості мислення тощо. Характеризуючи особистість фальсифікатора виборчих документів необхідно наголосити на тому, що вона, тобто така особистість, повинна володіти відповідним рівнем інформованості про способи фальсифікації документів, володіти відповідними навичками в сфері виготовлення документів, а разом з тим вміти сфальсифікувати такі документи. Особливість мислення такої особистості полягає в тому, що вона володіє вмінням перетворювати відповідну інформацію про характерні властивості та ознаки того чи іншого документа на цілісне й упорядковане знання про можливість фальсифікувати такий документ. Наприклад, володіючи інформацією про передбачуваність в виборчому документі тих чи інших обов'язкових реквізитів, особистість фальсифікатора має здібності перетворити цю інформацію на цілісне й упорядковане знання з приводу необхідності створювати виборчий документ в певній формі. Що, в

свою чергу, дає йому можливість більш ефективно реалізувати свій злочинний намір з фальсифікації такого роду документів.

Емоційні ознаки особистості. Як відомо, основу емоційних властивостей особистості складає його темперамент, а саме його вроджена стійка властивість психіки, яка є найважливішою структурною одиницею психодинамічної організації психічної діяльності, що визначає реакцію людини на інших людей та на події, що з нею відбуваються. При цьому, темперамент є індивідуальною особливістю динаміки (інтенсивності, швидкості, емоційного забарвлення) психічних процесів та станів особистості. Якщо проаналізувати існуючі в теорії психологічної науки види темпераментів (безпосередньо вона займається цими дослідженнями), можливо зробити висновок про те, що особистість, яка фальсифікує виборчі документи, в переважній більшості є сангвініком. Як результат, ми маємо можливість наголосити на тому, що це людина з сильною, врівноваженою і рухливою нервовою системою. Відповідно до сучасних теоретичних уявлень, на чільне місце життєдіяльності вона ставить задоволення матеріальних потреб. Виходячи з цього уявлення найчастіше сангвініки – це матеріалісти за своєю природою і сутністю. Для них головна цінність – це їх потреба в задоволенні власних фізичних потреб і отриманні фізичного, естетичного та душевного задоволення. Сукупність характерних емоційних ознак особистості фальсифікатора утворюють її стриманість у поведінці та висловлюваннях, обміркованість власних вчинків, безконфліктність та неагресивність, постійність та систематичність у стосунках з іншими людьми.

Вольові властивості особистості. Є. П. Ільїн під вольовими якостями особистості розуміє особливості вольової регуляції, які проявляються в конкретних специфічних умовах, пов'язаних з характером подоланої труднощі. Іншими словами, вольові властивості особистості визначають її вміння або, навіть, спроможність свідомо регулювати свою діяльність та поведінку. Досліджуючи питання класифікації вольових якостей особистості К. М. Шамлян наголошувала на тому, що кількість вольових якостей у різних класифікаціях варіює від однієї до більше двох десятків. Найчастіше вказують

нанаполегливість, цілеспрямованість, рішучість, самовладання, дисциплінованість, організованість, ініціативність. У деяких переліках найважливішого значення надають упевненості (Є. Щербаков), терпінню (Є. Ільїн), цілеспрямованості (А. Пуні), самоуправлінню організацією психічних функцій (В. Калін) тощо [161, с. 549].

Необхідно наголосити на тому, що особистість злочинця, який фальсифікує виборчі документи проявляється в його вольових якостях яким притаманне вміння свідомо регулювати та керувати своєю поведінкою, здатність приймати і виконувати свої кримінально-протиправні рішення. Як результат цього, дана особистість розуміє як досягти поставленої мети, тобто – як фальсифікувати виборчий документ з обов’язковим подальшим його використанням.

Узагальнюючи викладене вище, необхідно зазначити те, що всі ознаки, що притаманні особистості фальсифікатора виборчих документів перебувають у взаємозв’язку і взаємозалежності.

Мотиви особистості. Встановлення мотивації злочинної поведінки вважається одним з основних етапів вивчення особистості, оскільки саме мотив є безпосередньою внутрішньою причиною злочину. Відносно мотивації кримінально-протиправної поведінки особистості, яка реалізує діяння, що пов’язане з фальсифікацією виборчих документів ми зупинимось в підрозділі 2.3. нашого дослідження.

2.3. Механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів

В теорії кримінології загальновизнано той факт, що злочинність як соціально-правове явище розглядається нами як сукупність певних суспільно небезпечних деструктивних окремих випадків, які відповідно до чинного кримінального законодавства визначається нами кримінальними

правопорушеннями. Враховуючи це, існує чітке розуміння того, що врахування змісту та сутності окремого кримінально-протиправного випадку має для кримінологічної науки певного значення. Водночас з дослідженням такого кримінально-протиправного прояву існує цілий перелік проблематик, які вимагають від нас чіткої визначення власної позиції з цього приводу. Про що йдеться мова? Необхідно наголосити на тому, що такі проблемні питання неодноразово піднімалися дослідниками в межах власних кримінологічних досліджень. Свого часу, М. І. Фіалка наголошував на тому, що серед таких питань найбільш нагальними є розуміння процедури виникнення злочинної поведінки особистості; сутність змісту детермінаційного комплексу окремого злочину; вплив характерних рис особистості на його майбутню злочинну поведінку; вплив зовнішніх обставин на виникнення, існування та розвиток злочинного прояву особистості тощо [147, с. 266]. І в цій ситуації з даною науковою позицією важко не погодитись. При цьому, всі ці проблемні питання, що характеризують тим чи іншим чином окремих кримінально-протиправний прояв, в будь-якому випадку мають власне місце в межах механізму індивідуальної кримінально-протиправної поведінки. Крім того, не треба упускати той факт, що все, про що ми наголосили раніше, віднесено кримінологічною наукою до проблем загальнотеоретичного характеру. Тому, враховуючи викладене вище, все більшої актуальності набувають кримінологічні дослідження механізмів індивідуальної кримінально-протиправної поведінки конкретних кримінальних правопорушень. В нашому випадку, мова йде про необхідність проведення аналізу такого механізму при фальсифікації виборчих документів.

М. І. Фіалка, обґрунтовуючи актуальність дослідження проблеми змісту механізму індивідуальної злочинної поведінки особистості, що вчиняє фальсифікацію документів, наголошував на тому, що за останні п'ять років (власний аналіз він проводив у 2019 році) в Україні на 100 тис. населення в середньому вчинювалось 35 підроблень документів та 15 службових підроблень [147, с. 266]. Враховуючи той факт, що проблематика нашого

дослідження в певній мірі перетинається з напрямком наукового пошуку вище зазначеного науковця, ми будемо в певних моментах спиратись на його здобутки в цьому питанні.

Зрозуміло те, що проблематикою механізму індивідуальної кримінально-протиправної поведінки займався не тільки раніше згаданий науковець, але і інші видатні сучасні вітчизняні та закордонні дослідники. До цієї когорти можливо віднести Д. О. Александрова, Ю. В. Александрова, Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурка, Ю. В. Бауліна, Ю. Д. Блувштейна, В. І. Борисова, В. О. Глушкова, І. М. Даньшина, О. М. Джужу, О. М. Ігнатова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, В. М. Кудрявцева, І. П. Лановенко, С. В. Лаврухіна, О. М. Литвинов, В. Я. Тація, В. П. Тихого, В. О. Тулякова, М. І. Хавронюка, Л. В. Франка та ін. При цьому, враховуючи різноманітність даної проблематики досліджування відбувались в різних сферах наукових знань, а саме в кримінології, кримінальному праві, психології, соціології тощо.

Але, не зважаючи на те, що ми усвідомлюємо той факт, що переважна більшість вищезгаданих науковців переймалась проблематикою механізму індивідуальної злочинної поведінки паралельно з основною сферою власних наукових інтересів, необхідно наголосити на тому, що в розвиток сучасної наукової думки в сфері дослідження цієї проблематики зроблена професором О. М. Литвиновим. Досліджуючи проблематику сутності і внутрішньої конструкції механізму індивідуальної злочинної поведінки О. М. Литвинов сформулював та висловив ряд ключових наукових поглядів в цьому питанні.

По-перше, він робить висновок про те, що механізм злочинної поведінки може бути визначений як система відомостей про соціально небезпечні діяння, детерміновані психофізіологічними рисами особистості злочинця, іншими об'єктивними і суб'єктивними факторами [4, с.116]. І з цим важко не погодитись. Але ж, будь-якому випадку механізм нам несе певний набір інформації. При цьому, ця інформація розкриває сутність тієї суспільно небезпечної події яка отримала відображення в межах конкретного механізму індивідуальної злочинної поведінки.

По-друге, О. М. Литвинов чітко та безумовно сформулював внутрішню конструкцію такого механізму, яка складається з певної сукупності елементів. До таких елементів він відносить умови морального формування особистості, мотивацію, конкретну життєву ситуацію, прийняття рішення про вчинення злочину і сам процес його скоєння (акт поведінки) [75, с. 33].

Зрозуміло те, що внесок в розвиток кримінологічної теорії механізму індивідуальної злочинної поведінки О. М. Литвинов не є науково унікальним. Тим і відрізняється цінність наукового знання що воно є симбіозом колективного погляду на ту чи іншу проблему. Тому, не обхідно пам'ятати про те, що в розвиток цієї проблеми в кримінологічній науці свій внесок зробили і інші науковці.

Внаслідок того, що проблематика механізму індивідуальної злочинної поведінки довгі роки залишалось і залишається сьогодні предметом кримінологічного дослідження в кримінологічній теорії сформувалась відповідна наукова позиція з цього приводу. Враховуючи зміст нашого основного об'єкту та предмету дослідження, ми не ставили перед собою завдання провести глибокий аналіз сутності і змісту теорії механізму індивідуальної злочинної поведінки. Але, враховуючи той факт, що без визначення основних постулатів цієї теорії нам буде важко дати об'єктивний аналіз механізму індивідуальної злочинної поведінки у випадку фальсифікації виборчих документів, ми в певній мірі зупинимось на ключових аспектах цієї проблеми.

Ми вже зупинились на тому, що зафіксував в своїх дослідженнях О. М. Литвинов, при цьому, ще раз повторимо те, що в переважній більшості ми погоджуємось з його позицією.

Але в одному питанні, ми, до речі, вважаємо за доцільне підтримати точку зору М. І. Фіалки. Про що йдеться мова? Науковець задається запитанням: чи доцільне включення до структури механізму індивідуальної злочинної поведінки такого елементу як умови морального формування особистості. На його думку, більш коректно вести мову про сукупність вже

сформованих ознак особистості, які визначають її таку що вчинила злочин або схильну до вчинення злочину. Науковець наголошує на тому, що в межах процесу соціалізації існують умови, які впливають на формування у особи цього набору рис, але вони, тобто умови, в механізмі індивідуальної злочинної поведінки вже не несуть того навантаження як ті характерні риси, які притаманні власне самій особі. Внаслідок чого, в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки в повному обсязі на отримання кінцевого результату «працює» сукупність притаманних особистості рис, що визначають її як винну у вчиненні злочину. В теорії кримінології така сукупність отримала назву – «особистість злочинця». Тому в перелік елементів механізму, на його думку, замість умов морального формування особистості необхідно віднести особистість злочинця [147, с. 267].

Крім того, в кримінологічній теорії в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки є ще одне проблемне питання. Що є основою механізму індивідуальної злочинної поведінки? Це питання до сьогоднішнього дня в кримінологічній науці остаточно не визначене. Так, наприклад, пропонується рід поглядів на цю проблему:

- в механізмі конкретного злочину в межах причин та умов одиничного злочину, центральне місце необхідно відвести криміногенній ситуації, тобто конкретній життєвій ситуації, яка склалася у момент вчинення злочину або незадовго до цього і у взаємодії з його причинами та умовами. Що в свою чергу викликає остаточно рішучість особи вчинити даний злочин (І. М. Даньшин) [60, с. 87-89];

- механізм злочинної поведінки необхідно розглядати та аналізувати через призму процесу соціалізації. При цьому, одним з важливих аспектів, що детермінує злочинну поведінку з внутрішнього боку, є мотивація особистості. Крім того, мотив злочинної поведінки визначається як усвідомлене спонукання (прагнення) особи до вчинення конкретного діяння, яке міститься у собі суспільну небезпеку і передбачене кримінальним законом як злочин (С. А. Тарарухін) [66, с. 105-110];

– механізм злочинної поведінки визначається як певна послідовність розвитку злочинних дій: виникнення злочинних намірів, ухвалення рішення скоєння злочину, планування своїх вчинків та, нарешті, здійснення їх злочинцем. При цьому механізм конкретного умисного злочину, як правило, включає в себе три основні ланки: мотивацію злочину; планування злочинних дій; та їх реалізацію;

– проблему необхідно розкривати через розуміння структури причин окремого злочину. Формування злочинної поведінки проходить окремі етапи, які, в свою чергу, мають певні особливості: відбувається формування у людини негативних якостей, тобто під впливом певних несприятливих умов життя у людини утворюються негативні враження, погляди, оцінки; в подальшому ці негативні якості набувають стійкого стану; взаємодія поведінки особи з обставинами, що ускладнюють правомірну поведінку, або чи обставини, що полегшують протиправну; процес формування мотивів злочинної поведінки; процес прийняття рішення, іншими словами особа ставить перед собою певну мету; реалізації злочинного наміру та досягнення певного результату, тобто мети злочину.

Узагальнивши вище згадані наукові позиції з приводу ступеня значимості того чи іншого питання в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки хотілось наголосити на тому, що механізм є явищем комплексним і виділення того чи іншого елемента, або взагалі нехтування тим чи іншим елементом приведе до того, що така конструкція не буде мати можливості реалізуватись. Іншими словами, якщо один з перерахованих нами раніше елементів механізму індивідуальної злочинної поведінки буде винесений нами у відповідний пріоритет, або ми йому відведемо ключову роль, ми отримаємо ризик необ'єктивного аналізу цієї проблеми. Внаслідок чого, всі елементи механізму індивідуальної злочинної поведінки мають певне значення і мають комплексний характер.

Врахувавши вище надане теоретичне обґрунтування механізму індивідуальної злочинної поведінки проаналізуємо окремі елементи механізму фальсифікації виборчих документів.

Особистість злочинця. Як наголошує М. І. Фіалка, коли мова заходить про особистість злочинця взагалі, або особистість, яка фальсифікує документи, зокрема, то в цій ситуації мають на увазі спосіб життя цієї особи та мікросередовище в якому вона, тобто особистість злочинця, знаходить своє відображення і з яким підтримує тісні соціальні зв'язки. Це має вирішальне значення для формування рис характеру такої особистості, її світогляду, навичок та професійно-життєвого досвіду тощо. Все це в подальшому утворює структуру особистості злочинця та її зміст, яку, в свою чергу, ми досліджуємо в рамках кримінологічної характеристики особистості злочинця і як кінцевий результат цього процесу – вони, тобто всі вищезазначені риси особистості, знаходять своє відображення в кримінологічному портреті особистості злочинця [4, с. 267].

Зрозуміло той факт, що питання кримінологічної характеристика та формування відповідного кримінологічного портрету особистості, що фальсифікує виборчий документ нами вже детально проаналізовано в підрозділі 2.2. нашого дисертаційного дослідження. Тому в подальшому, ми скористуємось вже отриманими результатами та висновками та окреслимо необхідний нам опис особистості фальсифікатора виборчих документів.

Враховуючи вищезгадане, ми маємо можливість узагальнити певний кримінологічний портрет особистості, яка засуджена за фальсифікацію виборчих документів і наголосити на певних характерних властивостях такої особистості:

- з точки зору середньостатистичного віку особистості це особа переважно зрілого та працездатного віку;
- серед засуджених осіб кожна друга жінка;
- 100% осіб мали певний рівень освіти; за рівнем освіти особистості розділились на три групи, а саме: з загальною середньою освітою (42,7%), з

професійно-технічною (31,2%) та з вищою (26,1%);

- фальсифікацію виборчих документів вчинюють тільки громадяни України;

- кожна 6-7 особа реалізовувала власну кримінально-протиправну поведінку в межах групи осіб;

- поведінка осіб до моменту вчинення кримінального правопорушення пов'язаного з фальсифікацією виборчого документа в переважній більшості мала не кримінально-протиправний характер та визнається нами як законослухняна;

- більш ніж половина засуджених осіб були звільнені від відбування покарання з випробуванням за вчинене ними діяння;

- серед засуджених до реального покарання домінує призначення штрафу;

- майже половині засудженим одночасно з основним покаранням було призначено додаткове покарання, а саме – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

- поведінка особистості пов'язана з тверезим станом на момент вчинення кримінального правопорушення;

- кожна друга особа на момент вчинення кримінального правопорушення не була професійно зайнятою;

- в переважній більшості особи мають свою родину, при цьому, дуже часто, на вихованні у них є неповнолітні діти;

- така особистість в останню чергу розмірковує над цінністю та недоторканістю конституційного права громадян обирати та бути обраними;

- на першому місці у неї стоїть або власний егоїзм, або бажання задовольнити власні корисні потреби шляхом виконання відповідного «замовлення» від третіх осіб;

- власний обов'язок дотримуватись відповідних правових норм у сфері виборчого законодавства їх взагалі не цікавить.

Крім того, треба зазначити те, що всі ці властивості особистості

фальсифікатора виборчих документів, існують у тісній взаємозалежності між собою та взаємодіють одна з одною. Крім того, така сукупність характерних властивостей виступає певним комплексом відповідних умов формування особистості злочинця в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки, яка пов'язана з фальсифікацією виборчого документа.

Мотивація особистості. Аналізуючи мотивацію як етап механізму індивідуальної злочинної поведінки особистості необхідно враховувати декілька характерних аспектів, а саме:

- проблема мотивації в широкому сенсі слова передбачає психологічний аналіз усіх доступних для вивчення чинників і детермінант, що обумовлюють і підтримують поведінку людини.
- внаслідок того, що мотивація є одним з процесів діяльності людини, а також психічних якостей, що притаманні їй, то вона, тобто мотивація, має складний характер і структуру;
- мотивація, виступає сукупністю певних окремих мотивів людини та інших складових елементів цього процесу, а саме: особистостних потреб, життєвих цінностей та пріоритетів, власних цілей, ідеалів, емоцій тощо.

Висловлена нами вище має в певній мірі відношення до загально-теоретичного розуміння мотивації поведінки особистості. Нас, в більшій мірі, цікавить проблема мотивації діяльності людини в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки.

Враховуючи той факт, що основу мотивації як процес утворюють мотиви людини, дамо розуміння мотиву. На нашу думку, найбільш обґрунтовано визначив зміст мотиву відомий радянський правознавець С. А. Тарарухін. Ще в 80-х роках XX-го століття він наголошував на тому, що мотив злочинної поведінки необхідно розуміти як усвідомлене спонукання (прагнення) до здійснення конкретного цілеспрямованого вчинку (вольового акту), що представляє суспільну небезпеку і передбачене кримінальним законом як злочин [136, с. 14]. І в цьому з ним важко не погодитись.

Справа полягає в тому, що будь-яка поведінка особистості (єдине що

необхідно наголосити – умисна поведінка) завжди має у власній сутності фактори, які її, тобто поведінку, висловлюючись алегорично, «підганяють» в тому напрямку в якому особистість бажає спрямувати її. І коли ми аналізуємо механізм індивідуальної злочинної поведінки особистості обійти і не звернути власну увагу на питання мотивації поведінки особистості злочинця не можливо.

Враховуючи викладене вище, необхідно наголосити на тому, що мотивація як складова частина механізму індивідуальної злочинної поведінки, з усіма своїми складовими частинами, тобто мотивами та іншими моментами, мають суттєве значення для функціонування такого механізму.

Поряд з цим треба, зазначити те, що в психології поведінки особистості науковці виділяють величезний прошарок різноманітних мотивів поведінки. При цьому, якщо мова йде про мотиви кримінально-протиправної поведінки, то в цій ситуації чіткої узгодженої наукової позиції як в теорії кримінального права, так і в теорії кримінології не має. Взагалі проблематикою мотивів займалися такі відомі науковці як І. М. Даньшин [27], С. А. Тарарухін [136], Б. В. Харазішвілі [154] тощо.

Так, наприклад, Б. В. Харазішвілі, до речі який вважається одним знаковим дослідником мотивів в другій половині XX-го століття, запропонував класифікувати мотиви з точки зору їх психологічного змісту [154, с. 58-63]. І. М. Даньшин пропонує реалізувати класифікацію мотивів враховуючи мету і характер злочинного діяння. В наслідок такого підходу він виділяє мотиви вбивства, мотиви хуліганства, мотиви спекуляції та мотиви інших злочинів [27, с. 70]. П. С. Дагель підтримував, також, кримінально-правовий напрямок класифікації мотивів. Щодо тієї позиції, яку підтримуємо ми, так це класифікація мотивів яку запропонував В. В. Лунєєв. Справа полягає в тому, що він, в своїй класифікації, дотримується тієї позиції, що мотиви це частина певних психологічних процесів які відбуваються в свідомості особистості. Внаслідок чого, В. В. Лунєєв запропонував виділяти шість груп мотивів, а саме: політичні; корисливі; насильницько-егоїстичні; анархістко-егоїстичні; анархістко-індивідуалістичні; легковажно-безвідповідальні; трусливо-

малодушні.

Переходячи до мотиваційного процесу у особистості, яка фальсифікує виборчий документ необхідно обов'язково враховувати відповідні процеси, які трансформують її потреби з урахуванням власних життєвих принципів та цінностей; ті характерні цілі, яких вона намагається досягти в результаті реалізації цього кримінально-протиправного діяння; її ідеали та емоції у відповідні конкретні мотиви, які в подальшому будуть спонукати її під час вчинення суспільно небезпечного діяння, яке пов'язане з фальсифікацією виборчого документа.

Визначаючи мотиви фальсифікації виборчих документів, необхідно зазначити те, що особистість, як правило, спонукається такими мотивами як:

– корисливий мотив (отримання грошових коштів; отримання відповідних пільг та привілеїв тощо). Так, наприклад, в січні 2021 р. Обухівським районним судом Київської області було розглянуто кримінальне провадження відносно ОСОБИ_1, яка в листопаді 2020 р., перебуваючи за місцем своєї реєстрації та проживання, а саме по АДРЕСА_1, близько 15 години (більш точного часу органом досудового розслідування встановлено не було) отримала від невстановленої органом досудового розслідування особи два незаконно виготовлених виборчих бюлетені виборчої дільниці №320765 єдиного одномандатного міського виборчого округу з виборів Українського міського голови з місцевих виборів 25.10.2020 року (повторне голосування 15 листопада 2020 року) з відміткою «За» за одного із кандидатів міського голови. Невстановлена органом досудового розслідування особа, за подальше надання грошової винагороди у сумі 100 гривень, попросила ОСОБА_1 вкинути вказані бюлетені до виборчої скрині разом зі своїм, який останній мав отримати на виборчої дільниці №320765. Після цього ОСОБА_1 поклала два незаконно виготовлені або підроблені бюлетені до кишені своєї куртки де і зберігав їх.

Після того, 15.11.2020 року близько 15 години 30 хвилин (більш точного часу органом досудового розслідування встановлено не було) ОСОБА_1 перебуваючи у виборчій дільниці №320765 за адресою: Київська область,

Обухівський район, с. Халеп'я, вул. Вознесенська, 65, яка розміщувалася у приміщенні будинку культури Халепянської сільської ради, отримавши в законний спосіб свій виборчий бюлетень у членів дільничої виборчої комісії відправився до кабінки для голосування, при цьому незаконно зберігаючи при собі, а саме в кармані своєї куртки два незаконно виготовлених бюлетеня, які отримав від невстановленої органом досудового розслідування особи матеріали щодо якої виділено у окреме кримінальне провадження.

Вказані обставини, щодо незаконного виготовлення двох бюлетенів підтверджуються висновком технічної експертизи документів №СЕ-19/111-20/56399-ТД від 19.11.2020.

В подальшому ОСОБА_1, достовірно знаючи, що кожен виборець має один голос на кожних виборах, намагався реалізувати свій кримінально-протиправний намір але був виявлений представникам виборчої дільниці №320765 [9];

– особисті інтереси (хибне розуміння службової необхідності тощо). Так, наприклад, в лютому 2021 року Ямпільський районний суд Сумської області в ході судового засідання встановив те, що Постановою № 18 від 25.10.2020 Ямпільської селищної територіальної виборчої комісії Шосткинського району Сумської області з виборів депутатів сільських, селищних, міських рад територіальних громад і відповідних сільських, селищних та міських голів «Про формування дільничних виборчих комісій» сформовано дільничну виборчу комісію №590708 с. Воздвиженське Шосткинського району Сумської області та ОСОБА_1 призначено головою вказаної дільничної виборчої комісії. ОСОБА_1, 09.10.2020 р. на засіданні дільничної виборчої комісії на виборчій дільниці №590708 склала присягу та поставила свій підпис під текстом присяги.

У ході проведення місцевих виборів 25.10.2020 р. під час триваючого процесу голосування виборців, ОСОБА_1, виконуючи обов'язки голови дільничної виборчої комісії №590708, біля 18:00, більш точного часу в ході проведення досудового розслідування встановити не вдалось можливим,

перебуваючи у приміщенні виборчої дільниці №590708, що розташована за адресою: Сумська область, Ямпільський район, с. Воздвиженське, вул. Неплюєва, буд. 3, в порушення вимог ст. 251 Виборчого кодексу України до закінчення голосування, за відсутності розпочатого підсумкового засідання дільничної виборчої комісії, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців, результати яких вносяться до протоколу, діючи єдиним умислом, умисно поставила свій підпис у 8 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців депутатів Шосткинської районної ради Сумської обласної ради у територіальному виборчому окрузі № 1, у 10 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців з виборів депутатів Сумської обласної ради у територіальному виборчому окрузі № 5, у 9 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців з виборів Ямпільського селищного голови Шосткинського району Сумської області та у 11 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців з виборів Ямпільського селищного голови Шосткинського району Сумської області в багатомандатному виборчому окрузі № 1, а саме у графі «голова дільничної виборчої комісії» навпроти свого прізвища до остаточного їх заповнення.

Таким чином, ОСОБА_1, будучи головою дільничної виборчої комісії №590708, діючи умисно, підписала протоколи про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці до остаточного їх заповнення, а також підписала вказані протоколи не на засіданні виборчої комісії.

Обвинувачена ОСОБА_1 в судовому засіданні за пред'явленим їй обвинуваченням винною себе визнала повністю, не оспарювала фактичних обставин, викладених в обвинувальному акті, підтвердила суду, що в ході проведення місцевих виборів 25.10.2020 р. під час триваючого процесу голосування виборців, виконуючи обов'язки голови дільничної виборчої комісії №590708, підписала протоколи про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці до остаточного їх заповнення, а також підписала вказані протоколи не

на засіданні виборчої комісії. На запитання, чому підписала вказані протоколи раніше та не на засіданні виборчої комісії повідомила, що таким чином хотіла пришвидшити процес підрахунку голосів після закінчення виборів, наміру фальсифікації виборчого процесу не мала. В протоколах поставила лише свій підпис, іншої інформації не заповнювала. В день виборів будь-яких порушень виборчого процесу зафіксовано не було. Зазначала, що розуміла, що такого робити не можна, вчинила не правильно. Підписання даних протоколів помітили спостерігачі, які були на виборчій дільниці та повідомили працівників правоохоронних органів [10].

Необхідно наголосити те, що ті декілька прикладів які наведені нами як мотиви особистості, яка фальсифікує виборчі документи і лягли в підґрунтя її мотивації не є вичерпними і мають набагато більше коло ніж наведено нами. Але, справа полягає в тому, що вони, на нашу думку, мають характерне забарвлення для механізму індивідуальної злочинної поведінки пов'язаної з фальсифікацією виборчих документів.

Конкретна життєва ситуація. Одним з важливіших елементів механізму індивідуальної злочинної поведінки в кримінологічній теорії визнають конкретну життєву ситуацію. Яку сутність цього елементу розуміє теорія кримінологічної науки? Для того, щоб дати відповідь на це запитання звернемось до деяких точок зору науковців, які займались дослідженням проблематики механізму індивідуальної злочинної поведінки.

Так, в 70-х роках XX-го століття Ю. М. Антонян, розкриваючи зміст сутності конкретної життєвої ситуації, зазначав наступне: основу цього змісту утворюють такі структурні елементи як: предмет злочинного посягання (матеріальний предмет зовнішнього світу, на який безпосередньо будуть спрямовані злочинні дії особи: майно, людина тощо); місце здійснення злочину; час доби; пора року та кліматичні умови. Іншими словами, він розкрив певну внутрішню структуру конкретної життєвої ситуації, яка складається, на його думку, з певних об'єктивних факторів або чинників, що мають місце навколо поведінки особистості і які в тій чи іншій мірі відображають та формують

власне саму поведінку цієї особистості.

Проблематику, яку окреслив Ю. М. Антонян, а саме – внутрішній зміст конкретної життєвої ситуації, свого часу, спробував більш доцільніше дослідити Н. Ф. Кузнецов. Він висловив думку про те, що перелік тих структурних елементів, які запропонував Ю. М. Антонян, було б доцільніше розширити за рахунок додаткових елементів, а саме:

- обставини, що локалізують злочин у часі, місці, колі учасників та свідків;
- якості людей та предметів, що впливають на спосіб дій злочинця;
- обставини зберігання речей і особливості поведінки, позиції та стану людей, які враховує злочинець під час вибору та реалізації злочинного варіанта своїх дій, а також потерпілий – у визначенні своєї поведінки.

Відомий український науковець І. М. Даньшин, формулюючи власний погляд на сутність конкретної життєвої ситуації, зазначав те, що це певна ситуація, яка склалася у момент вчинення злочину або незадовго до цього і у взаємодії з його причинами та умовами викликає остаточну рішучість особи вчинити даний злочин [60, с. 88].

Узагальнивши попередні точки зору на питання змісту конкретної життєвої ситуації можливо наголосити на тому, що це певна сукупність факторів об'єктивної реальності, які в тісному зв'язку з причинами та умовами, що обумовлюють цей конкретний кримінально-протиправний випадок, формують і спонукають особу до реалізації свого кримінально-протиправного наміру.

Як наголошував М. І. Фіалка, в реальній дійсності існує певний набір конкретних явищ, які поряд з існуючою у особистості антигромадської свідомості, сприяють прийняттю нею рішення вчинити злочин. В кримінологічній теорії це отримало назву конкретна життєва ситуація [147, с. 268].

Усвідомивши сутність та зміст конкретної життєвої ситуації, розберемо її характерну сутність у випадку фальсифікації виборчих документів.

По-перше, як наголошував Ю. М. Антонян, конкретна життєва ситуація обов'язково пов'язана з предметом злочинного посягання, а саме з матеріальним предметом зовнішнього світу, на який безпосередньо будуть спрямовані злочинні дії особи. В нашому випадку мова йде про виборчий документ. Справа полягає в тому, що і сам факт об'єктивної реальності, і конструкція кримінально-правових норм в будь-якому випадку передбачають наявність речі матеріального світу, відносно якої реалізується суспільно небезпечне діяння. І такою річчю є виборчий документ.

По-друге, місце вчинення кримінального правопорушення. Справа полягає в тому, що з точки зору кримінально-правового підходу така ознака не передбачена не в одній з кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів як обов'язкова, але, як показує судова практика, злочинна поведінка особистості була на пряму пов'язана з місцем організації виборчого процесу або реалізації громадянами власного виборчого права. Як правило мова йде про дільничні або територіальні виборчі комісії та приміщення де вони були організовані та реалізовували свою діяльність.

По-третє, час вчинення злочинної поведінки. Будь-яка індивідуальна злочинна поведінка, яка пов'язана з фальсифікацією виборчих документів, здійснювалась тільки під час проходження виборів в країні. І це має логічне пояснення: необхідність у виборчих документах та їх обігу виникає тільки тоді коли в суспільстві реалізується відповідно до чинного законодавства виборчий процес.

По-четверте, зрозуміло той факт, що такі складові частини конкретної життєвої ситуації як пора року або певні кліматичні умови суттєвого впливу на механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів не мають і, як наслідок цього, не можуть нами розглядатись як характерні властивості конкретної життєвої ситуації, що мають відповідний вплив на фальсифікацію виборчих документів. Тобто, мова йде про те, що вищезазначені Ю. М. Антоняном такі структурні елементи як пора року та

певні кліматичні умови на виникнення наміру у особистості на вчинення фальсифікуючих дій; на формування злочинної поведінки, яка пов'язана з фальсифікацією виборчих документів; на безпосередньо реалізацією конкретного кримінального правопорушення у сфері використання виборчих документів, а також на будь-яку постзлочинну поведінку особистості під час фальсифікації виборчих документів ні яким чином не впливає. Як наслідок, під час опису та налізу механізму індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів вони не потребують будь-якого врахування.

По-п'яте, ми безумовно погоджуємось з Н. Ф. Кузнецовим з приводу того, що в межах конкретної життєвої ситуації при фальсифікації виборчих документів обов'язково потрібно враховувати обставини, що локалізують кримінальне правопорушення у часі, місці, колі учасників та свідків. Про що йдеться мова. Справа полягає в тому, що фальсифікація виборчих документів логічно може виникати тільки при умові того, що в суспільстві відбуваються виборчі процеси. Тому така суспільна подія як вибори створює властиву обстановку, яка прив'язує будь-яке кримінальне правопорушення, що пов'язане з фальсифікацією виборчих документів, к конкретному часу, а саме – даті організації та проведення виборів. При цьому, коло осіб, про яких наголошує Н. Ф. Кузнецов, так само чітко регламентовано українським виборчим законодавством. Тому, як наслідок, перелік осіб, які залучені або можуть бути залучені до кримінально-протиправної діяльності чітко окреслений і заздалегідь нам відомий, що, в свою чергу, спрощує аналіз конкретної життєвої ситуації.

По-шосте, в межах конкретної життєвої ситуації в випадку фальсифікації виборчих документів важливо враховувати якості людей та предметів, що впливають на спосіб дій злочинця. Про що йде мова, справа полягає в тому, що створення, видання та використання будь-якого виборчого документа передбачає участь в рамках правового поля певної кількості осіб. В цій ситуації мова може йти про членів виборчої комісії, спостерігачів та окремих громадян.

Тому, враховуючи це, в певній мірі, від їх поведінки залежить та форма кримінально-протиправного впливу особистості злочинця, яку він буде обирати для себе, як на предмет кримінально-протиправного впливу, так і на документообіг виборчих документів в рамках виборчого процесу. Іншими словами, наприклад, у випадку якщо члени виборчої комісії демонструють зневажливе ставлення до виконання власних функціональних обов'язків, не дотримуються букви закону і не вимагають правової поведінки в цій ситуації від інших учасників виборчого процесу, то особистість фальсифікатора має можливість реалізовувати свій злочинний намір не хвилюючись за те, що його хтось на етапі кримінального прояву викриє. В діаметрально протилежній ситуації, особистість злочинця мусить шукати додаткові шляхи маскування своєї кримінально-протиправної поведінки, а саме: починаючи від простої обережності в межах своєї поведінки аж до підшукування співучасників у своїй кримінально-протиправній діяльності.

Щодо якостей предмету, які впливають на поведінку особистості, то тут ми підтримуємо і погоджуємось з позицією тих науковців, які наголошують на тому, що офіційний документ, а в нашому випадку – виборчий документ (до речі, він в будь-якому випадку – офіційний) повинен мати таку матеріальну форму яка б дозволила особистості злочинця вчинити його фальсифікацію. По-друге, будь-яка фальсифікація документів обов'язково пов'язана з обманом інших осіб, які повинні зафіксувати підтвердження того чи іншого юридичного факту таким документом [147, с. 269].

Узагальнюючи викладене вище, необхідно наголосити на тому, що конкретна життєва ситуація у випадку фальсифікації виборчих документів характеризується наступними характерними властивостями: наявністю та особливостями предмету кримінально-протиправної поведінки – виборчого документа; місце вчинення індивідуального злочинного прояву, як правило, обмежено територією (приміщенням) де відбуваються події виборчого процесу; кримінально-протиправна поведінка реалізується під час підготовки або проведення виборів; протікання в суспільному житті та політиці процесу

виборів безумовно впливають на стан конкретної життєвої ситуації, яка пов'язана з фальсифікацією виборчих документів; якості людей та предметів (виборчих документів), які залучені до виборчого процесу, напряду впливають на форму злочинної поведінки особистості, яка фальсифікує виборчий документ.

Як, наголошує М. І. Фіалка в такій ситуації: все це в комплексі призводить до того, що створюється певна конкретна життєва ситуація, яка дозволяє успішно функціонувати механізму індивідуальної злочинної поведінки особистості, яка вчиняє фальсифікацію документа [147, с. 269].

Прийняття рішення про вчинення злочину. Проблематику прийняття рішення про вчинення злочину в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки досліджували науковці різних часів і країн. Так, з цього приводу висловлювали власну точку зору Е. О. Гладкова [17], М. І. Фіалка [147, с. 269] тощо.

Основні тези, які сформовані науковцями в цьому питанні, можливо закріпити наступним чином:

- завдяки прогностичній та спонукальній функції, рішення про вчинення кримінального правопорушення займає особливе місце в структурі механізму індивідуальної злочинної поведінки та по суті впливає на модель поведінки особистості, яку вона обирає;
- рішення на реалізацію тієї чи іншої діяльності характерне для будь-якої поведінки особи, а також воно знаходиться на попередньому етапі безпосередньо самої поведінки;
- рішення про вчинення кримінального правопорушення повинно розглядатися нами як певний інтелектуально-вольовий акт, що містить в собі основну сутність – особистість готова вчинити конкретне кримінальне правопорушення;
- внутрішній зміст процесу прийняття рішення складається з наступних елементів: усвідомлення, виділення, оцінку і порівняння різних об'єктивних та суб'єктивних факторів, що визначають побудову та вибір різних

моделей злочинної поведінки, з огляду на можливість їх реалізації в конкретній життєвій ситуації та настання можливих наслідків;

- особистість, осягаючи нагальність власних потреб, обирає кримінально-протиправний спосіб їх задоволення. При цьому, приймаючи рішення на реалізацію відповідної моделі поведінки, особистість обов'язково враховує можливість заподіяння іншій людині або суспільству суспільно-небезпечної шкоди.

Рішення особи про вчинення фальсифікації документів, як і будь-яке інше рішення на вчинення будь-якого іншого злочину, є результатом багаторівневого та складного процесу мислення, який поєднує в собі сукупність таких операцій як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування тощо [75, с. 269]. І в цьому питанні з ним важко не погодитись.

Так, наприклад, в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки у випадку з фальсифікацією виборчих документів на етапі прийняття рішення особистість реалізує відповідну інтелектуально-вольову діяльність, а саме:

- обробляється безпосередньо інформація про сутність та характерні властивості відносно самого виборчого документу, як предмету кримінально-протиправного впливу;

- обираються та розроблюються варіанти майбутньої кримінально-протиправної поведінки, а саме: варіанти фальсифікації виборчих документів;

- здійснюється порівняльний аналіз конкретної життєвої ситуації в межах якої існує безпосередньо сама особистість та її власних можливостей з приводу фальсифікації виборчих документів документів;

- реалізується вибір варіанту та способу фальсифікації виборчого документу документу;

- обираються способи виправдання та маскування своєї кримінально-протиправної поведінки, яка пов'язана з фальсифікацією виборчих документів.

Все вищевикладене, як наголошувалось нами раніше, і повинно утворювати процес прийняття рішення особою вчинити фальсифікацію виборчого документу в той чи інший спосіб.

Процес скоєння злочину (акт поведінки). Вчинення злочину, в будь-якому випадку, передбачає виконання певної технології (або процедури), яка може бути більш менш складною. При цьому, дана технологія взагалі розуміється нами як матеріалізація того рішення особистості, яке вона для зафіксувала на етапі прийняття рішення на скоєння злочину. Тобто, мова йде про те, що особистість реалізує в межах власної поведінки в об'єктивній реальності той кримінально-протиправний намір, який вона сформулювала для себе декілька раніше. Розуміння та усвідомлення цього останнього етапу механізму індивідуальної злочинної, або ще як кажуть кримінально-протиправної, поведінки особистості для нас є важливим в наслідок того, що у суспільства на цей час ще залишається можливість припинити кримінальне правопорушення на етапі його реалізації.

Розглядаючи проблеми реалізації фальсифікації виборчих документів як етапу скоєння злочину, необхідно усвідомлювати те, що в будь-якому випадку фальсифікація реалізується через, або шляхом (способом), підроблення таких документів.

Необхідно зазначити те, що широкий спектр наявних документів в обігу в суспільстві одночасно з цим передбачає і вельми великий спектр способів їх фальшування. Зрозуміло те, що наявність у документа відповідних особливостей автоматично тягне за собою і певну особливість при його підробленні.

Для фальсифікації паперових документів, на думку науковців, найбільш частіше використовують підчистку, дописку, травлення, заміну частини документа, технічну підробку підпису, підробку відбитків печаток і штампів [82, с. 36]. Враховуючи той факт, що виборчий документ виступає у нас, як правило, паперовим документом, то і вищезгадані форми фальсифікації поширюються на нього.

Свого часу (в 2008 р.), С. А. Мозоль, досліджуючи проблематику запобігання злочинам проти виборчих прав громадян на дисертаційному рівні, наголошував на існуванні класифікації найбільш поширених способів учинення

протиправних посягань на виборчі права громадян, зокрема: завідомо неправильне складання списків виборців; фальсифікація підписів виборців; незаконне пошкодження або знищення бюлетенів; підроблення відкріпних посвідчень; завідомо неправильний підрахунок голосів виборців; підписання членами виборчої комісії протоколу про підсумки голосування до підрахунку голосів або встановлення результатів виборів; неправильне складання (фальсифікація) протоколу про підсумки голосування [80, с. 5]. Зрозуміло те, що мова йде про кримінально-протиправну поведінку взагалі у сфері виборів, а не тільки в межах обігу виборчих документів. Це по-перше. По-друге, кримінологічний аналіз був здійснений в 2008 році – що в неповному обсязі відповідає сучасній об'єктивній дійсності в питанні організації та проведення виборчих процесів в українському суспільстві. Але, авжеж раціональне зерно в цьому є. Про що йдеться? Як ми бачимо переважна більшість способів посягання на виборчі права громадян, які наводить С. А. Мозоль, віднесені нами до фальсифікації виборчих документів. Крім того, наш аналіз сучасних способів скоєння злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, продовжують на сьогодні залишатись актуальними.

Так, наприклад, Луганською обласною прокуратурою ухвалено обвинувальний вирок голові дільничної виборчої комісії на місцевих виборах за фактами включення до виборчої документації завідомо недостовірних відомостей та пошкодження протоколів про підрахунок голосів, передає пресслужба відомства.

У ході слідства та судового розгляду встановлено, що у 2020 році під час проведення виборів селищного голови в одній з територіальних громад Старобільського району голова ДВК спільно з секретарем підробили протоколи про підрахунок голосів. Вони внесли недостовірні відомості про отримання одним з кандидатів більше голосів, ніж фактично було віддано. У такий спосіб вказані особи безпідставно зменшили кількість голосів виборців за інших кандидатів [25].

Інший приклад, пов'язаний з фальсифікацією виборчих документів та який має типовий характер був у м. Львові в грудні 2020 року. Співробітники Сихівського відділу поліції викрили десятох членів дільничної виборчої комісії, які під час другого туру виборів міського голови Львова сфальсифікували протоколи про підрахунок голосів. Досудове розслідування завершено, обвинувальні акти скеровані на розгляд суду. Сутність події полягає в тому, що 22 листопада 2020 року до поліції надійшло повідомлення від офіційного спостерігача про те, що на одній з виборчих дільниць Сихівського району міста Львова члени дільничної виборчої комісії підробили протоколи підрахунку голосів виборців. Правоохоронці встановили, що десятеро членів виборчої комісії підписали протоколи про підсумки голосування на дільниці до остаточного заповнення протоколу та не на засіданні комісії [138].

В межах нашого дослідження, ми проаналізували судові вирoki відносно кримінальних проваджень, що стосуються фальсифікації виборчих документів, і зафіксували те, що в цій ситуації форми суспільно небезпечного діяння проявлялись в наступному:

- внесення недостовірної інформації у виборчу документацію;
- особа (особи), яка відповідальна (відповідальні) за складання та заповнення певних виборчих документів, підписує (підписують) їх з порушенням встановленого порядку (наприклад, одноособово);
- створення та заповнення виборчого документу відбувається у нерегламентований законодавством час (наприклад, не на засіданні виборчої комісії тощо);
- фальсифікація змісту волевиявлення громадянина у виборчому бюлетені для голосування шляхом проставлення відмітки або «ЗА» або «ПРОТИ» в бюлетенях інших громадян тощо.

Крім того, необхідно наголосити ще на одній тенденції, яка притаманна кримінально-протиправній поведінці у сфері використання виборчих документів, а саме: незважаючи на сучасну тенденцію розширення кола використання електронних документів, у всіх випадках фальсифікації виборчих

документів мова йшла про кримінально-протиправний вплив на друковану форму документів. Іншими словами, на сучасному етапі розвитку електронних документів та їх обігу в суспільстві, проникнення їх у сферу виборчих процесів на рівні організації процедури волевиявлення громадян це справа майбутнього часу. Але з часом, тим паче є певні підстави (пропозиція ведення системи електронного голосування), виборчий документ буде мати не тільки письмову або друковану форму, але і електронний вигляд. Як наслідок, коло форм або способів скоєння злочину в межах механізму індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів розширюється.

При цьому, необхідно наголосити на тому, що способи підроблення електронних документів часто пов'язані з несанкціонованим доступом до комп'ютерних систем. Як правило, підроблення електронного документа здійснюється шляхом створення або оформлення заздалегідь неправдивого електронного документа з подальшим його введенням до електронного документообігу компанії чи системи електронних платежів. Практика правоохоронних органів України і зарубіжний досвід свідчить про появу та інтенсивне зростання кількості випадків інтелектуального підроблення та злочинного використання електронних документів [127, с. 228-229].

Кожне кримінально протиправне діяння у сфері посягання на документообіг в межах виборчого процесу конкретно та виборче право взагалі має власний час своєї реалізації. При цьому, існує можливість розбити їх на окремі групи.

До перших належать ті, що скоєні в період до дня виборів (наприклад, підкуп виборців (ст. 160 КК України), перешкоджання вільному здійсненню виборцями права голосу та інших виборчих процесів, а також брехня, примус, погрози, насильство тощо (ст. 157 КК України), свідомо надання явно неправдивих відомостей до органу, який веде державний реєстр виборців, фальсифікація або незаконне створення фальсифікованих виборчих документів (ст. 158 КК України), зокрема надання та використання фінансової підтримки виборчої кампанії (стаття 159-1 КК України).

Інші – під час самого голосування (зберігання та використання підроблених виборчих документів, розкрадання, приховування, пошкодження скриньки для голосування (ст. 158 КК України), вручення або отримання виборчого бюлетеня особою, яка не має права голосування, заповнений бюлетень, розкрадання у часі (ст.158-1 КК України), порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України).

І треті після голосування та при визначенні результатів виборів: перешкода здійсненню виборчою комісією своїх повноважень (ст. 157 КК України), несанкціоновані дії з даними, які містяться в базі даних Державного реєстру виборців з метою фальсифікації результатів голосування, крадіжки, підписання порожніх бюлетенів (ст.158 КК України), знищення або знищення виборчих документів (ст. 158-2 КК України) та інше.

2.4. Характеристика основних чинників, що обумовлюють фальсифікацію виборчих документів

Починаючи аналізувати та характеризувати основні детермінанти фальсифікації виборчих документів, на нашу думку, необхідно з'ясувати логічну схему існування всіх факторів, що обумовлюють такі суспільно небезпечні прояви. Справа полягає в тому, що користуючись філософськими категоріями загального та одиничного, які органічно пов'язані між собою, існує потреба аналізувати фактори обумовлення фальсифікації виборчих документів через призму діалектичної єдності та розбіжності явищ об'єктивної дійсності.

Наголошуючи на існуванні певного взаємозв'язку обумовлюючих факторів фальсифікації виборчих документів, можливо сформувати відповідний логічний ланцюжок, а саме:

- фактори, що обумовлюють злочинність взагалі в Україні;
- фактори, що обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність;

- фактори, що обумовлюють суспільно небезпечні діяння в сфері виборчого права;
- фактори, що обумовлюють безпосередньо фальсифікацію виборчих документів.

Фактори, що обумовлюють злочинність взагалі в Україні. Загальну сукупність факторів, що обумовлюють злочинність в суспільстві взагалі, відповідно до їх змісту науковці, як правило, поділяють на певні групи: соціальні, економічні, ідеологічні, політичні та деякі інші [60, с. 58]. Але, враховуючи той факт, що перед нами стоїть завдання дослідити фактори, що обумовлюють фальсифікацію виборчих документів, ми не будемо торкатись цієї проблеми, а більш детальніше зупинимось на інших групах факторів.

Фактори, що обумовлюють окремих вид злочинності, а саме – політичну злочинність. Починаючи аналізувати цю проблему, необхідно наголосити на тому, що політична злочинність обумовлена однією з основних груп криміногенних факторів які визначені в теорії детермінації як політичні. Для більш чіткого і конкретного усвідомлення таких факторів спочатку необхідно з'ясувати сутність безпосередньо політичних злочинів.

Ю. В. Орлов під політичним злочином розуміє передбачене законом про кримінальну відповідальність, умисне, суспільно небезпечне діяння, що вчинене у сфері політики суб'єктом злочину та спрямовані на отримання, утримання, реалізацію, розширення, зміцнення політичної влади цього суб'єкту, так і інших осіб, соціальних груп, організацій та/або з метою впливу на прийняття чи утримання від прийняття представниками вищих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій (їх органів) рішень, нормативно-правових актів, їх скасування чи зміни, та/або помсти за політичну діяльність [87, с. 147].

При цьому, аналізуючи класифікацію політичних злочинів, він передбачає місце в цій системі суспільно небезпечному діянню пов'язаному з фальсифікацією виборчих документів, відповідальність за які передбачена ст. 158 КК України. Підроблення виборчого документу Ю. В. Орлов відносить

до електоральних злочинів, які поряд з представницько-кон'юктурними злочинами, контрольно-обструктивними злочинами, злочинами узурпації, політичними диверсіями та політико-дискримінаційними злочинами, відповідно за політико-інституціональною соціально-деструктивною властивістю утворюють систему політичних злочинів. При цьому, під електоральними злочинами він розуміє такі діяння, які завдають істотну шкоду функціонуванню інститутів представницької демократії в частині процедур їх виборного комплектування [87, с. 165-168]. Передбачення суспільно небезпечного явища, яке є предметом нашого дослідження, а саме – фальсифікація виборчих документів, в структурі політичної злочинності підтверджує правильність обрання нами логічного зв'язку між групами факторів, породжують фальсифікацію виборчих документів.

Оцінюючи значимість політичних факторів, які обумовлюють окремий вид злочинності, дуже яскраво висловились В. М. Кудрявцев та В. Є. Емінов. На їх думку серед причин, що викликають, найбільш різку реакцію людину, треба називати політичні інтереси і конфлікти, які виникають на їх ґрунті. При цьому, вони наголошують на тому, що політичні інтереси в переважній більшості випадків пов'язані з боротьбою за владу, в процесі якої у виборі засобів політичні антиподи не надто церемоняться.

Під політичними чинниками О. О. Житний та Н. В. Скляр розуміють такі, що пов'язані із недоліками функціонування політичної підсистеми суспільства. Політична система поєднує сукупність засобів та форм взаємодії політичних інститутів різних рівнів, в процесі здійснення влади та керування суспільством. На їх думку, нехтування суспільними інтересами та вимогами під час прийняття політичних рішень можуть приводити до створення криміногенних детермінант, які в свою чергу породжуватимуть злочинність [62, с. 52].

О. А. Мартиненко, аналізуючи зміст та сутність політичних факторів злочинності, розуміє такі відповідні чинники, які пов'язані із недоліками функціонування політичної соціальної підсистеми – організованої системи людей та їх об'єднань (інститутів), відносини між якими виникають з приводу

конкуренції у сфері державної влади та управління. На його думку, необережні прорахунки (через некомпетентність), а також і умисне коригування всупереч національним інтересів окремих напрямків державної політики створює загрозу неадекватного правового, ідеологічного, матеріального забезпечення суспільних відносин майже у всіх сферах життя, що обумовлює існування криміногенних факторів відповідної спрямованості [59, с. 75].

Цю основну тезу підтримує і Ю. В. Орлов, який, також, під політичними факторами злочинності розуміє недоліки функціонування політичної соціальної підсистеми – організованої системи людей та їх об'єднань (інститутів), відносини між якими викають з приводу досягнення, утримання та реалізації державної влади на різних рівнях та в різних напрямках й організаційно-правових формах.

Крім того, на його думку, політичні фактори злочинності поділяються на:

- внутрішньодержавні (внутрішньополітичні), а саме: тіньовий лобізм, логтролінг, підкуп виборців, маніпулювання суспільною свідомістю в політичних цілях тощо;
- регіональні, які проявляються зовнішньополітичному, економічному, ідеологічному впливі на національну політичну систему суб'єктами, що виражають інтереси інших країн регіону;
- геополітичні – наслідки процесів глобального управління, глобалізації політичної злочинності, що виявляються у реалізації (економічними, інформаційними, політичними, військовим та іншими засобами) щодо обмеженої групи функцій (як ринку збуту, дешевої робочої сили тощо) на шкоду національним інтересам поступального соціально-економічного, культурного розвитку [87, с. 368].

Лаконічно об'єднуючи вищевикладені точки зору, можливо зазначити те, що до політичних факторів злочинності відносять різні політичні конфлікти; непорозуміння між різними гілками влади, особливо законодавчою і виконавчою; політичну боротьбу; нерозвиненість судової влади в державі, які

стали можливими в наслідок існування недоліків функціонування політичної підсистеми суспільства.

Фактори, що обумовлюють суспільно небезпечні діяння в сфері виборчого права. Аналіз проблеми детермінантів, що обумовлюють існування фальсифікації виборчих документів, повинен обов'язково бути з тим той фактом, що такі чинники логічно існують в просторі єдиних чинників, що обумовлюють взагалі злочинність у сфері виборчого права.

Тому вважаємо за доцільне розглянути спочатку найбільш характерні чинники злочинності у сфері виборів в Україні. З цього приводу власну точку зору висвітлювали певна частка науковців.

Так, І. В. Тимошенко наголошує на тому, що вибори – це основоположний камінь демократії, проте маніпуляції, фальсифікації та корупція, які супроводжують їх проведення, набувають рівня проблеми фактично всіх сучасних держав [137, с. 7]. При цьому, аналізуючи фактори, які породжують суспільно небезпечні діяння в сфері виборчого права він зупиняє свою увагу в більшій мірі на проявах корупції в цьому питанні. Але ми вважаємо що чинники, які на думку І. В. Тимошенко, породжують корупційні прояви під час виборчого процесу, аналогічним чином детермінують будь які суспільно небезпечні діяння в цій сфері.

Тому, серед факторів, які призводять до злочинних проявів у виборчому процесі, можна виділити такі:

- *правові* (недосконалість виборчого законодавства; змінюваність законодавства про вибори напередодні виборчої кампанії або в процесі її проведення; правовий нігілізм як організаторів виборчого процесу, так і громадян, які беруть участь у ньому; грубе порушення законодавства про вибори органами державної влади та органами місцевого самоврядування; необ'єктивний розгляд у судах виборчих спорів та інші);

- *економічні* (використання посадовими особами своїх фінансових, матеріальних, організаційних ресурсів для забезпечення своєї перемоги на виборах або свого ставленика з метою розширення корупційного використання

ресурсів, якими в результаті перемоги можна буде розпоряджатися; перерозподіл власності як наслідок частіше місцевих виборів, але й загальнодержавних також, коли через майже законні способи звернення до суду легалізуються права на володіння, користування та розпорядження власністю тощо);

– *соціальні* (низький рівень електоральної культури учасників виборчого процесу; відсутність ефективної соціальної відповідальності за порушення виборчого законодавства як прояву зовнішньої негативної реакції з боку суспільства; слабкість і нерозвинутість інститутів громадянського суспільства та ін.);

– *ідеологічні фактори* (відсутність стратегії розвитку держави та суспільства, політичної та правової системи; невизначеність держави щодо напрямів боротьби з корупційними явищами як у сфері економіки, так і у сфері політики та в процесі виборів зокрема);

– *психологічні фактори* (розвиток специфічних клієнтських відносин у структурі влади, коли різниця у соціальному статусі «патрона» і «клієнта» дає можливість першим домінувати над другими та використовувати владні, фінансові, матеріальні ресурси підлеглого з огляду на визнання лідерства патрона через особисті, приватні, неформальні відносини з клієнтами (т.зв. клієнтилізм); зниження рівня моральності у політиці: знецінення основних морально-етичних критеріїв у поведінці як політиків, так і електорату в ході виборчої кампанії; низький рівень правової культури загалом учасників виборчого процесу тощо) [137, с. 8-9].

В свою чергу, С. А. Мозоль висловлює думку, що, відповідно до характеру та змісту кримінологічних чинників, усі причини та умови, які впливають на вчинення злочинів проти виборчих прав громадян, можуть бути згруповані в такі блоки: 1) соціально-моральні; 2) ідеологічно-політичні; 3) економічні; 4) правові; 5) організаційно-управлінські.

Соціально-моральні чинники зумовлені зневірою суспільства у здатність влади змінити життя на краще.

Чинники *економічного характеру* обумовлені, по-перше, зниженням рівня життя громадян, яке супроводжується безробіттям, невиплатою зарплатні, позбавленням соціальних пільг, утворює соціальну основу детермінації злочинів, пов'язаних із задоволенням природних життєвих потреб населення, а по-друге, – недостатньо ефективною системою фінансування виборів та виборчих кампаній, а отже, і незначним грошовим забезпеченням членів виборчих комісій усіх рівнів.

До чинників *правового характеру* належать нестабільність виборчого законодавства, яка викликає певні правові колізії, труднощі в застосуванні законів суб'єктами виборчого процесу, а також низьку правову освіченість виборців, що, безумовно, призводить до значного розширення можливостей для вчинення злочинів проти виборчих прав громадян, а також лояльність законодавства, яка передбачає відповідальність за порушення виборчих прав громадян.

До чинників *організаційно-управлінського характеру* автором віднесені труднощі із формуванням складу виборчих комісій; проблеми із відведенням та пристосуванням приміщень для голосування; недостатнє забезпечення виборчих комісій та інших суб'єктів виборчого процесу технічними засобами [80].

О.Ю. Юрченко серед найбільш розповсюджених детермінантів що обумовлюють суспільно небезпечні прояви в межах виборчого процесу виділяє наступні:

- високий рівень корупції суспільства, зокрема в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- суттєвою детермінантою є політична нестабільність, конфліктність, криза в суспільстві, у деяких випадках – підтримка іноземних держав для просування вигідного кандидата й ослаблення політичного конкурента;
- недовіра до влади в населення через її неспроможність забезпечити реалізацію законних прав і інтересів громадян, прийняття державними

органами рішень які шкодять інтересам, що викликає активний супротив і як наслідок – учинення протиправних діянь як засіб їх захисту;

- непрозорість фінансування виборчих кампаній, що є підґрунтям для різних фінансових зловживань і махінацій;
- складнощі при формуванні виборчих комісій, недостатнє грошове забезпечення їх членів;
- труднощі з відведенням і пристосуванням приміщень для голосування;
- недостатнє забезпечення виборчих комісій і учасників виборчого процесу сучасними технічними засобами;
- низький рівень правосвідомості серед громадян та суб'єктів виборчого процесу;
- фактична відсутність незалежного контролю держави, громадськості, спостерігачів за проведенням виборів;
- серйозні прорахунки у складанні виборчих списків, що надає можливість маніпуляції під час підрахунку голосів;
- низька ймовірність реального покарання за вчинення цієї категорії злочинів, що породжує відчуття безкарності осіб, які їх скоюють;
- недоліки в діяльності правоохоронних органів [165].

Фактори, що обумовлюють безпосередньо фальсифікацію виборчих документів. Зрозуміло, що з наведеного вище переліку факторів не всі є детермінуючими для фальсифікації виборчих документів, але основу всього детермінаційного процесу вони безумовно утворюють.

Розкриваючи питання факторів, які обумовлюють фальсифікацію виборчих документів, не можливо в повному обсязі розкрити його зміст не проаналізувавши фактори, які обумовлюють фальсифікацію будь-якого документу. Справа полягає в тому, що виборчі документи є відповідною різновидністю документів взагалі. Тому і фактори, які обумовлюють фальсифікацію взагалі документа «працюють» над формуванням злочинних проявів відносно виборчих документів.

Так от, враховуючи викладене вище, перед нами повстало цікаве завдання – визначити сукупність криміногенних факторів, які обумовлюють злочини у сфері використання документів на сучасному етапі.

Враховуючи те, що до цих факторів відносяться причини та умови, ми будемо розглядати їх в цій послідовності.

Як ми вже наголошували раніше, наша точка зору з приводу причин, що обумовлюють злочини у сфері використання документів, базується на взаємодії та сукупності негативних суб'єктивних та об'єктивних процесів в суспільстві.

Причини злочинів у сфері використання документів, які носять суб'єктивний характер, пов'язані з психологічними і соціальними особливостями людей, що вчинюють ці суспільно небезпечні діяння.

Так от, такими причинами є:

- наявність у особи матеріальних потреб, які не відповідають її можливостям;
- низький рівень професійної етики у осіб, які займають відповідне посадове становище в суспільстві;
- невірне розуміння функцій та обов'язків, що покладені на посадову особу;
- правовий і моральний нігілізм, тобто зневага до законів і норм моралі та прагнення досягти поставленої мети будь-якими, в тому числі і незаконними, а іноді і відверто злочинними, методами;
- уявлення і переконання про безкарність і гіпотетичну можливість уникнути покарання та кримінального переслідування;
- нехтування інтересами як суспільства в цілому, так і окремих людей, зневага до людей, які стоять нижче них за своїми як фінансовими так і іншими можливостями;
- схильність до ризику в житті взагалі і в окремих сферах своєї діяльності, яка в певних ситуаціях не враховує при прийнятті рішень явно існуючих небезпечних обставин;

– залежність поведінки від життєвих обставин і як наслідок можливість їх зміни на прямо протилежні [157, с. 273-274].

Інша група причин, що обумовлює злочини у сфері використання документів, на нашу думку є причини об'єктивного характеру. Серед них необхідно виділити наступні:

– наявність в суспільстві, в останні п'ятнадцять років, стану безперервних економічних реформ та перетворень, що постійно супроводжуються неодноразовими економічними кризами;

– великий рівень корумпованості в суспільстві, що в свою чергу створює необхідність впливати злочинцям на документи та порядок їх обігу;

– наявність в державі великого рівня нелегальної міграції;

– активізація в останній час процесів урбанізації і внутрішньої міграції населення в Україні;

– загострення на сучасному етапі розвитку суспільних відношень в державі політичних конфліктів та політичної боротьби.

Але, поряд з причинами, що безпосередньо детермінують фальсифікацію виборчих документів, має місце певний перелік умов, які, в свою чергу, полегшують вчиненню цих злочинів.

До умов, що сприяють фальсифікації виборчих документів відносяться:

– доступність з погляду ціни і легкості використання засобів комп'ютерної і множувальної техніки;

– недосконалість форм самих документів, що в свою чергу створює можливість легкого підроблення їх;

– низький рівень контролю з боку посадових осіб різних рівнів організації виборчого процесу, які затверджують відповідні операції та приймають документи до обліку, та перевіряють чинність документів;

– відсутність дійового контролю за відповідністю фактичного стану даних про хід та реалізацію виборчого процесу, що містяться в виборчій документації, до реального;

- відсутність практики перевірки партійної приналежності осіб, які подаються партіями як кандидати в члени окружних та дільничних виборчих комісій;
- недбале ставлення окремих працівників виборчих органів, до прийняття виборчої документації, що надходять від дільничних (окружних) виборчих комісій, політичних партій та окремих громадян з метою перевірки їх фактичного змісту та достовірністю документів;
- формальне ставлення уповноважених осіб виборчих органів і співробітників державних контролюючих органів до службових обов'язків щодо перевірки виборчих документів, які потрапляють до них.
- низький рівень якості підбору кадрів на посади, які пов'язані з виборчими документами та документообігом, який проявляється у відсутності знань і навичок у цих осіб щодо виявлення ознак технічного підроблення документів;
- негативно впливає той факт, що бланки виборчих документів, які супроводжують виборчий процес, не є бланками суворої звітності;
- недоліки правової пропаганди серед населення можуть у певній мірі розглядатись як такі, що спонукають вчиненню злочинів відносно виборчих документів [157, с. 274].

Висновки до розділу 2

1. Аналіз *кількісних показників фальсифікації виборчих документів* демонструє наступне: абсолютна кількість облікованих злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, в період з 2015 року по 2022 рік зафіксувала максимум у 2019 році – 104 злочини, а мінімум в 2022 році – 1 злочин; максимум абсолютного рівня засуджених в 2019 році – 45 осіб, мінімум в 2017-2018 рр. – 4 особи; максимальний показник коефіцієнту злочинної інтенсивності злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, зафіксований в 2015 рік – 2,077 кримінальних правопорушень, а мінімальний в

2022 рік – 0,024; максимум коефіцієнта судимості фальсифікації виборчих документів зафіксований у 2021 рр. – 1,76, а мінімум 2017-2018 рр. – 0,11 засуджених осіб на 1 млн. населення України; динамічна картина має наступний вигляд: з 2015 р. до 2018 р. спостерігається період спаду абсолютного рівня; далі, а саме з 2018 р. до 2019 р. – миттєве збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень; і знов спад з 2019 р. до 2021 р.

2. Аналіз *якісних показників фальсифікації виборчих документів* демонструє наступне: частка даної категорії злочинів в загальній кількості кримінальних правопорушень протягом періоду, який нами досліджений, (2015-2021 рр.) визначається в мізерному розмірі – менше 1%; 55% від загальної кількості облікованої категорії злочинів складають суспільно небезпечні діяння пов'язані з наданням неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України); 43% – незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України) та 2% – незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України); найбільшого поширення фальсифікація виборчих документів набула в наступних регіонах України: м. Київ (0,48 злочинів на 1 млн. чоловік), Волинська (1,05 злочини на 1 млн. чоловік), Київська (0,85 злочини на 1 млн. чоловік), Чернігівська (0,58 злочини на 1 млн. чоловік), Закарпатська (0,48 злочини на 1 млн. чоловік), Запорізька (0,48 злочини на 1 млн. чоловік), Донецька (0,43 злочини на 1 млн. чоловік) та Сумська (0,38 злочини на 1 млн. чоловік) області; щодо топографії даних кримінально-протиправних проявів, то вони реалізуються на території (місцях), які певним чином пов'язані з організацією та реалізацією виборчого процесу (територія виборчої дільниці, територіальної виборчої комісії тощо).

3. Аналіз *соціально-демографічних ознак* особистості кримінального правопорушника свідчить, що найчастіше його вчиняють громадяни України (100%), віком 30–50 років (64,1%) та 50-65 років (24%), жінки (53,4%), які за освітнім рівнем поділяються на три основні групи: з загально-середньою освітою (42,7%), з професійно-технічною (31,2%) та з вищою (26,1%). При цьому, фальсифікація виборчих документів вчиняється особою, що набула певного трудового стажу, спеціальних навичок і досвіду роботи; при цьому специфіка виконуваних службових обов'язків прямо пов'язується з необхідністю здобуття особою відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, що часто є обов'язковою вимогою для зайняття посади в тій чи іншій владно-управлінській структурі.

4. Щодо *кримінально-правових ознак* особистості кримінального правопорушника, то лише у 12,3% осіб кримінально-протиправна поведінка мала груповий характер, а саме: в складі групи осіб – 11,6% а в складі організованої групи – 0,7%. Такий стан речей обумовлюється тим, що фальсифікація виборчих документів, як правило, не потребує залучення до вчинення кримінального правопорушення інших осіб. Поведінка осіб до моменту вчинення кримінального правопорушення пов'язаного з фальсифікацією виборчого документа в переважній більшості мала не кримінально-протиправний характер та визнається нами як законотруслива (судимість погашена чи знята – 0,7%; мають не зняту і непогашену судимість – 1,4%). Кримінально-правова реакція держави на фальсифікацію виборчих документів демонструє наступне: більш ніж половина засуджених осіб за дані кримінальні правопорушення були звільнені від відбування покарання з випробуванням (52,2%); серед засуджених до реального покарання домінує призначення штрафу (майже в 97% випадків); частка призначення покарання у виді позбавлення волі на певний термін фактично знаходиться в мінімальних розмірах (близько 3%); одночасно з основним покаранням було призначено додаткове покарання, а саме – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (41,3%). Вчинення кримінальних правопорушень

в стані алкогольного сп'яніння мінімальне (5,8%), а щодо наркотичного сп'яніння, то таке взагалі не зафіксовано.

5. Аналіз *соціально-рольових ознак* особистості кримінального правопорушника продемонстрував наступне: фальсифікацію виборчих документів реалізують особи, які є працездатними, але не працюють складають 40% від загальної кількості засуджених за дані суспільно небезпечні прояви; 17,5% – пенсіонери; 12,5% – робітники; 10% – службовці; 2,5% – лікарі та 17,5% – які займаються іншими заняттями, що не включені до статистичного обліку. Щодо питання сімейного стану засуджених осіб, то в переважній більшості вони мають свою родину, при цьому, дуже часто, на вихованні у них є неповнолітні діти.

6. *Морально-психологічні ознаки* особистості, яка фальсифікує виборчі документи поділяються на дві групи: моральні та психологічні якості. До групи моральних ознак відносять світогляд особистості кримінального правопорушника, рівень та особливості його духовності. Крім того, під час кримінологічного аналізу моральних ознак особистості кримінального правопорушника важливе значення має встановлення та фіксація відповідної життєвої позиції, установок та ціннісних орієнтацій такої особистості. В свою чергу, психологічні ознаки особистості даної категорії злочинців досліджуються через призму інтелектуальних, емоційних та вольових властивостей особистості.

7. Під механізмом індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів розуміють систему відповідних елементів суб'єктивного та об'єктивного характеру, які з точки зору логіки тісно пов'язані між собою в єдине ціле, взаємодіють та детермінують один одного, кінцевий результат якого – вчинення суспільно небезпечного діяння, яке характеризується фальсифікацією виборчого документу. Механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів, містить в собі такі складові елементи як особистість злочинця, мотивацію, конкретну життєву ситуацію,

прийняття рішення про вчинення злочину і сам процес його скоєння (акт поведінки).

8. Фальсифікація виборчих документів в Україні, як суспільно небезпечне явище детермінують групи факторів, а саме: фактори, що обумовлюють злочинність взагалі в Україні; фактори, що обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність; фактори, що обумовлюють суспільно небезпечні діяння в сфері виборчого права; фактори, що обумовлюють безпосередньо фальсифікацію виборчих документів. При цьому, кожна з цих груп факторів має власний вплив на обумовлення фальсифікації виборчих документів. Якщо розглядати дану проблематику з точки зору пріоритетності, то в першу чергу фальсифікація виборчих документів обумовлюється політичними факторами злочинності як явища. Одночасно робиться висновок про те, що детермінанти фальсифікації виборчих документів повинні розглядатися в контексті детермінантів фальсифікації будь-яких документів.

РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ

3.1. Поняття і загальна характеристика запобігання злочинності

Працюючи над проблематикою запобігання злочинності, І. Б. Медицький наголошує на тому, що у широкому розумінні запобігання передбачає охорону людей, суспільства, держави від будь-яких посягань шляхом реалізації складного комплексу різноманітних засобів запобіжного впливу, при цьому основним завданням запобігання є стабілізація, зниження та можливе наступне зниження злочинності, зниження рівня її суспільної небезпеки [78, с. 8]. Одночасно з цим, А. П. Закалюк зазначав що запобігання злочинності – це «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [40, с. 324].

Досліджуючи питання протидії злочинності Є. О. Гладкова наголошувала на тому, що це є комплексною системною реакцією суспільства на злочинні явища, яка виступає в декількох взаємозалежних аспектах:

- як засіб соціального регулювання найбільш значимих суспільних відносин;
- комплекс заходів правового, виховного, спеціальнокримінологічного характеру;
- система різних рівнів запобігання і превенції злочинності, що лежить в основі діяльності різних суб'єктів [19, с. 103].

В. В. Сокурєнко зазначає те, що протидія злочинності являє собою цілеспрямовану комплексну діяльність, що здійснюється як державними органами, господарськими і громадськими організаціями, так і громадськими формуваннями, а також окремими громадянами. Це є завданням усіх гілок

державної влади: законодавчої, виконавчої, судової (ст. 6 Конституції України) [133, с. 13].

В теорії кримінології сформувалась певна точка зору відносно існування рівнів кримінологічної діяльності у сфері запобігання злочинності. Переважна більшість науковців наголошує на тому, що в залежності від існуючої ієрархічної залежності криміногенних чинників, що обумовлюють злочинність як явище, виділяють наступні рівні запобігання злочинності: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний [22, с. 460-463; 60, с. 53].

Звертаючись до суті кожного із зазначених вище рівнів, ми вирішили зупинитись на більш сталих твердженнях, які сформувались в останній час в кримінологічній науці.

Так, відносно загальносоціального запобігання злочинності, В. В. Голіна зазначає те, що це комплекс перспективних соціально-економічних, культурно-виховних і правових заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і усунення (нейтралізацію) факторів, причин і умов злочинності [21, с. 95].

Що до спеціально-кримінологічного запобігання, то за словами В. В. Голіни, це є сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна діяльність державних органів, громадських організацій, соціальних груп і окремих громадян, спрямована на усунення причин та умов, що сприяють злочинності, а також на недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [21, с. 29-30].

Відносно запобігання злочинам на індивідуальному рівні, то в цій ситуації, це розуміється як діяльність державних і громадських організацій по недопущенню вчинення злочину з боку конкретної особи, від якої з великою імовірністю можна очікувати вчинення злочину [60, с. 100].

Зрозуміло те, що вищезазначений розподіл заходів запобігання на відповідні рівні має доволі умовний характер. Справа полягає в тому, що завдання, які покладаються на суб'єкти запобігання та мета, яку вони

намагаються досягнути, на кожному з рівнів, дуже тісно переплітаються один з одним. В деяких випадках під час практичної реалізації запобіжної діяльності не має можливості відокремити той чи інший рівень один від одного. Але такий стан речей, в свою чергу, не відмінняє того факту, що, в будь якому разі, кожний з цих рівнів (як і заходи, які реалізуються в його межах) має свої особливі завдання по запобіганню злочинності, власну мету та специфіку реалізації.

Одним з важливих аспектів загальної теорії запобігання злочинності є проблематика механізму запобігання злочинності. Необхідно наголосити на тому, що питанням встановлення змісту даної проблеми переймались свого часу такі вітчизняні правники як О. М. Гумін [26], О. М. Литвинов [74], В. М. Куц ([68], [69]), Г. О. Усатий [139], Я. В. Ступник [134], А. К. Щербакова [163] тощо. Але безумовно необхідно наголосити на внеску в розвиток цієї наукової проблематики професора О. М. Литвинова. Свого часу він наголошував на тому, що під механізмом протидії злочинності необхідно розуміти інтегровану цілісну сукупність необхідних і достатніх елементів, за допомогою яких суб'єкт формує раціональну систему впливу на фактори й детермінанти злочинності та забезпечує ефективне здійснення кримінологічного процесу, досягаючи таким чином результативного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності [58, с. 180].

З наведеного вище, ми чітко бачимо той факт, що на рівні з іншими ключовими елементами механізму запобігання злочинності (заходи впливу та об'єкти впливу) мова йде про суб'єкти впливу, які, в свою чергу, утворюють відповідну систему з покладеними на неї функціональними обов'язками. Як наголошує професор В. В. Голіна, суб'єкти запобігання злочинності – це державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи чи громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність і злочини, а також на їх недопущення на різних злочинних стадіях, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несуть відповідальність [60, с. 61].

Одночасно з цим, професор В. В. Голіна визначає сутність такого питання як система суб'єктів запобігання. На його думку, і ми з нею погоджуємось, під системою суб'єктів запобігання злочинності слід розуміти сукупність з'єднаних єдиною метою суб'єктів, які у взаємозв'язку та за узгодженням у часі й просторі здійснюють свої повноваження [22, с. 62].

Аналізуючи елементи механізму запобігання злочинності необхідно зупинитись на об'єктах впливу запобігання злочинності. Під об'єктами впливу треба розуміти відповідні фактори, детермінанти, особу злочинця або потерпілого та взагалі саме явище злочинності, на які ми намагаємось вплинути з метою мінімізації їх криміногенних проявів в суспільстві. При цьому, треба пам'ятати те, що на кожному рівні запобігання злочинності існує власний набір (або перелік) об'єктів впливу.

Щодо заходів впливу, то в цій ситуації мова йде про певний перелік різнопланових заходів, які реалізуються суб'єктами запобігання з метою вплинути на ті чи інші об'єкти впливу. При цьому, на нашу думку, найбільш вдалий та розгорнутий перелік, а іншими словами класифікацію, запропонував професор О. М. Литвинов. Він наголошує на тому, що заходи протидії злочинності є різноманітними й класифікуються за різними підставами:

- за змістом: економічні, політичні, культурно-виховні, правові та інші;
- за ступенем визначеності: як завдання під час вирішення інших проблем соціального розвитку, як аспект завдання більш широкого рівня;
- за масштабом дії: загальнодержавні, регіональні, місцеві;
- за моментом застосування (початку реалізації): заходи, спрямовані на ранню або безпосередню профілактику уперше вчинених і профілактику рецидивних злочинів;
- за ступенем радикальності: а) заходи, що попереджують можливість виникнення криміногенних явищ та ситуацій; б) заходи, що нейтралізують (блокують, мінімізують) такі явища та ситуації; в) заходи, що повністю їх усувають;

- за механізмом дії: загальні й індивідуальні заходи профілактики злочинів (такий поділ ураховує природу злочинності й особливості її детермінації, а також має особливу практичну цінність під час розробки прийомів і способів профілактичного впливу, підготовки фахівців правоохоронних органів та їх спеціалізації й для аналізу ефективності профілактики злочинів);

- за ступенем інтенсивності впливу на особу — заходи, що здійснюються: а) у межах загальної організаторської та виховної роботи; б) стосовно спеціально визначеної групи осіб, деякі риси яких потребують уваги до них у межах загальної організаторської та виховної роботи; в) стосовно спеціально визначеної групи осіб, деякі риси яких потребують інтенсифікації виховного впливу та соціального контролю; г) стосовно осіб, які потребують застосування правових засобів впливу;

- за правовою характеристикою: а) заходи, що ґрунтуються на нормах права, але не регламентуються ними; б) заходи, детально врегульовані юридичними нормами; у свою чергу, останні можна поділити на регламентовані нормами адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, процесуального та інших галузей права;

- за механізмом дії у профілактиці злочинів: а) заходи-сигнали (інформаційні листи); б) заходи-дії (вдосконалення на підприємствах порядку збереження матеріальних цінностей з метою недопущення їх розкрадання);

- за суб'єктним складом: заходи, які здійснюються органами влади, недержавними органами та установами, господарюючими суб'єктами всіх форм власності, трудовими колективами й окремими громадянами;

- за об'єктами впливу: заходи, які здійснюються стосовно криміногенних аспектів умов життя та виховання людини (середовища формування), умов життєдіяльності (середовища діяльності) особи чи групи осіб;

- за особливостями злочинної поведінки: заходи, спрямовані на попередження умисних та необережних злочинів (серед іншого їх окремих

видів), злочинів з певною мотивацією (корисні), злочинів серед певної категорії населення (наприклад, неповнолітніх) і рецидиву;

– за особливостями злочинної поведінки: заходи, спрямовані на попередження умисних та необережних злочинів (серед іншого їх окремих видів), злочинів з певною мотивацією (корисні), злочинів серед певної категорії населення (наприклад, неповнолітніх) і рецидиву [58, с. 168-169].

Як видно з вище зазначеного переліку, кримінологічна наука пропонує різноманітні заходи впливу на об'єкти запобігання. При цьому, мова йде не тільки про заходи кримінально-правового впливу і правоохоронної діяльності, але і про інших заходах запобігання. Справа полягає в тому, що в кримінологічній теорії вже давно сформувалась точка зору про те, що, не зважаючи на важливість вдосконалення та реформування правоохоронної діяльності та заходів кримінально-правової спрямованості, вони мають обмежений характер, оскільки в повному обсязі не впливають на корінні явища й процеси, що породжують злочинність.

Говорячи про заходи запобігання злочинності необхідно завжди пам'ятати про те, що вони повинні бути спрямовані на вдосконалення та реформування на різних рівнях тих чи інших суспільних відносин з метою поступового витіснення або ліквідації різноманітних за природою походження і полем дії явищ і процесів криміногенного характеру.

Звертаючи увагу українського суспільства на існуючі проблеми професор О. М. Литвинов наголошував на тому, що детермінуючий комплекс ускладнення та загострення криміногенної ситуації в Україні доволі широкий. По-перше, вони полягають в наших економічних, соціальних негараздах, у низьких темпах реформування суспільства, суб'єктивному гальмуванні цього процесу. По-друге, це пов'язано з недостатньою (а подекуди й зовсім низькою) ефективністю роботи правоохоронних структур, центральних, місцевих органів влади та місцевого самоврядування. Це значною мірою пояснюється тим, що правоохоронна діяльність переважно орієнтована на розкриття та розслідування вже скоєних злочинів, а не на їх запобігання за допомогою впливу на причини

та умови злочинів. По-третє, у відсутності належної, а головне – системної роботи в межах окремих напрямків. Вагомим чинником у цьому контексті постає і проблема наявності серйозних прогалин, застарілих і практично недіючих норм законодавчої бази протидії злочинності та її профілактики [70, с. 111].

Враховуючи викладене в цьому підрозділі ми в подальшому проаналізуємо запобігання фальсифікації виборчих документів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівні.

3.2. Загальносоціальний рівень заобігання фальсифікації виборчих документів

Аналіз загально соціального рівня запобігання фальсифікації виборчих документів, на нашу думку, повинен починатись з аналізу понятійного апарату, який використовується для розкриття сутності цієї проблематики.

Основний зміст та внутрішнє наповнення такого поняття як загально соціальний рівень протидії злочинності розглядався та досліджувався правниками різних часів.

Один з відомих українських дослідників проблематики запобігання злочинності В. В. Голіна в своєму навчальному посібнику «Запобігання злочинності (теорія і практика)» сформулював зміст загальносоціального рівня протидії злочинності, як соціальну політику держави, що спрямована на подолання криміногенно-небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення [22, с. 16]. В свою чергу, О. М. Джужа акцентуючи увагу на значенні заходів загальносоціального рівня наголошував на тому, що дані заходи повинні бути спрямовані перш за все на розвиток економіки, підвищення матеріального добробуту населення, розвиток демократії й суспільної активності людей, зростання рівня культури народу [33, с. 137]. Аналізуючи проблематику змісту та рівнів протидії злочинності, В. М. Куц наголошував на тому, що загальносоціальна протидія злочинності – це ефективне правомірне функціонування всіх інституцій

суспільства та держави, що спеціально не спрямовується на протидію злочинності, але опосередковано впливає на фактори її існування та відтворення, в результаті чого мінімізується кількість кримінальних правопорушень [67, с. 153]. О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко, також свого часу не оминули проблему визначення основного змісту та внутрішнього наповнення загальносоціальних заходів протидії злочинності. Вони сформуливали свою наукову позицію з приводу даної проблеми наступним чином: загальносоціальні заходи спрямовані на стабілізацію економіки, удосконалення соціальної сфери тощо, і по суті не є предметом кримінологічної й кримінально-правової науки, однак не враховувати ці заходи при організації протидії злочинності не можна, тому що вони створюють умови, необхідні передумови для усунення й ослаблення криміногенних факторів, що детермінують злочинність, звужують «поле застосування» спеціально-кримінологічних заходів, підвищуючи їх ефективність [4, с. 13-14]. І. Г. Богатирьов [5] та А. М. Бабенко [2] встановлюючи зміст рівнів запобігання злочинності, наголошують на тому, що загальносоціальне запобігання це соціальна реакція держави і суспільства на злочинність, запобіжний потенціал якого передбачає протидію негативним явищам і процесам, які сприяють виникненню злочинності, стимулюють законослухняну поведінку населення країни. При цьому, воно містить комплекс політичних, соціально-економічних і культурно-виховних заходів [8].

Професор О. М. Литвинов, досліджуючи проблематику механізму протидії злочинності, зазначав те, що заходів загальносоціального (державного) характеру це сукупність ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, які спрямовані на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності [70, с. 114]. Автори підручника за редакцією В. В. Голіни та Б. М. Головкина свого часу зазначали те, що під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і

культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення або нейтралізацію, разом з тим, причин та умов злочинності [61, с. 143]. Зрозуміло те, що можливо і далі наводити певну кількість наукових поглядів на проблематику основного змісту загальносоціального рівня запобігання злочинності, але перед нами стоїть декілька інше завдання, а саме розкрити сутність цього рівня в межах запобігання фальсифікації виборчих документів. Тому узагальнюючи все викладене вище можливо точкою зору, яку, на нашу думку, найбільш вдало з цього приводу сформував А. П. Закалюк: заходи загальносоціального запобігання мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які мають зі злочинністю, хоч і не спричинюючий чи обумовлюючий, але інший детермінуючий, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів [40, с. 328]. З свого боку можемо наголосити на тому, що на загальносоціальному рівні заходи запобігання спрямовані на підтримку загальносоціальних факторів, що реалізують можливість всебічного розвитку суспільства та створення відповідних умов для розвитку людини та громадянина [160].

Коли ми в будь якому разі ведемо мову про систему загальносоціального рівня запобігання злочинності, то завжди наголошуємо на тому, що її утворює відповідна сукупність певних складових елементів. В першу чергу мова йде про суб'єкти запобігання цього рівня, які реалізують відповідну запобіжну кримінологічну діяльність, в другу – про об'єкти, відносно яких буде реалізовуватись запобіжна діяльність і, нарешті, по-третє – про сукупність запобіжних заходів.

Тому, для того, щоб з'ясувати сутність загальносоціального рівня запобігання фальсифікації виборчих документів, треба розглянути вищезгадані складові елементи і сформулювати їх основну сутність.

Свого часу В. Г. Сюрвачик, аналізуючи основний зміст суб'єктів запобіжної діяльності чітко і лаконічно узагальнив наступне: під суб'єктами протидії злочинності розуміють державні органи, юридичні та фізичні особи, які прямо чи опосередковано беруть участь у протидії злочинності [135, с. 625].

Іншими словами, суб'єкти запобігання злочинності як елементи системи запобігання злочинності на будь-якому рівні, а в нашому випадку на загальносоціальному, існують в певній сукупності та в певній мірі систематизовані.

З цього приводу професор О. М. Литвинов, розкриваючи сутність системи суб'єктів запобігання злочинності, визначав її як цілісну у функціональному і організаційному відношенні сукупність колективних учасників протидії злочинності, що побудована на основі спільної мети і єдності управління цією сферою соціальної практики. Тобто, мова йде про те, що система суб'єктів запобігання злочинності побудована (сформована) на єдиній організаційній основі, функціонує на основі загальних принципів діяльності й підпорядкована реалізації загальної (базової) функції, що обумовлена і витікає з цілей протидії злочинності. В свою чергу, як наголошує О. М. Литвинов, зміст базової функції трансформується в структури різних видів суспільної діяльності і через них він, тобто зміст, визначає задачі суб'єктів, на підставі яких формулюються їхні права і обов'язки. В наслідок чого, синтез таких прав і обов'язків дає в результаті компетенцію суб'єкта в конкретній сфері їх діяльності. Одночасно з цим, система суб'єктів протидії злочинності є складною соціальною організацією, що об'єднує безліч різноманітних складових частин. У свою чергу, групи однорідних органів, що входять до неї, утворюють відносно самостійні організаційні формування, які функціонують на основі тотожних закономірностей [73, с. 627].

Отже, для того щоб сформулювати нашу позицію з приводу суб'єктів та заходів загальносоціального запобігання фальсифікації виборчих документів, ще раз повернемося до тієї точки зору, яку висловив професор В. В. Голіна з приводу цілей такої діяльності. Він зазначав, що основними цілями даного запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенно небезпечних протиріч у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійських часів негативних явищ, створюваних політичними, економічними, психологічними, ідеологічними, міжнаціональними та іншими чинниками виникнення

криміногенного потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтоване, навіть злочинне збагачення певних кіл громадян, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [21, с. 19].

Враховуючи вищезазначене, можливо наголосити на тому, що до суб'єктів загальносоціального рівня запобігання фальсифікації виборчих документів, можливо віднести наступні суб'єкти: 1) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); 2) органи та організації, які мають основним завданням і функцією запобігання злочинності.

Таким чином до суб'єктів запобігання фальсифікації виборчих документів на загальносоціальному рівні відносять:

- Верховна Рада України, її комітети та народні депутати;
- Президент України;
- Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади (державні адміністрації регіонів);
- органи місцевого самоврядування;
- правоохоронні та правозастосовні органи, їх підрозділи, відділи, служби, управління, для яких запобігання злочинності є однією з головних функцій у межах правоохоронної та правозастосовної діяльності [38].

Верховна Рада України визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, затверджує загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, тим самим створює законодавчу основу здійснення загальносоціального запобігання злочинності [22, с. 63].

Президент України є головою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ст. 102 Конституція України)

[51]. Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України забезпечує наступальну протидію злочинності та досягнення уповільнення темпів її динаміки на підставі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади (державні адміністрації регіонів) здійснюють заходи щодо забезпечення громадського порядку і боротьби зі злочинністю, відповідно до Конституції України (ст. 116 Конституції України) [51] й Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. [113] розробляють, контролюють і координують виконання комплексних програм запобігання злочинності, організують її наукове супроводження і ресурсне забезпечення.

Органи місцевого самоврядування здійснюють державну політику у сфері протидії злочинності в межах регіону (відповідної адміністративно-територіальної одиниці), забезпечують виконання Конституції України державних програм, програм соціально-економічного розвитку областей, районів, що затверджуються обласними, районними радами чи територіальними громадами села, селища, міста [116]. На превеликий жаль, в певній мірі роль органів місцевого самоврядування в системі суб'єктів запобігання фальсифікації виборчих документів недооцінена. Враховуючи той факт, що вони виступають провідниками державної політики в окремих регіонах та адміністративних одиницях нашої країни, виключати їх з сукупності суб'єктів запобіжної діяльності на загально соціальному рівні не доречно. В цій ситуації вельми актуальною є точка зору професора О. М. Литвинов, яка полягає в наступному: загальнодержавна стратегія протидії злочинності повинна розроблятись з урахуванням об'єктивних закономірностей криміногенної ситуації не тільки в країні, а й у регіонах. У противному разі вона може виявитися недостатньо ефективною і малопридатною для застосування [72, с. 379].

Щодо *правоохоронних та правозастосовних органів, для яких запобігання злочинності є однією з головних функцій*, то в цій ситуації треба наголосити на тому, що запобігання на загально соціальному рівні реалізують їх структурні елементи (підрозділи або керівники) загальнодержавного характеру в межах координації дії між суб'єктами запобігання загальносоціального рівня та суб'єктами спеціально-кримінологічного та індивідуального рівня запобіжної діяльності.

Наступне питання, яке на нашу думку потрібно проаналізувати, це визначення об'єктів впливу на загальносоціальному рівні. Повертаючись до основного змісту цього явища, треба нагадати що на першому місці стоять фактори (або детермінанти), що обумовлюють той чи інший вид злочинності окремо і злочинність взагалі як явище. Що стосується проблематики фальсифікації виборчих документів, то ми вже раніше наголошували на існуванні певного взаємозв'язку обумовлюючих факторів фальсифікації виборчих документів та сформували відповідний логічний ланцюжок, а саме:

- фактори, що обумовлюють злочинність взагалі в Україні;
- фактори, що обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність;
- фактори, що обумовлюють суспільно небезпечні діяння в сфері виборчого права;
- фактори, що обумовлюють безпосередньо фальсифікацію виборчих документів [157, с. 271-272].

Виходячи з викладеного вище, можливо зазначити наступне: на загально соціальному рівні запобіжний вплив відбувається на фактори, що обумовлюють злочинність взагалі та на ті, які обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність. Інші групи факторів, внаслідок їх спеціалізованого впливу на конкретні явища будуть проаналізовані нами як об'єкти кримінологічного впливу в інших підрозділах дослідження, а саме, в межах спеціально-кримінологічного та індивідуального рівня.

Аналізуючи заходи запобігання фальсифікації виборчих документів в межах загальносоціального рівня, то в цьому випадку до основних напрямків кримінологічної діяльності суб'єктів запобіжної діяльності традиційно відносять заходи правового характеру. Що ми маємо на увазі? Справа полягає в тому, що створення ефективного правового підґрунтя для соціально-економічних, ідеологічних та політичних, організаційно-управлінських, культурно-виховних заходів, які спрямовані на позитивний розвиток суспільних відносин і усунення (нейтралізацію) детермінант злочинності, виступає основою всієї системи запобігання злочинності на загальнодержавному рівні. Основний зміст правових заходів загальносоціального запобігання утворює подальше зміцнення та удосконалення законодавчої бази, на основі якої відбувається регулювання суспільних відносин у різноманітних сферах суспільного життя. Іншими словами, правові заходи мають на меті вплинути на злочинність взагалі в Україні та на окремі її види (в нашому випадку – на політичну злочинність).

Заходи впливу на фактори, що обумовлюють злочинність в Україні та мають вплив на фальсифікацію виборчих документів можливо поділити на наступні групи:

- заходи соціально-економічного характеру;
- заходи ідеологічно-політичного характеру;
- заходи організаційно-управлінського характеру.

Проаналізувавши зміст даних груп заходів надасть нам можливість з'ясувати основну сутність та зміст запобіжної діяльності, що спрямована на фальсифікацію виборчих документів, на загальносоціальному рівні.

1. Заходи соціально-економічного характеру.

Одним з стратегічних напрямів запобіжної діяльності є покращення умов життя сучасного українського суспільства і як наслідок цього – виведення рівня життя членів цього суспільства на рівень стандартів розвинутих країн світу. При цьому, в межах такої діяльності є стабілізація економічних процесів та споживчого ринку та підвищення платоспроможності широких верств

населення. Все це виступає підґрунтям ефективного запобігання злочинності як в цілому на Україні, так і в окремих регіонах.

Для більш детального та конкретного аналізу цих проблеми ми окремо зупинимось на заходах соціального і заходах економічного характеру.

В *соціальній сфері* доволі ефективний характер мають запобіжні заходи які спрямовані на усунення різкого соціального розшарування суспільства; підтримки малозабезпечених громадян; зміцнення сімейних устоїв; забезпечення належних умов для соціалізації особистості, подолання її соціального відчуження; обмеження негативних наслідків безробіття, вимушеної міграції людей і т.п. На перший погляд, може виникнути запитання: а до чого все це у сфері запобігання фальсифікації виборчих документів? Справа полягає в тому, що всі ці фактори, на які ми спрямовуємо свій запобіжний вплив виступають «здобрим ґрунтом» в якому дуже швидко зростають пагони майбутніх фальсифікацій виборчих документів.

На даний час в Україні діє ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 1 червня 2000 року [105]. Відповідно до положень ст. 3 цього закону малозабезпечені сім'ї, які постійно проживають на території України мають право на державну соціальну допомогу. При цьому, в законі закріплене розуміння малозабезпеченої сім'ї, а саме сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї. Одночасно з цим, закон визначає зміст таких термінів як державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, допомога на здобуття економічної самостійності малозабезпеченої сім'ї, сім'я, малозабезпечена сім'я, непрацююча працездатна особа, прожитковий мінімум для сім'ї та середньомісячний сукупний дохід сім'ї.

Крім того, в положеннях ст. 4 закону передбачені суб'єкти такої допомоги та їх повноваження в цьому випадку. Так призначення і виплата державної соціальної допомоги здійснюються структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у

містах (у разі їх утворення) рад за місцем проживання уповноваженого представника сім'ї.

Порядок призначення, умови виплати та підстави для припинення виплати державної соціальної допомоги, перелік документів, необхідних для призначення допомоги згідно із цим законом, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Іншими словами, на законодавчому рівні в Україні передбачені запобіжні заходи мінімізації проблем малозабезпечених сімей. При цьому, заходи та суб'єкти впливу на криміногенні фактори передбачені в законі як для загально соціального так і для спеціально-кримінологічного рівня.

Так, Кабінет Міністрів України, який здійснює діяльність в цій сфері, а саме передбачає порядок і умови регулювання відповідних суспільних відносин виступає управлінським та координуючим суб'єктом запобігання на загальносоціальному рівні.

Поряд з ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», який має на меті забезпечити соціальною допомогою малозабезпечені сім'ї, в правовій площині України діють ряд нормативно-правових актів, які конкретизують та забезпечують діяльність суб'єктів впливу в цій сфері, а саме:

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» № 250 від 24 лютого 2003 року [109];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги» № 632 від 22 липня 2020 року [29];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» № 214 від 7 березня 2022 року [30];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості нарахування та виплати грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану» № 215 від 7 березня 2022 року [120] тощо.

Всі вищезазначені нормативно-правові акти забезпечують правове регулювання діяльності суб'єктів запобігання в питанні нейтралізації або обмеження криміногенних факторів в сфері життєдіяльності малозабезпечених осіб.

Інша сфера запобігання соціального характеру це вплив на існуюче безробіття в суспільстві. Зрозуміло те, що віднесення такого явища як безробіття до факторів соціального характеру в певній мірі є умовним, але ж всі ми розуміємо те, що в цій ситуації безумовно має місце економічна складова. Так от, що стосується безробіття в Україні. Так, Національний банк України на початку 2023 року заявив, що рівень безробіття в Україні коливається в межах 25-26%, що відповідає загальній кількості безробітних у 3,2 млн осіб [36]. Іншими словами, кожний четвертий серед працездатних осіб, на цей час, в Україні не має офіційного працевлаштування, а разом з тим і відповідних коштів для задоволення власних потреб.

Зрозуміло що в українському суспільстві реалізуються відповідні заходи запобіжного характеру, які мають на меті мінімізувати негативні, а в окремих випадках і криміногенні, наслідки такого явища як безробіття. Одним з основних документів є ЗУ «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року [108]. В даному законодавчому акті передбачені гарантії у сфері зайнятості особи, права особи в цій сфері, а також державна політика у сфері зайнятості. В ст. 17 даного закону наголошується на тому, що формування та реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення забезпечують у межах своїх повноважень Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Іншими словами, в законі конкретно передбачені суб'єкти, які на загальносоціальному рівні, мають функціональні обов'язки вирішувати

завдання та координувати всю діяльність у сфері зайнятості населення та трудової міграції.

В *сфері економіки* в переважній мірі заходи запобігання реалізуються за наступними напрямками: інноваційний розвиток виробництва на основі сучасних технологій; збалансована інвестиційна політика; вдосконалення інституту власності; зміцнення національної валюти і всієї фінансової системи; зниження інфляції і багато інших аспектів вдосконалення економічних відносин.

Може виникнути запитання, яким це чином може вплинути на факт існування фальсифікації виборчих документів. Ще раз нагадуємо, про те, що ми аналізуємо запобігання злочинності на загально соціальному рівні, а мета такого запобігання – створення комфортних умов існування суспільства як взагалі так і окремих його членів. Тим самим відбувається мінімізація фактів ризиків, що обумовлюють виникнення того чи іншого виду злочинності, в нашому випадку – фальсифікації виборчих документів.

В умовах європейської інтеграції українського суспільства загальносоціальні заходи запобігання злочинам в сфері економічних відносин, повинні забезпечувати ефективне формування нової економічної парадигми. Як наголошує О. Г. Кальман, сучасна економіка потребує існування інститутів, що узгоджують і гармонізують умови діяльності підприємств, конкурентне середовище, грошові системи та фінансові ринки, податкове й митне законодавство, інвестиційний клімат, правову інфраструктуру, забезпечують функціонування ринків. Для цього доцільно:

- визначити інструменти соціально-ринкової економіки характерною рисою якої є поєднання принципів конкурентних відносин в економіці та соціальних гарантій, де конкурентна боротьба має перебувати під контролем держави, а сам контроль – лише визначати рамкові умови економічного порядку;

- на державному рівні забезпечити внутрішню та зовнішню безпеку учасників ринку, єдині, рівні, відкриті та стабільні правила господарської

діяльності, сприяти та підтримувати конкурентоспроможність на внутрішніх і міжнародних ринках, виконувати контрактні правила, забезпечити послідовний відхід держави від втручання безпосередньо в господарську діяльність;

- стабілізувати законодавство в сфері господарської діяльності та виключити практику його зміни декілька разів протягом року [37, с. 40], удосконалити процедуру використання бюджетних коштів, відмінивши чи суттєво скоротивши кількість законів, які заважають розвитку підприємництва, ускладнюють процес ведення бізнесу, а також надають можливості для комерціалізації державних послуг;

- реформувати податкове законодавство в рамках його узгодженості з податковою політикою ЄС;

- створити умови для повернення тіньових капіталів і доходів до офіційного сектора економіки [45, с. 135].

Крім того, для повноти вирішення існуючих проблем та викликів, вважаємо цей перелік треба ще доповнити наступним:

- децентралізувати господарювання та сприяти вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів, стимулювати міжнародне інвестування у регіони, підвищувати зацікавленість місцевого самоуправління у економічному розвитку регіонів, виробити стратегію подолання соціально-економічних диспропорцій регіонального розвитку, розвивати транскордонне та міжрегіональне економічне співробітництво [85];

- розробити ефективну національну політику в галузі фінансів і капіталоутворення з урахуванням необхідності інтеграції України в світову спільноту як рівноправного учасника глобального ринкового процесу.

На думку В. М. Нижника та М. В. Ніколайчука, існує потреба в державній стратегії яка межах фінансової системи реалізує відповідну корекцію, що має бути націленою на наступне:

- створення економічних стимулів до високоефективної діяльності суб'єктів ринку;

- гармонійне сполучення конкурентоспроможного крупного виробництва і дрібного підприємництва;
- підтримку та структурну перебудову національного виробництва.

При цьому, на їх думку, для покращення інвестиційного середовища в країні необхідно поступово реалізовувати наступне:

- нарощувати монетизацію внутрішнього валового продукту;
- утримувати помірну інфляцію, що стимулює економічне зростання;
- припинити використання надвисоких відсоткових ставок як інструменту грошово-кредитної політики;
- посилити захист внутрішніх інвесторів;
- створити системи гарантій і страхування приватних інвестицій [84, с. 299].

Одночасно з цим, І. П. Бакаєва наголошує на тому, що одним з важливих морально-психологічних заходів удосконалення економічних відносин в Україні має стати: виховання поваги до законодавчих настанов в сфері економіки, формування ідеалів чесного підприємництва, довіри населення до державної економічної політики та нетерпимості до ухилення від сплати податків [3, с. 67].

Вище зазначені заходи економічного характеру, на думку дослідників, мають на меті стабілізувати економічну сферу українського суспільства та сформувати позитивні тенденції для розвитку матеріального становища як в країні взагалі, так і окремих її громадян.

Щодо заходів правового характеру, то серед тих які реалізуються на загальносоціальному рівні в соціально-економічній сфері протидії злочинності як в Україні, можливо виділити наступні:

- ЗУ «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р який має на меті встановити загальний порядок розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також прав та відповідальності учасників державного прогнозування й

розроблення програм економічного і соціального розвитку України. Даний законодавчий акт в своїй преамбулі наголошує на тому, що ним встановлюються правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Даним нормативно-правовим актом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку [106]. Іншими словами, ми маємо нормативно-правовий акт, що регулює відповідні суспільні стосунки в сфері прогнозування економічного та соціального розвитку нашої країни, а також передбачає розроблення відповідних програм цього напрямку. Але, необхідно наголосити про те, що даним нормативно-правовим актом не передбачається розроблення, затвердження та виконання будь-яких державних цільових програм протидії злочинності;

– Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», що схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 року, яка, в свою чергу, має на меті впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. При цьому, вона визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Задля цього, розвиток України здійснюватиметься за такими векторами: вектор розвитку, вектор безпеки, вектор відповідальності, вектор гордості. При цьому, ця стратегія передбачає в рамках названих векторів руху реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави [122];

– Стратегію подолання бідності, що затверджена в 16 березня 2016 році Постановою Кабінету Міністрів України. Мета: зменшення масштабу

бідності, соціального відчуження та запровадження нових механізмів її запобігання [123]. Враховуючи той факт, що бідність є певним фактором, що впливає на виникнення та існування злочинності як явища взагалі, так і окремих її проявів (наприклад, фальсифікація виборчих документів), запобігання їй, тобто бідності, розглядається нами як запобігання злочинності в суспільстві в цілому та окремим проявам. Ця Стратегія передбачає організацію та реалізацію низки заходів, що спрямовані на підвищення рівня життя населення, зменшення безробіття, збільшення зайнятості громадян тощо.

Розроблення та прийняття законів, різноманітних національних програм, удосконалення наявної законодавчої бази, на основі якої відбувається регулювання суспільних відносин в усіх суспільних інститутах, відображає правові заходи загальносоціальної профілактики, які потім реалізуються в заходах соціально-економічного характеру [52, с. 194].

Як зазначають О. М. Литвинов та Г. О. Спіцина, і ми з ним в повному обсягу погоджуємось, це в підсумку має створювати передумови для належного розвитку всіх сфер суспільного життя, що заважають ставанню людей на кримінальний шлях, пов'язаний із бізнесом, а також розвитку в суспільстві такої соціальної патології, як злочин [71, с. 42].

Враховуючи зазначене раніше, треба наголосити наступне: навіть ті окремі заходи правового характеру в соціально-економічній сфері, що покликані реалізовувати завдання кримінологічної діяльності суб'єктів запобігання злочинності, створюють потужну систему державної і громадської діяльності, що спрямована на подальший розвиток та удосконалення суспільних відносин і, разом з тим, усунення економічних, соціальних, моральних та інших протиріч, які детермінують злочинність як явище взагалі так і окремі злочинні прояви (в нашому випадку – фальсифікація виборчих документів).

Для успішної реалізації завдань із запобігання злочинності як взагалі так і безпосередньо фальсифікації виборчих документів, варто практично втілювати в життя усі положення вищезазначених нормативно-правових актів з

тим, щоб вони мали не просто декларативний характер, а були відповідними дорожніми картами у сфері запобіжної діяльності. Слід зазначити те, що це завдання не з легких, а тому потребує мобілізації зусиль всіх гілок державної влади і взагалі суспільства в цілому. В протилежному випадку, ми можемо отримати діаметрально протилежний результат, а саме: ризикуємо запуснути детермінаційні процеси злочинності взагалі або окремих її проявів (наприклад, фальсифікація виборчих документів) з більш прискореною швидкістю та отримати неспрогнозовані наслідки негативного характеру.

2. Заходи ідеологічно-політичного характеру.

Як наголошує Є. О. Гладкова, коли мова йде про ідеологію, то як правило на увазі мають різні ідеї та погляди політичного, правового, філософського, морального, релігійного й естетичного характеру. Як правило, вони виражають інтереси соціальних груп або класів, зокрема політичних партій, що представляють ці класи [73, с. 485].

На думку Б. М. Грека ідеологічні заходи полягають в наступному:

- у впливі на свідомість людей, у формуванні їхньої позиції, що виражає моральні вимоги суспільства, відношення до суспільних інтересів, праці, власності, родини, прав та інтересів інших осіб;
- у формуванні у членів суспільства позиції осуду моральних вад, що лежать в основі мотивації злочину;
- у вихованні в особи готовності брати участь у боротьбі зі злочинністю.

Вони використовуються й для корекції особистості тих, з ким ведеться профілактична робота. Ідеологічний вплив властивий і змісту різних культурно-просвітницьких заходів, що вирішують одночасно завдання розвитку й задоволення культурних потреб та інтересів [61, с. 111].

О. М. Литвинов та Г. О. Спіцина наголошують на тому, що у сучасних умовах вони можуть формувати у членів суспільства морально-етичну свідомість на базі загальнолюдських цінностей, обмежувати негативний вплив на поведінку людей стандартів масової культури за допомогою її

диференційованого споживання, виправляти моральні деформації в осіб з відхиленнями поведінки за допомогою індивідуально-виховної роботи [73, с. 45].

Щодо заходів ідеологічного характеру загальносоціального рівня запобігання фальсифікації виборчих документів, то вони, в першу чергу, повинні мати на меті сформувати у суспільства такі моральні принципи, які відображали в собі єдине ставлення до виборчого процесу та використання виборчих документів – чесні та прозорі вибори різних гілок влади в країні є запорука успішного демократичного суспільства та майбутнього благополуччя людей в такій країні.

У *політичній сфері* загальносоціальні заходи запобігання злочинам спрямовані на зміцнення взаєморозуміння і довіри між владою та суспільством через партнерську взаємодію та консолідацію зусиль громадян країни й інститутів державної влади. Як наголошує Б. М. Грек, а він заходи в політичній сфері називає соціально-політичними, вони, тобто ці заходи, зводяться до вдосконалення суспільних відносин, зміцнення та розширення демократії, соціальної активності членів суспільства [61, с. 111].

Бажаючи підкреслити ступінь потреби застосування заходів політичного характеру в системі загальносоціального запобігання В. І. Дьордяй наголошував на тому, що під час розбудови в Україні відкритого демократичного суспільства важливу роль відіграють усі суспільно-політичні процеси, які виступають важливим інституційним засобом залучення людей до політики, формування правлячої еліти, розвитку державної політики загалом. На його думку, суспільно-політичні об'єднання громадян є невід'ємним компонентом будь-якого демократичного суспільства. Останніми роками в Україні витає дух політичної кризи. Громадяни України залишаються жертвами протистоянь різних політичних сил, які призводять до політичної нестабільності. Крім того, на стан суспільства значний вплив справляють військовий конфлікт та корупція на вищих рівнях державної влади. Це, своєю чергою, підриває авторитет держави, призводить до агресії, паніки,

розчарування населення та інших негативних наслідків [31, с. 136]. При цьому, в певній мірі, ми можемо погодитись з цією позицією. Треба констатувати той факт, що в політичній сфері кризові явища з 2019 року (в той час висловлювалась дана точка зору) суттєво нічого не змінилось. Стан, в якому на даний час знаходиться Україна ті її суспільство, а саме війни з країною агресором, тільки посилює ті кризові явища про які йде мова вище. З одного боку, політична система логічно вносить певну корекцію в свою діяльність з урахуванням воєнного стану і обмежує певні політичні свободи громадянського суспільства, що в свою чергу, є виправданим кроком, а з іншого, все це завдає кризово-руйнівних ударів по самій політичній системі та сфері її функціонування.

В такій ситуації існує актуальна потреба формування соціально відповідальної, відкритої суспільству політичної й економічної еліти, яка, в свою чергу, буде враховувати інтереси суспільного розвитку України, а також проводити якісні зміни державного управління в нових соціально-економічних та політичних умовах. Останнє десятиліття демонструє таку низку подій, які, в свою чергу, наголошують на важливості для сучасного українського суспільства формування такої еліти. Одночасно з цим, треба завжди пам'ятати те, що коли національні еліти визначають для себе основний пріоритет, а саме – власні інтереси, чекати від них дій, які будуть спрямовані на розвиток громадянського суспільства та держави, не слід.

Враховуючи той факт, що у сфері управлінської діяльності в Україні накопилась певна кількість проблем, має місце відповідна потреба реалізації окремих кроків, що мають на меті сформувати як національні так і регіональні еліти. До таких кроків науковці пропонують віднести:

- впорядкувати та конкретизувати функції міністерств і відомств, включаючи управлінські та контрольні;
- підтримати стабільну рівновагу державних і приватних інтересів в економіці;
- реформувати бюджетні видатки;

- знизити чисельність зайнятих у державному апараті;
- запровадити раціональний адміністративно-територіальний устрій;
- втілити сучасну модель місцевого самоврядування, що побудована на новій ідеології функціонування виконавчої влади та місцевого самоврядування, як діяльності щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних і громадських послуг;
- забезпечити поступовий перехід від дозвольно-розпорядчих функцій органів державного управління до контрольних [126, с. 503-504; 128, с. 80].

Найбільш характерним заходом в політичній сфері можливо вважати прийняття та реалізацію Національної стратегії у сфері прав людини, що затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року. Основна сутність та філософія даного документу закріплена в його меті та тих результатах, які очікується від його реалізації. В Стратегії зазначено те, що її метою є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності.

При цьому, результатом її реалізації має стати запровадження системного підходу до забезпечення прав і свобод людини, узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених Європейським судом [118].

З цією метою реалізації Стратегії в червні 2021 року розпорядженням Кабінету Міністрів було затверджено розроблений Мін'юстом план дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки.

Затверджений план дій містить перелік конкретних заходів, необхідних для реалізації Стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки. Серед них зокрема:

- розроблення законопроектів про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень;
- розроблення законопроекту про превентивні та компенсаційні заходи у зв'язку з неналежними умовами тримання засуджених та осіб, взятих під варту;
- розроблення законопроекту про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій;
- розроблення інструкції про порядок взаємодії прокурорів, слідчих Державного бюро розслідувань і Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час досудового розслідування злочинів, що пов'язані зі смертю особи, із катуванням та іншими жорстокими, нелюдськими або такими, що принижують гідність, видами поводження і покарання;
- удосконалення стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги в частині документування випадків катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання з урахуванням міжнародних стандартів у відповідній сфері;
- впровадження в пілотних установах виконання покарань дорадчої комісії з питань застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким за участю персоналу органів пробації;
- створення умов для впровадження альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації, під час надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- розроблення законопроекту про вирішення системної проблеми щодо надмірної тривалості кримінального та цивільного провадження і запровадження ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з цим [49].

3. Заходи організаційно-управлінського характеру.

Організаційно-управлінські заходи попередження злочинності пов'язані головним чином з удосконаленням діяльності різних ланок державного апарату та громадських організацій з метою своєчасного попередження й усунення

появи криміногенних факторів і використання максимальних можливостей відповідного органу чи організації для профілактичної роботи [61, с. 111-112].

Іншими словами, організаційно-управлінські заходи запобігання злочинності на загальносоціальному рівні спрямовуються на усунення упущень та прогалин в управлінні економікою, соціальною сферою, а також у правоохоронній діяльності, оскільки такі помилки і недоліки вважаються криміногенними факторами.

Найбільш характерними заходами в цій сфері є положення ЗУ «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. Даний нормативно-правовий акт закріплює розуміння та основний зміст державних цільових програм, їх мету та основні умови розроблення, а також закріплюється відповідна класифікація [31].

Відповідно до положень ст. 1 даного ЗУ під державною цільовою програмою розуміють комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Одночасно з цим, в ст. 1 також наголошується на тому, що вони, тобто державні цільові програми, поділяються на загальнодержавні програми та інші програми. До *загальнодержавних програм* відносять програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, які, в свою чергу, є програмами, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади. До *інших програм* належать програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

В межах положень ст. 3 законодавець закріпив відповідну класифікацію державних цільових програм, яка реалізована за їх спрямованістю. Державні цільові програми поділяються на:

- *економічні*, що спрямовані на розв'язання комплексних галузевих і міжгалузевих проблем виробництва, підвищення його ефективності та якісних характеристик, забезпечення ресурсозбереження, створення нових виробництв, розвиток виробничої кооперації;
- *наукові*, метою яких є забезпечення виконання фундаментальних досліджень у галузі природничих, суспільних і технічних наук;
- *науково-технічні*, що розробляються для розв'язання найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної та конкурентоспроможної продукції;
- *соціальні*, що передбачають розв'язання проблем підвищення рівня та якості життя, проблем безробіття, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти;
- *національно-культурні*, спрямовані на розв'язання проблем національно-культурного розвитку, збереження національно-культурної спадщини, задоволення інтелектуальних та духовних потреб людини;
- *екологічні*, метою яких є здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків;
- *оборонні*, що розробляються з метою посилення обороноздатності держави;
- *правоохоронні*, спрямовані на забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби із злочинністю та державної безпеки;
- *з питань розвідувальної діяльності*, з питань посилення розвідувальних спроможностей держави [103].

Одночасно з класифікацією державних цільових програм, яка запроваджена на законодавчому рівні в науковому просторі існує декілька

класифікацій, що дають можливість на підставі конкретних критеріїв виділити ті чи інші види (групи) цільових програм.

Особливої уваги заслуговує класифікація, яку запропонував Н. В. Галайко, а саме:

1) за спрямованістю програми:

- економічні;
- соціальні;
- наукові;
- екологічні;
- змішані

2) за терміном дії:

- короткострокові (1–2 роки);
- середньострокові (2–5 років);
- довгострокові (5 і більше років);

3) за масштабом дії:

- державні;
- регіональні;
- місцеві;
- локальні;
- змішані;

4) за дієвістю:

- діючі;
- не діючі;

5) за об'єктами:

- цивільних відносин (державні цільові програми для фізичних осіб; державні цільові програми для юридичних осіб; державні цільові програми змішані);

– категорій населення (державні цільові програми для міського населення; державні цільові програми для сільського населення; державні цільові програми змішані)

6) за способом реалізації:

- державні цільові програми, спрямовані на фінансування заходів;
- державні цільові програми, спрямовані на компенсацію витрат;
- державні цільові програми, спрямовані на надання зворотної фінансової допомоги;
- державні цільові програми, спрямовані на надання пільгових кредитів;
- державні цільові програми, спрямовані на стимулювання виробництва;

7) за характером дії:

- структурні;
- кон'юнктурні;

8) за рівнем інноваційної складової:

- державні цільові програми, які спрямовані на впровадження новацій;
- інші;

9) за джерелами фінансування:

- державні цільові програми, профінансовані з державного бюджету;
- державні цільові програми, профінансовані з місцевих бюджетів;
- змішані державні цільові програми [15, с. 151].

Існування даної класифікації створює для дослідників більшу можливість розробляти науково обґрунтовані та ефективні методичні рекомендації для розроблення державних цільових програм, а для суб'єктів реалізації даних програм вони, тобто класифікації, виступають необхідним інструментарієм для якісного та ефективного її запровадження.

Постанова КМ України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» від 31 січня 2007 р. є наступним

нормативно-правовим актом в цьому питанні після вищезазначеного ЗУ «Про державні цільові програми». При цьому, даний Порядок визначає механізм розроблення, погодження, подання для затвердження та виконання державних цільових програм. Особливо важливо зазначити той факт, що на рівні нормативно-правового документу передбачені підстави ініціювання таких державних цільових програм. Крім того, в п. 5 чітко передбачено яким чином повинна бути сформована назва такої програми і як один з варіантів передбачається можливість створення «правоохоронної» програми [111]. Тим самим, підкреслюється факт того, що такі програми передбачаються як комплекс заходів запобігання злочинності як взагалі, так і окремих її видів. В нашому випадку мова йде про запобігання фальсифікації виборчих документів.

Свого часу, строком на три роки, була розроблена і прийнята Постановою Верховної Ради України перша програма запобігання злочинності, що мала назву «Державна програма боротьби зі злочинністю» від 25 червня 1993 р. [104]. У преамбулі цієї Програми підкреслювалось наступне:

- криміногенна ситуація, яка склалася в Україні, перетворилася у найбільш небезпечне соціальне лихо, що створює серйозну загрозу розбудові незалежної держави;
- здійснювані заходи виявилися недостатніми для ефективного впливу на стан справ;
- розбалансованість економіки, спад виробництва та прогресуюче зростання цін призвели до падіння життєвого рівня і як наслідок втягнення у незаконне підприємництво значної частини населення;
- поширюються корупція, відмивання незаконно отриманих грошей, інші злочини у сфері господарювання;
- занепад моралі значної частини населення призвів до розпаду системи державних і громадських інститутів профілактики правопорушень;
- гострота криміногенної обстановки вимагає вжиття великомасштабних комплексних заходів з боку держави, що мали б забезпечити її стабілізацію у найближчі три роки.

Визначаючи місце даної державної цільової програми в процесі запобігання злочинності В. В. Голіна та М. Г. Колодяжний свого часу наголошували на тому, і ми з ними погоджуємось, що її прийняття – це вагомий внесок у розвиток кримінологічної політики нашої держави. Програма передбачала комплексний підхід до боротьби зі злочинністю [22, с. 46].

Не зважаючи на той факт, що перша державна цільова програма запобігання злочинності була затверджена саме Верховною Радою України, вже 17 вересня 1996 р. Указом Президента України було затверджено другу державну цільову програму запобігання злочинності «Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки» [114]. Контроль за виконанням даної програми покладался на Кабінет Міністрів України та на нині ліквідований Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. Першочерговим завданням ставилось провести усебічний аналіз стану правопорядку в кожному місті, районі, населеному пункті та трудовому колективі. З урахуванням факторів, що сприяють загостренню криміногенної обстановки, а також регіональних та галузевих особливостей, розробити комплексні плани, в яких визначити скоординовані дії щодо запобігання злочинним проявам, насамперед проти особи, у сфері охорони громадського порядку та економічній. При цьому, ставилось завдання передбачити у програмах соціального і економічного розвитку регіонів спеціальні розділи та вжити заходів, спрямованих на концентрацію наявних сил і засобів щодо запобігання бідності та безробіттю, зміцнення соціальних і сімейних зв'язків, посилення боротьби з факторами, що породжують злочинність. Дана державна цільова програма започаткувала роботу над проектами Кримінального, Кримінально-процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів, Кодексу про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю, Цивільного, Цивільно-процесуального, Господарського, Господарсько-процесуального, Житлового кодексів України, а також проектів ЗУ «Про посилення відповідальності за злочини в організованих формах», «Про посилення боротьби з терористичними

проявами» та пропозиції щодо змін і доповнень до чинного законодавства з метою підвищення ефективності боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Певна кількість проектів нормативно-правових документів в подальшому були прийняті Верховною Радою України і зміцнили нормативно-правову базу нашої країни.

25 грудня 2000 р. було затверджено третю державну цільову програму з назвою «Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки». Метою цієї Програми є забезпечення активної наступальної протидії злочинності та досягнення уповільнення темпів її зростання на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, вдосконалення законодавства, організації, засобів і методів запобігання і розкриття злочинів. Для досягнення вищезазначеної мети в державній цільовій програмі були передбачені запобіжні заходи, які спрямовані на:

- створення атмосфери суспільної нетерпимості до злочинності;
- ослаблення дії криміногенних факторів;
- припинення зрощування кримінальних структур з органами державної влади, дальшого поширення і консолідації організованої та інших найбільш небезпечних форм злочинності;
- недопущення втягнення у злочинну діяльність нових соціальних груп, особливо неповнолітніх; витіснення злочинності з окремих сфер суспільного життя;
- викорінення корупції, зменшення кримінального тиску на економічні відносини;
- створення надійних перешкод посиленню кримінального насильства;
- обмеження незаконного обігу зброї, наркотичних засобів, кримінальних проявів пияцтва і алкоголізму, проституції та інших супутніх для злочинності явищ [115].

Однією з головних відмінностей даного нормативно-правового документа полягало в тому, що ця програма передбачала певні очікувані результати, а саме:

- зниження рівня злочинності, ослаблення суспільної напруги, викликані її впливом;
- зменшення впливу організованої злочинності на економічну та політичну сфери суспільства;
- зменшення корупційних проявів, очищення органів державної влади від корумпованих державних службовців, створення прозорої системи прийняття і виконання управлінських рішень;
- істотне підвищення рівня захисту економічних відносин від злочинних посягань, витіснення з економічної сфери кримінального елементу, скорочення обсягів "тіньової" економіки;
- поліпшення захисту правоохоронними органами прав, свобод і власності громадян, створення безпечних умов життя в державі;
- мінімізація злочинного впливу на молодь та підлітків, усунення причин і умов, що сприяють втягненню їх у протиправну діяльність;
- зниження рівня вживання наркотиків населенням та проникнення їх в Україну, припинення транзиту наркотичних засобів через територію держави;
- створення системи ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі;
- підтримання громадського порядку та безпеки громадян на максимально високому рівні;
- поліпшення стану безпеки дорожнього руху на основі встановлення партнерських відносин між громадянами та працівниками державтоінспекції;
- зміцнення кадрового потенціалу правоохоронних та контролюючих органів;
- досягнення належного рівня фінансового і матеріального забезпечення правоохоронної та профілактичної діяльності [115].

Протягом наступних років в Україні одна за одною приймалися та в подальшому реалізовувались наступні програми запобігання (профілактики) злочинності (правопорушенням):

- Комплексну програму профілактики правопорушень на 2007–2009 роки (30 грудня 2006 р.) [50];
- Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року (29 вересня 2010 р.) [124].

Ми свідомо не зупинили свою увагу на вище перерахованих документах в наслідок того, що їх порівняльний аналіз продемонстрував наступне: директивні приписи всіх Комплексних програм профілактики правопорушень (*наприклад, на 2001–2005 рр., на 2007–2009 рр. та на 2011–2015 рр.*) фактично повторюються із програми в програму (наприклад, із програми в програму переходить завдання по створенню проекту закону з профілактики злочинності). Про що це свідчить? Це зайвий раз підтверджує те, що з року в рік проблеми запобігання злочинності, які закріплюються в програмах і по яким ставляться відповідні завдання, залишаються не вирішеними.

Враховуючи викладене вище, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що в системі запобігання край як назріло рішення про перегляд підходу до заходів організаційно-управлінського характеру в питанні державних цільових програм. Про що йдеться мова? Вважаємо за доцільне розробляти та запроваджувати на практиці запобіжної діяльності не тільки загальні державні цільові програми з запобігання злочинності в цілому в українському суспільстві, а і державні цільові програми, які будуть спрямовані на конкретні види злочинності. Так, наприклад, назріло питання розроблення державної цільової програми запобігання фальсифікації документів в Україні з подальшим запровадженням її в процес запобігання злочинності в Україні. Зрозуміло, що така пропозиція викличе певну дискусію серед дослідників та практиків, але поступове збільшення ступеню суспільної небезпечності даного злочинного явища для нашого суспільства, проникнення його в усі сфери життєдіяльності, створення відповідних загроз для національної безпеки, внесення негативних

факторів в управління державою та іншими процесами в українському суспільстві наголошує на тому, що запровадження таких заходів організаційно-управлінського характеру на загально соціальному рівні запобігання даному виду злочинності як фальсифікація документів. Зрозуміло те, що при певному формальному ставленні до розробки, а в подальшій реалізації такої програми, існує певний ризик повторення долі тих програм про які ми вели мову декілька раніше. Тому, переконливо наголошуємо на тому, що проблема створення такої програми є завданням не тільки практиків, але і теоретиків, які повинні спираючись на теоретичне підґрунтя основ прогнозування стану злочинності та подальшого планування заходів запобігання як окремим злочинам так і взагалі злочинності розробити концепцію запобігання фальсифікації документів в українському суспільстві. Враховуючи масштабність даного завдання розуміємо той факт, що це питання окремого наукового дослідження.

3.3. Спеціально-кримінологічний рівень запобігання фальсифікації виборчих документів

Досліджуючи проблематику спеціально-кримінологічне запобігання злочинам В. В. Голіна, свого часу, наголошував на тому, що це сукупність самостійних, але внутрішньо пов'язаних між собою і доповнюючих один одного напрямів боротьби зі злочинністю, змістом яких є діяльність державних органів, громадських організацій і громадян у розробці та реалізації заходів, спрямованих на запобігання, виникнення, обмеження, усунення криміногенних явищ і процесів, які створюють злочинну детермінацію, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Він характеризує суб'єкти спеціально-кримінологічного запобігання злочинам в якості різних варіантів: законодавчі, виконавчо-розпорядчі, державні координуючі, правоохоронні та правозастосовчі органи, органи державного, культурно-виховного і господарського управління, навчальні, медичні, релігійні й інші органи, організації та установи, воєнізовані формування, громадські організації,

рухи, фонди, соціальні групи, об'єднання громадян, батьків, родичі, сусідів, громадян [21, с. 12-25]. Зрозуміло що дана наукова позиція була сформована ним ще на в кінці ХХ століття, але вона залишається актуальною і на сьогоднішній час.

При цьому, не треба забувати про те, що ми вже аналізували в *підрозділі 3.1*. Єдине, що треба ще додатково зазначити так це те, що на відміну від заходів загальносоціального запобігання, спеціально-кримінологічне запобігання – має чітке спрямування на превенцію вчинення певного виду кримінальних правопорушень. Це по-перше. По-друге, воно, тобто спеціально-кримінологічне запобігання, розробляється та реалізується щодо різних видів кримінальних правопорушень та типів кримінально-протиправної поведінки, в залежності від сфери суспільного життя, соціальної групи тощо. По-третє, заходи спеціально-кримінологічного запобігання органічно доповнюють заходи загальносоціального запобігання. При цьому, треба наголосити на тому, що спеціально-кримінологічне запобігання має певне обмеження у часі та направлено, як ми вже зазначали, на досягнення конкретної, більш вузької, ніж загальносоціальне запобігання, мети.

Як наголошує К. П. Рубан, основною відмінністю спеціально-кримінологічних заходів запобігання від загальносоціальних є те, що їх дія має тактичне спрямування, а не стратегічне [131, с. 218]. Не зважаючи на те, що науковець використовує такі вузько-спеціальні терміни, вони дуже гарно відображають сутність питання. Іншими словами, спеціально-кримінологічні заходи мають на меті вирішити вузькі, конкретні, в деяких випадках навіть можливо зазначити обмежені завдання, а саме: подолання певних факторів, що детермінують фальсифікацію виборчих документів.

При цьому, необхідно враховувати те, що для підвищення ефективності спеціально-кримінологічних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів плануванням необхідно не тільки виявляти детермінанти вчинення вказаної категорії злочинів, але і ретельно дослідити особистість злочинців, що схильні до вчинення злочинів, що нами аналізуються.

Свого часу Л. В. Раєцька, яка зазначала те, що спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність напрямів боротьби зі злочинністю, змістом якої є різноманітна робота державних органів, громадських організацій і громадян по розробці і реалізації заходів, пов'язаних з усуненням негативних явищ і процесів, які породжують злочини та сприяють їх скоєнню, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях кримінальної діяльності [129, с. 251-252]. Але, на нашу думку, дане розуміння спеціально-кримінологічних заходів є в певній мірі не конкретизованим. Воно не дає можливості докінця усвідомити сутність та специфіку даного рівня запобігання. За великим рахунком, таке розуміння в повному обсязі можливо застосувати для визначення змісту і заходів загальносоціального запобігання. В той же час, дефініція, яку запропонував Л. Т. Головійчук, на нашу точку зору, має більш змістовне розуміння проблеми. Він наголошує на тому, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинам це такий вид діяльності, що охоплює цілий комплекс соціально-економічних, політичних, правових, організаційних та інших заходів, спрямованих на запобігання конкретним різновидам злочинів [23, с. 156]. Таке розуміння даного рівня запобіжних заходів фіксує цілеспрямований характер заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, який пов'язаний із відповідним впливом на певну категорію злочинів, а не із злочинністю взагалі. Одночасно з цим, науковець наголошуючи на комплексному характері спеціально-кримінологічних заходів (сукупність соціально-економічних, політичних та інших заходів), звертає увагу на існуванні взаємозв'язку спеціально-кримінологічних та загальносоціальних заходів запобігання. І як продовження такої наукової позиції, слушною є думка М. В. Круміної відносно мети спеціально-кримінологічного запобігання. Вона підкреслює той факт, що метою заходів на даному рівні запобігання є недопущення вчинення реальних правопорушень та зупинення вже розпочатих [65, с. 52].

Виходячи з викладеного вище, можливо констатувати те, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання фальсифікації виборчих документів характеризуються наступними ознаками:

- суб'єктами є державні та недержавні організації, основним з функціональних напрямків їх виду діяльності є реалізація запобігання злочинів;
- головна їх цілеспрямованість на подолання детермінуючих факторів фальсифікації виборчих документів;
- основним напрямком запобіжної діяльності виступає припинення або недопущення вчинення конкретного злочину;
- реалізація заходів запобігання тісно пов'язана з застосуванням спеціальних заходів (наприклад, слідчо-криміналістичні, оперативно-розшукові тощо);
- взаємозв'язок із загальносоціальними заходами запобігання фальсифікації виборчих документів.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів слід віднести:

- модернізація та приведення у відповідність до існуючих економічних та політичних умов законодавства, що регулює протидію злочинам у сфері реалізації виборчого права;
- спрощення роботи державного апарату, знищення бюрократизації, створення чіткої правової основи діяльності державних службовців;
- створення та запровадження прозорості (відкритої) процедури підбору кадрів, що приймають участь у забезпеченні виборчого процесу в суспільстві;
- запровадження принципу негайної реакції державних установ та громадянського суспільства на порушення суб'єктами виборчого процесу етичних, моральних або правових норм поведінки;
- створення загальнодержавної програми, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням у сфері виборчих прав;

- поширення положень ЗУ «Про запобігання корупції» на членів виборчих комісій, кандидатів депутатів органів місцевого самоврядування в питанні обов'язкового декларування доходів;
- створення належних умов праці та правових гарантій безпеки для осіб, до функціональних обов'язків яких входить протидія кримінальним правопорушенням у сфері виборчого права;
- розробка ефективної системи взаємодії правоохоронних органів держави, діяльність яких направлена на запобігання фальсифікації виборчих документів;
- формування в суспільстві беззаперечно негативного ставлення до кримінально-протиправних проявів у сфері виборчого права взагалі і до фальсифікації виборчих документів конкретно.

Модернізація та приведення у відповідність до існуючих економічних та політичних умов законодавства, що регулює протидію злочинам у сфері реалізації виборчого права. Верховна Рада України свого часу вже зробила декілька рішучих кроків у запобіганні злочинів у сфері виборчого права та фальсифікації виборчих документів. По-перше, мова йде про те, що в КК України передбачена низка кримінально-правових норм, які беруть під охорону суспільні відносини, що регулюють документообіг виборчих документів та встановила кримінальну відповідальність за суспільно-небезпечні посягання на них. При цьому, треба відмітити той факт, що з моменту чинності КК України, а це з вересня 2001 року, дані кримінально-правові норми претерпіли ряд змін, які мали на меті приведення до відповідності їх положень об'єктивній реальності в нашому суспільстві. Так, наприклад, ст. 158 КК України починаючи з 2001 року була відредагована і отримала відповідні законодавчі зміни п'ять разів [56].

По-друге, українські законодавці розробили та прийняли в 2015 році Виборчий кодекс України, який визначає гарантії права громадян на участь у виборах, регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки

Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів [7].

Оскільки, вчинення фальсифікація виборчих документів майже завжди пов'язане із вчиненням кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, запобігання вчинення вказаного виду кримінальних правопорушень є вкрай необхідною.

Спрощення роботи державного апарату, знищення бюрократизації, створення чіткої правової основи діяльності державних службовців. На перший погляд, даний захід запобіжної діяльності ну ні яким чином не відносить до запобігання фальсифікації виборчих документів, але це тільки на перший. Справа в тому, якщо відкинути поверхнєве розуміння цього питання і заглибитись в його сутність, ми маємо можливість констатувати наступні аспекти. По-перше, виборчий процес це загальнодержавна справа і в ньому активну участь приймають державні органи та державні службовці. Таж сама Центральна виборча комісія є постійно діючим колегіальним державним органом, який діє на підставі Конституції України, ЗУ «Про Центральну виборчу комісію» та інших законів України і наділений повноваженнями щодо організації підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, всеукраїнського і місцевих референдумів в порядку та в межах, встановлених цим та іншими законами України [125]. Крім того певна частина суб'єктів виборчого процесу визнаються нами як державні службовці.

Але, одночасно з цим, на превеликий жаль для всього суспільства, в нашій країні діє відповідний бюрократичний апарат з не найкращими характеристиками. Чого тільки коштує для суспільства корумпованість такого апарату. Враховуючи такий стан речей в українському суспільстві до сьогоденішнього дня залишається актуальним питання про мінімізацію і навіть взагалі ліквідацію бюрократичних перепон в суспільній та державній діяльності нашої країни. Але ж ситуація коли для отримання певного документу в межах

виборчого процесу його суб'єкти і навіть пересічні члени українського суспільства повинні пройти безліч державних службовців щоб отримати від кожної із них дозвіл на той чи інший документ, або взагалі підписати чи то завірити такий документ..

Як наголошує Я. С. Остапенко, в певній мірі існує доцільність розміщення на певних стендах, розташованих у державних установах та організаціях переліку функціональних прав та обов'язків певних посадових осіб. На думку дослідника, така інформація надасть можливість громадянину особисто зрозуміти до кого він повинен звернутися для отримання певної інформації чи довідки. Таким чином, вплив службових осіб на можливість прийняття того чи іншого рішення буде зменшено [89, с. 32].

Відсутність спрощеної процедури отримання необхідного документу стає однією з причин як вчинення службового підроблення так і фальсифікації виборчих документів, коли одна посадова особа за певну винагороду вносить завідомо неправдиві відомості до документу замість іншої посадової особи

Створення та запровадження прозорості (відкритості) процедури підбору кадрів, що приймають участь у забезпеченні виборчого процесу в суспільстві. Справа полягає в тому, що якісний підбір кадрів для формування суб'єктів виборчого процесу (в першу чергу мова йде про комплектування виборчих комісій) виступає запорукою ефективного і, саме головне, чесного та неупередженого виборчого процесу.

Свого часу, після позачергових виборів Президента України в травні 2014 року, в українському суспільстві обговорювалась проблематика підбору кадрів для виборчих комісій. Тоді наголошувалась певна позиція, яка полягала в наступному: члени виборчих комісій не готові з точки зору професійної майстерності до виконання своїх повноважень; організація навчання членів дільничних виборчих комісій було не ефективним; дана проблематика повторюється від виборів до виборів [90].

Як відповідь на цей виклик, ЦВК України кожного разу перед початком та під час виборчих перегонів намагається організовувати підготовку кадрів для

виборчих комісій. Але навчання суб'єктів виборчого процесу, на нашу думку, це тільки півсправи. Поза увагою суспільства залишається безпосередньо сама процедура підбору кадрів, що приймають участь у забезпеченні виборчого процесу в суспільстві. Зрозуміло те, що порядок формування виборчих комісії усіх рівнів та під час різних виборів передбачено положеннями ВК України. Але цим нормативно-правовим документом не регламентовано як повинен відбуватись відбір кандидатур до виборчих комісій і це в певній мірі є певною проблемою суспільства. Тому, організація політичними силами прозорості (відкритої) процедури підбору кадрів для виборчих комісій є тим запобіжним заходом, який повинен стати перепорою на шляху кримінально-протиправної поведінки у сфері виборчого права, а також реалізувати запобігання фальсифікації виборчих документів.

Запровадження принципу негайної реакції державних установ та громадянського суспільства на порушення суб'єктами виборчого процесу етичних, моральних або правових норм поведінки. Необхідно констатувати той факт, що, на превеликий жаль, в українському суспільстві під час організації та реалізації виборчого процесу принцип реакції на порушення етичних, або моральних норм поведінки не реалізується. Основний упор реакції спрямований на порушення норм права. В цій ситуації найбільш активно запроваджується адміністративна та кримінальна відповідальність. В положенні ст. 19 «Чесні вибори. Відповідальність за порушення виборчого законодавства» ВК України наголошується те, що особи, винні в порушенні законодавства про вибори, виборчих прав виборців, кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу, притягаються до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку, встановленому законом [7].

Щодо питання відповідальності перед суспільством та державою за порушення етичних та моральних норм мова взагалі не йде. Не зважаючи на те, що фальсифікація виборчих документів особистістю кримінального правопорушника дискредитує в очах громадян саму чесність та неупередженість виборів як певного процесу.

На нашу думку, і вона, ми переконані, співпадає з позицією будь-якого члена нашого суспільства, особи, які організують виборчий процес, а це у нас члени виборчої комісії, повинні бути взірцем для всіх інших виборців у всіх проявах. Тому, порушення на кшталт як поява на території виборчої дільниці у нетверезому стані, вживання спиртних напоїв під час організації та проведення виборчого процесу повинні викликати у інших суб'єктів виборчого процесу відторгнення та негативну реакцію. Як результат, особи, які допустили порушення етичних та моральних норм повинні бути негайно відсторонені від виконання ними покладених на них обов'язків членів виборчої комісії.

Створення загальнодержавної програми, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням у сфері виборчих прав. Аналізуючи проблематику загальносоціальних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів ми вже зупиняли свою увагу на проблемі цільових програм в Україні. При цьому, ґрунтуючись на положеннях ЗУ «Про державні цільові програми», ми зазначали зміст таких програм, їх мету та їх види. При цьому, одним з різновидів таких програм є правоохоронні цільові програми, які спрямовані на забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби із злочинністю та державної безпеки [103]. Треба зазначити те, що постійне існування відповідних соціальних конфліктів, і навіть можливо зазначити – скандалів, в межах реалізації реалізації виборчого процесу; наявність відповідного масиву кримінальних правопорушень у сфері виборчого права (як приклад, фальсифікація виборчих документів) підштовхує нас до розробки нормативно-правового документа у формі цільової програми, яка буде спрямована на запобігання кримінальним правопорушенням в цій сфері. При цьому, такий захід запобіжної діяльності соціально назрів і має доволі високий рівень доцільності та своєчасності. Основною метою, даної цільової програми, на нашу думку, повинно стати сприяння реалізації державної політики у забезпечення гарантії права громадян на участь у виборах та їх виборчого права (право вільно обирати та бути обраним); забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного

потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для забезпечення відповідності виборчого права до ВК України.

Справа полягає в тому, що створення загальнодержавної цільової програми запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виборчого права забезпечить правове підґрунтя для усунення (нейтралізації) факторів (чинників), що детермінують кримінальні правопорушення в цій сфері.

Поширення положень ЗУ «Про запобігання корупції» на членів виборчих комісій, кандидатів депутатів органів місцевого самоврядування в питанні обов'язкового декларування доходів. Відповідно до положень ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції» до суб'єктів, на яких поширюється дія цього законодавчого акту, є члени Центральної виборчої комісії України, кандидат в Президенти України та кандидати в народні депутати України [107]. При цьому, інші суб'єкти виборчого процесу, а саме: 1) виборець, який має право голосу на відповідних виборах; 2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів; 3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах; 4) кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому Виборчим кодексом; 5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрований у порядку, встановленому Виборчим кодексом [7]. При цьому, положення ч. 7 ст. 34 ВК України прямо вказують на те, що на членів виборчих комісій (крім членів Центральної виборчої комісії) не поширюється дія законодавства з питань запобігання корупції [7].

Зрозуміло те, що відносно окремих суб'єктів таких, як виборець або політична партія, не передбачення їх як такими, на яких не поширюються положення ЗУ «Про запобігання корупції» виглядає в повному обсязі логічним. Але, такі суб'єкти як члени виборчої комісії та кандидати, що зареєстровані у виборах до місцевих органів влади, на нашу думку також повинні бути

віднесені до суб'єктів на яких поширюється дія ЗУ «Про запобігання корупції». При цьому, ми вважаємо за доцільне, наголосити на обов'язковому електронному декларуванні доходів даної категорії осіб. Справа полягає в тому, що реалізація та забезпечення виборчого процесу має величезний вплив на подальший розвиток як держави так і суспільства в цілому. Навколо цього процесу, як показує практика, дуже часто обертається величезна кількість амбіційних поглядів різного плану політичних сил, які, в окремих випадках, нехтують дотримуватись закону в тих чи інших випадках (одним з таких напрямків порушення виступає фальсифікація виборчих документів). Тому, електронне декларування доходів вищезазначеними суб'єктами виборчого процесу повинно стати певною перепорою на шляху виникнення кримінальних правопорушень у сфері виборчого права.

Крім того, не треба забувати той факт, що така форма контролю реалізується не тільки з боку держави, але і з боку всього українського суспільства. Треба відмітити той факт, що, на превеликий жаль, останні десятиліття взаємодія держави і громадянина демонструє неперервне зниження довіри з боку громадян до державного апарату та органів влади. Запровадження електронного декларування відповідними суб'єктами виборчого процесу власних доходів покликане вплинути на рівень довіри громадян до державних органів влади та певним чином допоможе повернути їм їх авторитет. Усі члени українського суспільства повинні бути впевненими в тому, що державні структури покликані захищати та забезпечувати реалізацію їх виборчого права обирати та бути обраними, а не навпаки.

Створення належних умов праці та правових гарантій безпеки для осіб, до функціональних обов'язків яких входить протидія кримінальним правопорушенням у сфері виборчого права. Треба наголосити на тому, що цей спеціально-кримінологічний захід запобігання фальсифікації виборчих документів має суттєве значення для процесу запобігання таким кримінальним правопорушенням, оскільки ефективність будь-якої запобіжної діяльності напряму залежить від того рівня професійної майстерності суб'єктів

запобігання, а також рівня матеріально-технічного забезпечення підрозділів та окремих працівників, які реалізують протидію кримінальним правопорушенням у сфері виборчого права.

Розробка ефективної системи взаємодії правоохоронних органів держави, діяльність яких направлена на запобігання фальсифікації виборчих документів. Координація заходів та взаємодія правоохоронних органів в системі протидії злочинності має суттєве значення для остаточного результату протидії злочинності як взагалі так і окремим видам кримінально-протиправного прояву. На сучасному етапі існування системи протидії злочинності в Україні дана проблема залишається вельми актуальною. Наголошуючи на значенні такого підходу в запобіжній діяльності правоохоронних органів О. В. Федосова зазначає те, що координація сприяє забезпеченню цілеспрямованості й ефективності заходів протидії злочинності, вибору єдиного підходу до вирішення різнопланових організаційних і процесуальних питань; усуненню дублювання функцій у діяльності правоохоронних органів; створенню можливості об'єднання зусиль з метою досягнення високої результативності шляхом найменших затрат; підвищенню гарантій законності та іміджу правоохоронних органів у суспільстві [140, с. 162].

Позитивним прикладом такої взаємодії та координації дій виступає співпраця Мінфіну України та НАБУ в питанні запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, які в 2021 році узгодили та видали спільний наказ № 144/32 «Про затвердження Порядку надання Державною службою фінансового моніторингу України Національному антикорупційному бюро України узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів та отримання Державною службою фінансового моніторингу України інформації про хід їх розгляду» [110].

На нашу думку, одним з ефективних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів повинно стати створення єдиного відкритого

інформаційного реєстру осіб, які були притягнуті до кримінальної (адміністративної) відповідальності за вчинення правопорушень у сфері реалізації виборчого права. При цьому, в даній інформаційній базі повинна міститись інформація про кримінальні (адміністративні) провадження вказаної категорії, які були припинені стосовно конкретної особи за nereабілітуючими обставинами або зупинені.

Формування в суспільстві беззаперечно негативного ставлення до кримінально-протиправних проявів у сфері виборчого права взагалі і до фальсифікації виборчих документів конкретно. Відповідна запобіжна діяльність реалізується, в переважній формі, у вигляді відповідних інформаційних компаній в засобах масової інформації, та спрямована на проведення виховної роботи серед окремих прошарків населення і взагалі усього суспільства. Такі суб'єкти запобіжної діяльності, як правило, реалізують збирання, аналіз і поширення інформації, яка може привернути увагу органів влади і громадських об'єднань до кримінально-протиправних проявів, тих чи інших суспільних криміногенних явищ і процесів, у сфері виборчого права взагалі і фальсифікації виборчих документів конкретно. Як наголошує В. В. Голіна, закріплений нормативними актами обов'язок правоохоронних органів відповідним чином реагувати на таку інформацію, можливість формувати громадську думку – все це робить засоби масової інформації важливим суб'єктом запобігання злочинності [38, с. 79].

3.4. Індивідуальний рівень запобігання фальсифікації виборчих документів

Поряд з існуючими заходами запобігання фальсифікації виборчих документів на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівні суттєве значення має запобігання даним кримінально-протиправним проявам на *індивідуальному рівні*. Необхідно підкреслити те, що заходи запобігання, які ми

аналізуємо в цьому підрозділі нашого дослідження, мають відповідну особливість, а саме: перш за все, вони (тобто заходи запобігання) спрямовані на конкретну особу (загальносоціальні та спеціально-кримінологічні спрямовані на все суспільство та певну групу осіб).

В кримінологічній науковій думці позиція з приводу теоретичного змісту та сутності поняття індивідуальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням має, в певній мірі, різнобічний характер. Так, В. В. Голіна пропонує вважати індивідуальним запобіганням кримінальному правопорушенню «спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, здійснюване стосовно конкретної особи – потенційного злочинця» [38, с. 39]. В свою чергу О. А. Мартиненко визначає індивідуальне запобігання злочинам як частину попереджувальної діяльності стосовно певного індивіду, що здійснюється на стадії, що передуює виникненню злочинного умислу [77, с. 426]. Ми погоджуємось з цінністю для кримінологічної теорії вищезазначених поглядів, але вважаємо за доцільне наголосити на тому, що індивідуальне запобігання злочинності та окремих злочинів є конкретизацією загальносоціальних та спеціальних попереджувальних заходів стосовно певних осіб. Іншими словами, наведені вище визначення індивідуальних заходів запобігання вчинення злочинів, на нашу думку, є неточними, оскільки не охоплюють всі ознаки даної попереджувальної діяльності. Крім того, акцентуючи увагу на об'єктові запобіжної діяльності відносно тієї чи іншої категорії злочинів, необхідно визначати і ті суб'єкти, що реалізують таку діяльність. Свого часу, Я. С. Остапенко, досліджуючи проблематику службового підроблення наголошувала на тому, що індивідуальне запобігання злочинам це діяльність державних та утворених відповідно до закону недержавних органів, організацій та їх представників щодо виявлення осіб, від яких, відповідно до об'єктивно встановлених даних, можна очікувати вчинення злочинів, та здійсненню на них та соціальне мікросередовище, що їх оточує позитивного коригуючого впливу. При цьому, вона у дефініції індивідуальних заходів запобігання службовому підробленню підкреслювала таку особливість

вказаних заходів як пристосованість до морально-психологічних особливостей особи, щодо якої зазначені заходи здійснюються. І як результат, запропонувала наступне визначення індивідуальних заходів запобігання службовому підробленню: це комплекс різномірних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисуспільні риси службових осіб, індивідуальному кримінологічному прогнозуванні їх виникнення та розвитку і спрямовані на упередження їх формування, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей злочинної поведінки [190, с. 175-177].

З нашого боку, треба відмітити те, що такий підхід до визначення сутності індивідуальних заходів запобігання є науково зваженим. Наголос на антисуспільних рисах особистості кримінального правопорушника є безумовно вірним. Адже, індивідуальні заходи спрямовуються на конкретну особистість, а впливати в цій ситуації ми повинні на її характерні риси (в нашому випадку вони носять антисуспільний характер). Враховуючи це вважаємо за доцільне приєднатись до такого визначення змісту поняття індивідуальних заходів запобігання злочинності. Повертаючись до проблеми запобігання фальсифікації виборчих документів, необхідно зазначити наступне: *це система різномірних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисуспільні риси особистостей, які вчиняють фальсифікацію виборчих документів; на індивідуальному кримінологічному прогнозуванні виникнення та розвитку таких рис; а також спрямовані на упередження їх формування, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей кримінально-протиправної поведінки.*

Крім того, нас також цікавить точка зору Я. С. Остапенко відносно характерних ознак індивідуальних заходів запобігання службовому підробленню, а саме:

1) сукупність загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання. Індивідуальні заходи запобігання службовому підробленню містять в собі як загальносоціальні, так і спеціально-кримінологічні заходи запобігання, в той же час, особливістю їх застосування є те, що вони адаптовані

до особливостей поведінки конкретної особи до якої застосовуються та суб'єктів що здійснюють такі заходи;

2) пристосованість зазначених заходів до морально-психологічних властивостей певної службової особи. Вказана ознака є основною відмінністю заходів запобігання, що розглядаються, від загальносоціальних та спеціально-кримінологічних;

3) здійснення індивідуальних заходів запобігання державними та спеціально уповноваженими недержавними установами. До таких установ відносяться, передусім, правоохоронні органи, для яких здійснення заходів щодо запобігання усіх видів злочинів є одним із функціональних обов'язків. Серед недержавних установ можна назвати громадську організацію «Центр протидії корупції»;

4) створення таких умов, що унеможливлюють або зводять до мінімуму ймовірність вчинення службовою особою службового підроблення [76, с. 176-177].

Справа полягає в тому, що службове підроблення є тотожним різновидом загального розуміння фальсифікації документів до підроблення виборчих документів. Тому, наукова думка з цього приводу нам цікава для реалізації власного наукового дослідження проблематики запобігання фальсифікації виборчих документів.

Розкриваючи сутність індивідуальних заходів запобігання злочинності взагалі і запобігання фальсифікації виборчих документів конкретно, необхідно завжди пам'ятати про момент початку реалізації індивідуальних заходів. І в цьому питанні треба спиратись на те, що запобіжний вплив нами реалізується відносно конкретної особи та її характерних рис. Тому початок запобіжної індивідуальної діяльності починається з того моменту, коли нами встановлена певна особа на яку буде здійснюватися запобіжний вплив і ті притаманні характерні її властивості, на які ми маємо потребу вплинути. Свого часу, відносно цього питання чітко висловився А. О. Марієнко, який наголосив на тому, що така діяльність (тобто індивідуально-запобіжна) повинна починатися з

моменту, коли стають відомі відомості щодо особи, поведінка якої свідчить про наявність підстав для індивідуального запобігання злочинам [76, с. 194]. Ми безумовно поділяємо зазначену точку зору, оскільки індивідуальні заходи запобігання містять в собі як попереджувальну діяльність, так і профілактичну. Як наслідок цього, заходи індивідуального впливу доцільно реалізовувати системно відносно кожної особи, яка має можливість реалізувати фальсифікацію виборчих документів. При цьому, такі заходи повинні реалізовуватись на етапі як готування до кримінального правопорушення в сфері виборчого права, так і на етапі замаху та реалізації об'єктивної сторони кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ту чи іншу форму фальсифікації виборчих документів.

На перший погляд, вищезазначене чітко описує запобіжну поведінку (діяльність) суб'єктів запобігання кримінальних правопорушень у сфері реалізації виборчого права і які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів. Але, як демонструє практика та аналіз такої запобіжної діяльності, у суб'єктів реалізації такого індивідуального запобігання можуть виникнути труднощі із обранням об'єкта відповідного впливу. Про що йдеться мова. Необхідно чітко наголосити на тому, що об'єктом зазначеного виду запобігання може стати тільки особа, щодо якої є інформація, яка надійшла, в тому числі від громадян, про вчинення нею кримінального правопорушення. Іншими словами, ми безумовно розуміємо те, хто є об'єктом запобіжного впливу і яку в цьому випадку необхідно обрати стратегію запобігання. В іншій ситуації, а саме коли нам не достає інформації про вчинення, приготування або замаху на вчинення фальсифікації виборчих документів, обирати об'єкт індивідуального запобіжного впливу, потрібно з обов'язковим врахуванням певної кількості факторів, які безпосередньо пов'язані із суб'єктом, відносно якого буде реалізовуватись ті чи інші заходи індивідуального запобігання. До таких факторів відносять: особисту характеристику суб'єкта; коло його особистих зв'язків; фактори, що можуть вплинути на вчинення кримінального правопорушення певною особою; майновий стан особи та її родичів; характер

поведінки особи під час виконання покладених на нього професійних функціональних обов'язків та поза їх межами. Зупинимось на розкритті змісту цих факторів більш детально.

Особиста характеристика суб'єкта це психологічний портрет особистості, яка приймає участь у організації та реалізації виборчого процесу в суспільстві. Відповідно до положень ст. 20 ВК України під виборчим процесом ми розуміємо здійснення протягом встановленого Виборчим кодексом періоду часу суб'єктами виборчих процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та офіційним оголошенням (офіційним оприлюдненням) їх результатів [7]. При цьому, до суб'єктів виборчого процесу відносять наступні категорії:

- виборець, який має право голосу на відповідних виборах;
- виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів;
- партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах;
- кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому ВК України;
- офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) - суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрований у порядку, встановленому цим ВК України (ст. 22 ВК України) [7].

Одночасно з передбаченням переліку учасників (суб'єктів) виборчого процесу ВК України ще регламентує окремі питання, які пов'язані з вимогами до членів комісії (ст. 34 ВК України) та їх статусом (ст. 38 ВК України).

Щодо вимог до складу виборчої комісії, то із загальної їх сукупності можливо виділити наступні:

- можуть входити громадяни України, які мають право голосу відповідно до ст. 70 Конституції України (ч. 1 ст. 34 ВК України);
- виборець може входити до складу лише однієї виборчої комісії

– не можуть входити кандидати на відповідних виборах, їх довірені особи, представники у виборчих комісіях, уповноважені особи (представники) партій (організацій партій), офіційні спостерігачі, посадові та службові особи органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, судді, працівники судів та правоохоронних органів, а також громадяни, які утримуються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах або мають судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину чи кримінального правопорушення проти виборчих прав громадян чи корупційного кримінального правопорушення, чи кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (ч. 3 ст. 34 ВК України) [7].

Щодо статусу члена виборчої комісії, то в цій ситуації мова йде про його права та обов'язки. При цьому, в ст. 38 ВК України прямо вказано те, що член виборчої комісії зобов'язаний додержуватися Конституції України, ВК України та законів України з питань підготовки і проведення виборів (п. 1 ч. 4 ст. 38 ВК України).

Зрозуміло те, що в нормативно-правових актах, що регулюють виборчий процес в Україні, вимоги які передбачені до суб'єктів (членів виборчих комісій тощо) носять формалізований характер. Вважаємо за доцільне передбачення та реалізацію додаткових заходів до претендентів, які в майбутньому планують отримати статус суб'єктів виборчого процесу. Про що йдеться.

По-перше, кандидати на отримання статусу члена виборчої комісії повинен пройти відбір на професійну придатність приймати участь в організації та реалізації виборчого процесу в Україні та отримати відповідний висновок про це. Даний відбір повинен вміщувати в себе тести на професійну придатність (з наявністю обов'язкових питань на знання виборчого законодавства та питань з психологічним навантаженням тощо) та співбесіду із психологом та правником в галузі виборчого права.

Метою такого тестування є:

- перевірка рівня знань в сфері виборчого права (положення ВК України, порядок оформлення та вимоги до виборчої документації, знання державної мови тощо)
- виявлення прихованих мотивів для прийняття рішення в участі у виборчому процесі в якості члена виборчої комісії (наприклад, отримання неправомірної вигоди)
- встановлення психоемоційного стану претендента, його здатність приймати самостійні рішення та протистояти впливу зовнішніх несприятливих факторів.

Зрозуміло той факт, що такого роду тестування не надають 100 % гарантії того, що претендент на отримання статусу члена виборчої комісії є доброчесною людиною у своїх намірах та відповідальним за долю українського суспільства, тому після його проведення варто також пройти співбесіду із психологом та юристом.

Зазначена перевірка психоемоційного стану, мотиваційного спрямування та юридична грамотність майбутнього члена виборчої комісії значною мірою сприятиме зменшенню кількості вчинення кримінальних правопорушень як взагалі у сфері виборчого процесу, так і конкретно у сфері кримінально-протиправного впливу на використання виборчих документів.

Коло особистих зв'язків об'єкта запобіжного впливу. Наступним фактором, що має враховуватися для обрання об'єкта здійснення системи індивідуальних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів є встановлення кола особистих зв'язків особистостей, які приймають участь у виборчому процесі і можуть тим чи іншим чином реалізувати фальсифікацію виборчих документів. Як наголошує О. І. Ромців, кримінологічні дослідження морально-психологічних характеристик особи, що вчиняє посадові злочини (в тому числі фальсифікація виборчих документів) свідчать про те, що суб'єкти даного виду злочинів є комунікабельними, добре контролюють свою поведінку, здатні легко встановлювати соціальні контакти [130, с. 70].

З огляду на вищевказане, встановлення та вивчення особистих зв'язків осіб, які визначаються як суб'єкти виборчого процесу, посідає важливе місце серед факторів, що впливають на планування заходів індивідуального запобігання фальсифікації виборчих документів. Вказане вище дослідження необхідно проводити виважено, звертаючи увагу на оточення такої особи в залежності від його соціальної ролі в суспільстві (наприклад, родинні зв'язки, професійна приналежність, зайняття відповідної посади тощо).

Варто вказати, що при застосуванні індивідуальних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів потрібно враховувати те, що об'єктом впливу є певна особа, яка ще не вчинила кримінальне правопорушення. Оскільки вказані дії спеціально уповноважених органів можуть порушити конституційні права та свободи людини та громадянина (наприклад, право на невтручання в особисте та сімейне життя), тому слід погодитися з тими науковцями, які наголошують на тому, що при здійсненні індивідуального запобігання неможливим є вихід за рамки припустимого впливу. Отже, застосування вказаних заходів запобігання є можливим тільки за умови повної відповідності положенням закону.

Основними методами індивідуального запобігання фальсифікації виборчих документів є наступні: метод переконання; метод примусу.

Особливо важливо те, що реалізація індивідуальних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів повинна бути направлена не тільки на особу-учасника виборчого процесу як на суб'єкта вчинення такого кримінально-протиправного впливу, але і на її оточення, а також на зовнішні обставини, що здійснюють негативний вплив на таку особу. Метою індивідуальних заходів запобігання реалізації фальсифікації виборчих документів є здійснення впливу на свідомість індивіда за допомогою психологічних засобів та заходів примусу, результатом якого повинна стати зміна психоемоційного налаштування особи з наряду вчинення кримінального правопорушення на ведення законослухняного способу життя.

До індивідуальних заходів запобігання злочинам необхідно також віднести спеціальні заходи, такі як виявлення осіб, що вчинили нерозкриті злочини, та можуть продовжувати здійснення злочинної діяльності. Певний сенс в цій позиції звісно має місце, але, на нашу думку, вказані заходи, що проводяться за допомогою слідчих (розшукових) дій, охоплюються спеціально-кримінологічними заходами та не потребують окремого виділення в групу заходів індивідуального запобігання.

Висновки до розділу 3

1. До суб'єктів загальносоціального рівня запобігання фальсифікації виборчих документів, відносять наступні суб'єкти: 1) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); 2) органи та організації, які мають основним завданням і функцією запобігання злочинності.

На загальносоціальному рівні запобіжний вплив відбувається на фактори, що обумовлюють злочинність взагалі та на ті, які обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність.

До основних напрямків кримінологічної діяльності суб'єктів запобіжної діяльності на загальносоціальному рівні відносять заходи правового характеру, які мають на меті створення ефективного правового підґрунтя для соціально-економічних, ідеологічних та політичних, організаційно-управлінських, культурно-виховних заходів, які спрямовані на позитивний розвиток суспільних відносин і усунення (нейтралізацію) детермінант злочинності, виступає основою всієї системи запобігання злочинності на загальнодержавному рівні. Основний зміст правових заходів загальносоціального запобігання утворює подальше зміцнення та удосконалення законодавчої бази, на основі якої відбувається регулювання суспільних відносин у різноманітних сферах суспільного життя. Правові заходи

мають на меті вплинути на злочинність взагалі в Україні та на окремі її види (в нашому випадку – на політичну злочинність).

Заходи впливу на фактори, що обумовлюють злочинність в Україні та мають вплив на фальсифікацію виборчих документів можливо поділити на наступні групи: заходи соціально-економічного характеру; заходи ідеологічно-політичного характеру; заходи організаційно-управлінського характеру.

2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання фальсифікації виборчих документів характеризуються наступними ознаками: суб'єктами є державні та недержавні організації, основним з функціональних напрямків їх виду діяльності є реалізація запобігання злочинів; головна їх цілеспрямованість на подолання детермінуючих факторів фальсифікації виборчих документів; основним напрямком запобіжної діяльності виступає припинення або недопущення вчинення конкретного злочину; реалізація заходів запобігання тісно пов'язана з застосуванням спеціальних заходів (наприклад, слідчо-криміналістичні, оперативно-розшукові тощо); взаємозв'язок із загальносоціальними заходами запобігання фальсифікації виборчих документів.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів слід віднести: модернізація та приведення у відповідність до існуючих економічних та політичних умов законодавства, що регулює протидію злочинам у сфері реалізації виборчого права; спрощення роботи державного апарату, знищення бюрократизації, створення чіткої правової основи діяльності державних службовців; створення та запровадження прозорості (відкритої) процедури підбору кадрів, що приймають участь у забезпеченні виборчого процесу в суспільстві; запровадження принципу негайної реакції державних установ та громадянського суспільства на порушення суб'єктами виборчого процесу етичних, моральних або правових норм поведінки; створення загальнодержавної програми, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням у сфері виборчих прав; поширення положень ЗУ «Про запобігання корупції» на членів виборчих комісій, кандидатів депутатів органів місцевого самоврядування в питанні обов'язкового

декларування доходів; створення належних умов праці та правових гарантій безпеки для осіб, до функціональних обов'язків яких входить протидія кримінальним правопорушенням у сфері виборчого права; розробка ефективної системи взаємодії правоохоронних органів держави, діяльність яких направлена на запобігання фальсифікації виборчих документів; формування в суспільстві беззаперечно негативного ставлення до кримінально-протиправних проявів у сфері виборчого права взагалі і до фальсифікації виборчих документів конкретно.

3. Для визначення змісту та суті індивідуальних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів необхідно завжди враховувати момент початку реалізації індивідуальних заходів. При цьому, запобіжний вплив реалізується відносно конкретної особи та її характерних рис. Як результат цього, початок запобіжної індивідуальної діяльності починається з того моменту, коли встановлена певна особа на яку буде здійснюватися запобіжний вплив і ті притаманні характерні її властивості, на які є потреба впливу.

ВИСНОВКИ

Отримані під час проведення дисертаційного дослідження результати вирішують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для подальшого розвитку й удосконалення кримінологічної характеристики та запобігання фальсифікації виборчих документів та дозволяють сформулювати певні положення, висновки й рекомендації, основними з яких є такі.

1. Під виборчим документом необхідно визнавати матеріальний носій на якому зафіксована інформація, яка використовується під час організації та реалізації виборчого процесу, які видаються відповідними суб'єктами виборчого процесу і утворені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

2. Кримінально-правовий аналіз ознак фальсифікації виборчих документів, дозволяє констатувати наступне:

- відповідно до чинного кримінального законодавства України кримінальна відповідальність за фальсифікацію виборчих документів передбачена в ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України;

- не зважаючи на те що фальсифікація виборчих документів об'єднана єдиним родовим об'єктом, кожна з окремих кримінально-правових норм має власний безпосередній об'єкт;

- до предметів кримінальних правопорушень в даній категорії складів кримінальних правопорушень належать: відомостей про виборців (ст. 158 КК України); інформація, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України); база даних Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України); виборчий бюлетень (ст. 158-1 КК України); бюлетень для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України); виборча документація (ст. 158-2, ч. 2 ст. 158-3 КК України); документація референдуму (ст. 158-2, ч. 2 ст. 158-3 КК України); протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму (ст. 158-3 КК України); список виборців чи учасників референдуму (ч. 3 ст. 158-3 КК України). Предмети складів

кримінальних правопорушень, що реалізуються у фальсифікації виборчих документів, розглядаються нами як або, в певній мірі, повноцінний офіційний документ, що використовується в тому, чи іншому питанні виборчого процесу, або відповідна інформація, як складова частина такого офіційного документу;

- об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, які передбачають фальсифікацію виборчих документів характеризується обов'язковою ознакою, а саме – діянням. При цьому, кожне з цих діянь передбачено у виді декількох альтернативних видів;

- суб'єкт фальсифікації виборчих документів в першу чергу необхідно зазначити те, що в цих кримінально-правових нормах суб'єкт може бути як загальний так і спеціальний;

- виходячи зі змісту ст.ст. 158, 158-1, 158-2 та 158-3 КК України необхідно наголосити на тому, що всі ці суспільно небезпечні діяння реалізуються тільки з виною у формі прямого умислу. Щодо мотиву та мети фальсифікації виборчих документів, то в усіх кримінальних правопорушеннях, що аналізуються нами, такі ознаки суб'єктивної сторони мають факультативний характер та можуть бути різноманітними і на кваліфікацію діяння не впливати.

3. Аналіз кількісних та якісних показників фальсифікації виборчих документів демонструє наступне:

- абсолютна кількість облікованих злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, в період з 2015 року по 2022 рік зафіксувала максимум у 2019 році – 104 злочини, а мінімум в 2022 році – 1 злочин;

- максимум абсолютного рівня засуджених в 2019 році – 45 осіб, мінімум в 2017-2018 рр. – 4 особи;

- максимальний показник коефіцієнту злочинної інтенсивності злочинів, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів, зафіксований в 2015 рік – 2,077 кримінальних правопорушень, а мінімальний в 2022 рік – 0,024;

- максимум коефіцієнта судимості фальсифікації виборчих документів зафіксований у 2021 рр. – 1,76, а мінімум 2017-2018 рр. – 0,11 засуджених осіб на 1 млн. населення України;
- динамічна картина має наступний вигляд: з 2015 р. до 2018 р. спостерігається період спаду абсолютного рівня; далі, а саме з 2018 р. до 2019 р. – миттєве збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень; і знов спад з 2019 р. до 2021 р.;
- частка даної категорії злочинів в загальній кількості кримінальних правопорушень протягом періоду, який нами досліджений, (2015-2021 рр.) визначається в мізерному розмірі – менше 1%;
- 55% від загальної кількості облікованої категорії злочинів складають суспільно небезпечні діяння передбачені ст. 158 КК України, 43% – ст. 158-1 КК України та 2% – ст. 158-2 КК України;
- найбільшого поширення фальсифікація виборчих документів набула в наступних регіонах України: м. Київ, Волинська, Київська, Чернігівська, Закарпатська, Запорізька, Донецька та Сумська області;
- топографія даних кримінально-протиправних проявів характерна тим, що вони реалізуються на території (місцях), які певним чином пов'язані з організацією та реалізацією виборчого процесу (територія виборчої дільниці, територіальної виборчої комісії тощо).

4. Дослідження особистості злочинця, який вчиняє фальсифікацію виборчих документів дало можливість узагальнити наступне:

- *соціально-демографічні ознаки* особистості свідчать про те, що такі кримінально-протиправні прояви вчиняють громадяни України (100%), віком 30–50 років (64,1%) та 50-65 років (24%), жінки (53,4%), які за освітнім рівнем поділяються на три основні групи: з загально-середньою освітою (42,7%), з професійно-технічною (31,2%) та з вищою (26,1%). При цьому, фальсифікація виборчих документів вчиняється особою, що набула певного трудового стажу, спеціальних навичок і досвіду роботи; при цьому специфіка виконуваних службових обов'язків прямо пов'язується з необхідністю здобуття особою

відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, що часто є обов'язковою вимогою для зайняття посади в тій чи іншій владно-управлінській структурі;

– *кримінально-правові ознаки особистості кримінального правопорушника* полягають в наступному: у 12,3% осіб кримінально-протиправна поведінка мала груповий характер (в складі групи осіб – 11,6% а в складі організованої групи – 0,7%); поведінка осіб до моменту вчинення кримінального правопорушення пов'язаного з фальсифікацією виборчого документа в переважній більшості мала не кримінально-протиправний характер та визнається нами як законослухняна (судимість погашена чи знята – 0,7%; мають не зняту і непогашену судимість – 1,4%); більш ніж половина засуджених осіб за дані кримінальні правопорушення були звільнені від відбування покарання з випробуванням (52,2%); серед засуджених до реального покарання домінує призначення штрафу (майже в 97% випадків); частка призначення покарання у виді позбавлення волі на певний термін фактично знаходиться в мінімальних розмірах (близько 3%); одночасно з основним покаранням було призначено додаткове покарання, а саме – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (41,3%); вчинення кримінальних правопорушень в стані алкогольного сп'яніння мінімальне (5,8%), а щодо наркотичного сп'яніння, то таке взагалі не зафіксовано;

– *соціально-рольові ознаки особистості кримінального правопорушника* характеризуються наступним: фальсифікацію виборчих документів реалізують особи, які є працездатними, але не працюють складають 40% від загальної кількості засуджених за дані суспільно небезпечні прояви, 17,5% – пенсіонери, 12,5% – робітники, 10% – службовці, 2,5% – лікарі та 17,5% – які займаються іншими заняттями, що не включені до статистичного обліку; засуджені особи в переважній більшості мають свою родину;

– *морально-психологічні ознаки особистості* поділяються на дві групи: моральні (світогляд особистості кримінального правопорушника, рівень та особливості його духовності) та психологічні якості (інтелектуальні, емоційні

та вольові властивостей особистості).

5. Механізм індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів варто тлумачити як систему взаємопов'язаних елементів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що справляють взаємний вплив і мають спільний результат, який проявляється у вчиненні суспільно небезпечного діяння – безпосередній фальсифікації виборчих документів. До структури механізму індивідуальної злочинної поведінки при фальсифікації виборчих документів слід відносити мотивацію, прийняття рішення про вчинення злочину, особу злочинця, конкретну життєву ситуацію, сам процес вчинення злочину.

6. Фальсифікація виборчих документів в Україні, як суспільно небезпечне явище детермінують групи факторів, а саме: фактори, що обумовлюють злочинність взагалі в Україні; фактори, що обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність; фактори, що обумовлюють суспільно небезпечні діяння в сфері виборчого права; фактори, що обумовлюють безпосередньо фальсифікацію виборчих документів. При цьому, кожна з цих груп факторів має власний вплив на обумовлення фальсифікації виборчих документів.

7. До суб'єктів загальносоціального рівня запобігання фальсифікації виборчих документів, відносять наступні суб'єкти: 1) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); 2) органи та організації, які мають основним завданням і функцією запобігання злочинності.

На загальносоціальному рівні запобіжний вплив відбувається на фактори, що обумовлюють злочинність взагалі та на ті, які обумовлюють окремий вид злочинності, а саме – політичну злочинність.

До основних напрямків кримінологічної діяльності суб'єктів запобіжної діяльності на загальносоціальному рівні відносять заходи правового характеру, які мають на меті створення ефективного правового підґрунтя для соціально-

економічних, ідеологічних та політичних, організаційно-управлінських, культурно-виховних заходів, які спрямовані на позитивний розвиток суспільних відносин і усунення (нейтралізацію) детермінант злочинності, виступає основою всієї системи запобігання злочинності на загальнодержавному рівні. Основний зміст правових заходів загальносоціального запобігання утворює подальше зміцнення та удосконалення законодавчої бази, на основі якої відбувається регулювання суспільних відносин у різноманітних сферах суспільного життя. Правові заходи мають на меті вплинути на злочинність взагалі в Україні та на окремі її види (в нашому випадку – на політичну злочинність).

Заходи впливу на фактори, що обумовлюють злочинність в Україні та мають вплив на фальсифікацію виборчих документів можливо поділити на наступні групи: заходи соціально-економічного характеру; заходи ідеологічно-політичного характеру; заходи організаційно-управлінського характеру.

8. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання фальсифікації виборчих документів характеризуються наступними ознаками: суб'єктами є державні та недержавні організації, основним з функціональних напрямків їх виду діяльності є реалізація запобігання злочинів; головна їх цілеспрямованість на подолання детермінуючих факторів фальсифікації виборчих документів; основним напрямком запобіжної діяльності виступає припинення або недопущення вчинення конкретного злочину; реалізація заходів запобігання тісно пов'язана з застосуванням спеціальних заходів (наприклад, слідчо-криміналістичні, оперативно-розшукові тощо); взаємозв'язок із загальносоціальними заходами запобігання фальсифікації виборчих документів.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів слід віднести: модернізація та приведення у відповідність до існуючих економічних та політичних умов законодавства, що регулює протидію злочинам у сфері реалізації виборчого права; спрощення роботи державного апарату, знищення бюрократизації, створення чіткої правової основи діяльності державних службовців; створення та запровадження прозорості

(відкритої) процедури підбору кадрів, що приймають участь у забезпеченні виборчого процесу в суспільстві; запровадження принципу негайної реакції державних установ та громадянського суспільства на порушення суб'єктами виборчого процесу етичних, моральних або правових норм поведінки; створення загальнодержавної програми, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням у сфері виборчих прав; поширення положень ЗУ «Про запобігання корупції» на членів виборчих комісій, кандидатів депутатів органів місцевого самоврядування в питанні обов'язкового декларування доходів; створення належних умов праці та правових гарантій безпеки для осіб, до функціональних обов'язків яких входить протидія кримінальним правопорушенням у сфері виборчого права; розробка ефективної системи взаємодії правоохоронних органів держави, діяльність яких направлена на запобігання фальсифікації виборчих документів; формування в суспільстві беззаперечно негативного ставлення до кримінально-протиправних проявів у сфері виборчого права взагалі і до фальсифікації виборчих документів конкретно.

9. Для визначення змісту та суті індивідуальних заходів запобігання фальсифікації виборчих документів необхідно завжди враховувати момент початку реалізації індивідуальних заходів. При цьому, запобіжний вплив реалізується відносно конкретної особи та її характерних рис. Як результат цього, початок запобіжної індивідуальної діяльності починається з того моменту, коли встановлена певна особа на яку буде здійснюватися запобіжний вплив і ті притаманні характерні її властивості, на які є потреба впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипов В.І., Топчій В.В. Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні права: навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 116 с.
2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.
3. Бакаєва І. П. Принципи інтеграції України до Європейської транспортної системи. Проблеми та перспективи розвитку транспортних систем: техніка, технологія, економіка і управління: тези доповідей другої науково-практичної конференції (м. Київ, 20 вересня 2016 р.). Київ: КНТЕУ, 2016. 252 с.
4. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Механізм злочинної поведінки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14), С. 110-119.
5. Богатирьов І. Г. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД Дакор, 2018. 532 с.
6. Васильєв А.А. Спеціальний суб'єкт злочину // Вісник Кримінологічної асоціації: кримінологічний довідник. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/sub-jekt-zlochynu-spetsialnij/>
7. Виборчий кодекс України: закон України від 19.10.2015 № 396-IX // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv#n135>
8. Вирок суду у судовому впровадженні № 1-кп/712/400/18 від 25.05.2018 р. винесений Соснівським районним судом м. Черкаси: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74397810>.
9. Вирок суду у судовому впровадженні №1-кп-114/21 від 13.01.2021 р. винесений Обухівським районним судом Київської області:

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94104007> (дата звернення: 10.08.2021).

10. Вирок суду у судовому впровадженні № 1-кп/590/99/21 від 11.01.2021 р. винесений Ямпільським районним судом Сумської області: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94819482> (дата звернення: 10.08.2021).

11. Вирок суду у судовому впровадженні № 1-кп/712/400/18 від 25.05.2018 р. винесений Соснівським районним судом м. Черкаси: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74397810> (дата звернення: 10.08.2021).

12. Вирок суду у судовому провадженні № 1-кп/321/125/2020 від 21.12.2020 р. винесений Михайлівським районним судом Запорізької області: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93691223> (дата звернення: 13.02.2021).

13. Відповідь запит, щодо надання інформації про кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з відповідними посяганнями у сфері використання виборчих документів: Лист Офісу Генерального прокурора № 27/3-5270 від 30.12.2021.

14. Вознюк А. А. Факультативні ознаки складу злочину: міжгалузевий вимір. Актуальні проблеми кримінального права: тези доп. Х Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 45-47.

15. Галайко Н. В. Науково-теоретичні аспекти сутності поняття «Державна цільова програма». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. №1. С. 147-157.

16. Гладкова Е. О. Індивідуальна злочинна поведінка. *Вісник Кримінологічної асоціації: кримінологічний довідник*. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/individualna-zlochinna-povedinka> (дата звернення: 12.08.2019).

17. Гладкова Є. Особа (особистість) злочинця // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 225-228.
18. Гладкова Є. Особистість злочинця // Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків – Київ: Золота миля, 2017. С. 510-511.
19. Гладкова Є. О. Питання загальносоціального запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 101–105.
20. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
21. Голіна В. В. Запобігання злочинності // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 460-463.
22. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Сучасна нормативно-правова база та практика державного програмування протидії злочинності в Україні. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків: Право, 2011. Вип. 21. С. 46–59.
23. Головійчук Л. Т. Основні напрямки спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері митної діяльності / Л. Т. Головійчук // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. 2013. № 2. С. 155–161.
24. Головіна О. Ю. Духовність особистості: проблеми та перспективи психологічного дослідження. *Психологія і особистість*. 2016. № 1 (9). С. 278-289. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5558/1/Golovina.pdf>

25. Голову ДВК засуджено за фальсифікацію результатів місцевих виборів на Луганщині ВістіЛуг URL: <http://vistilug.com.ua/ru/news/10239-golovu-dvk-zasudzheno-za-fal-sifikatsiyu-rezul-tativ-mistsevikh-viboriv-na-luganshchini/>

26. Гумін О. М. Механізм протидії злочинності: науково-методологічний аналіз дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т. 7, № 1. С. 184-190.

27. Даньшин І.М. Про мотив вчинення злочину. Питання боротьби зі злочинністю, К, 1969. С. 65-70.

28. Деріга В. В. Політична корупція: визначення та особливості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: Політологія, 2009. Том 110. Випуск 97. С. 72-76.

29. Деякі питання виплати державної соціальної допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 № 632 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.07.2018).

30. Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214 // База даних «Нормативно-правові акти»/Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-nadannya-derzhavnoyi-socialnoyi-dopomogi-na-period-vvedennya-voyennogo-stanu-214Text> (дата звернення: 02.07.2018).

31. Дьордяй В. І. Загальносоціальне запобігання завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 134-137.

32. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навчальний посібник. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.

33. Джужа О. М. Запобігання поширенню СНІДу правовими засобами (правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аспект) : монографія. Київ : НАВСУ, 1994. С. 137. (192 с.)
34. ДСТУ 2395-2000. Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальна методика. Київ, 2001. 16 с.
35. ДСТУ 2732-2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. Київ, 2005. 32 с.
36. Жарикова А. Кількість безробітних в Україні сягає 2,9 млн осіб – НБУ // Економічна правда. 03.02.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/3/696678/>
37. Економічна безпека: навч. посіб./О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джужі. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової л-ри, 2010. 368 с.
38. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
39. З 1 липня відбудеться підвищення пенсійних виплат <https://www.kmu.gov.ua/news/z-1-lipnya-vidbudetsya-pidvishchennya-pensijnih-viplat>
40. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн.. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади і історія української кримінологічної науки. 424 с.
41. Зелінський А. Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.
42. Зінченко І. О., Шевченко Є. В. Лекція за темою: «Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (статті 157–184 КК). Кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян (статті 157–160 КК)». *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2020, № 2(14). С. 366-406.

43. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навчальний посібник. Київ: Вид. ПАЛІВОДА, 2006. 264 с.
44. Інтелект Енциклопедія сучасної України
https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12386
45. Кальман А.Г. Криминалогическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1986. 18 с.
46. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки запобігання економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків, 2003. 348 с.
47. Касимов В.О. Возраст в структуре социальнодемографической характеристики личности преступника (результаты криминалогического исследования, проведенного в 2015 году). Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. 2016. №6. С. 373-376. URL: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/vozrast-v-strukture-sotsialno-demograficheskoy-harakteristiki-lichnosti-prestupnika-rezultaty-kriminologicheskogo-issledovaniya-provedennogo-v-2015-godu.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
48. Колодін Д. О. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію підсумків голосування на виборах та референдумі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2014. 21 с.
49. Коломієць В. Р. Кабмін затвердив оновлений план дій з реалізації Нацстратегії у сфері прав людини // Міністерство юстиції: новини. 23.06.2021. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/valeriya-kolomiets-kabmin-zatverdiv-onovleniy-plan-diy-z-realizatsii-natsstrategii-u-sferi-prav-lyudini> (дата звернення: 25.07.2018).
50. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки: указ Президента України від 20.12.2006 № 1767. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-p> (дата звернення: 26.07.2018).

51. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.09.2019).

52. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191-196.

53. Кримінальне право України. (Особлива частина): підручник; за заг. ред. О. М. Литвинова; нак. ред. серії О. М. Бандурка; А. В. Байлов, А. А. Васильєв, О. О. Житний та ін. Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. 572 с.

54. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб.; за заг. ред. О. М. Литвинова; А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін. Харків: Право, 2020. 656 с.

55. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація; Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 608 с.

56. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.03.2019).

57. Кримінологічний довідник: довідкове видання/за наук. ред. О. М. Бандурки; за заг. ред. О. М. Джузи та О. М. Литвинова. Харків: Діса плюс. 2013. 412 с.

58. Кримінологія. Академічний курс/за заг. ред. О. М. Литвинова; І. О. Бандурка, В. М. Бесчастний, А. А. Васильєв та ін. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

59. Кримінологія. (Загальна частина): навчальний посібник; за заг. ред. О. М. Бандурки; А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін. Харків: Вид-во ХНУВС, 2010. 240 с.

60. Кримінологія: Загальна та Особлива частина: [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І.М. Даньшин, В.В. Голіна,

О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд; За ред. проф. І.М. Даньшина. – Харків: Право, 2003.

61. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.

62. Кримінологія: питання та відповіді; за заг. ред. О. М. Литвинова; О. О. Авдєєв, А. А. Васильєв, О. С. Володавська та ін. Харків: Золота миля, 2015. 324 с.

63. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

64. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.

65. Круміна М. В. Передумови реалізації загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання вчиненню необережних вбивств та тілесних ушкоджень. Південноукраїнський правничий часопис. 2012. № 3. С. 50–52.

66. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

67. Куц В. Зміст та рівні протидії злочинності // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 11–12 грудня 2015 р.). Херсон: Гельветика, 2015 С. 152–156.

68. Куц В. М. Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект // Науковий часопис Національної академії прокуратури України: електрон. наук. фахове вид. №4(20), 2018. С. 20-27. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2018/kuts.pdf>

69. Куц В. М. Механізм кримінально-правового реагування на прояви злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018, № 3 (11) С. 49-54.

70. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.
71. Литвинов О. М., Спіцина Г. О. Загальний кримінологічний вплив як засіб протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2022. №1(26). С. 41-48.
72. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 379 (С. 377-387)
73. Литвинов О. М. Суб'єкти протидії злочинності // Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля. 2017. С. 627. (804 с.)
74. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 41 с.
75. Литвинов О. М. Структура механізму індивідуальної злочинної поведінки. *Право і безпека*. 2008, № 7/1. С. 31-35.
76. Марієнко А. О. Індивідуальне запобігання злочинам органами внутрішніх справ у системі протидії злочинності: сучасний стан проблеми / А. О. Марієнко // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 4. – С. 192–197.
77. Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография / О. А. Мартыненко. – Х. : Изд-во ХНУВС, 2005. – 496 с.
78. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад.] / Медицький І. Б. Івано-Франківськ : Видавець Віктор Дяків, 2008. – 220 с.
79. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії / Українське юридичне товариство. 01.07.2009. URL: <http://justice.org.ua/politika->

i-pravo-podiji-fakti-komentari/politichna-korupsiya-sutnist-chinniki-zasobi-protidiji (дата звернення: 09.09.2019).

80. Мозоль С. А. Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

81. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : [курс лекцій] / В.О. Навроцький. К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с

82. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів; 2-ге вид., перероб. і допов.; М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.

83. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – [4-те вид., переробл. та доповн.]. Київ: А.С.К., 2005. 848 с.

84. Нижник В. М., Ніколайчук М. В. Економічна безпека України в системі євроатлантичних інтеграційних процесів: навч. посіб. Хмельницький, 2008. 439 с.

85. Обговорення економіки в контексті взаємозв'язків «глобалізація-людина-держава». Кореспондент. URL: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/raporata/issue.php?s=epol3&issue=2001_1-2 (дата звернення: 30.10.2016).

86. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: Діса плюс, 2016. 656 с.

87. Орлов Ю. В. Кримінологія політична // Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко/упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків – Київ: Золота миля, 2017. С. 368-370.

88. Остапенко Я. С. Службове підроблення: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 245 с.

89. Остапенко Я. С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання службовому підробленню. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. 1. С. 31–34.

90. Підбір кадрів для дільничних комісій – головний урок дочасних президентських виборів // Тернопільський прес-клуб, 05.06.2014. URL: <https://pressclub.te.ua/novyny/>.

91. Pochtovyi Maksym et al. Cybersecurity as a component of the national security of the state. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2020, 9(3), С. 775-784.

92. Почтовий М.М. Про вичерпність переліку засад кримінального провадження. *Юридична наука*. 2020. № 9. С. 187-192.

93. Почтовий М.М. Зв'язок принципу змагальності із засадами публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 32(71). № 4. С. 82-85.

94. Почтовий М.М. Теоретичні, правові та праксеологічні засади публічності та диспозитивності у кримінальному процесі: монографія. Дніпро, 2021. 463 с.

95. Про бібліотеки і бібліотечну справу: закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.03.2019).

96. Про вибори Президента України: закон України від 05.03.1999 № 474-XIV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=474-14> (дата звернення: 30.03.2019).

97. Про вибори народних депутатів України: закон України від 17.11.2011 № 4061-VI// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення: 30.03.2019).

98. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства: закон України від 16.07.2020 № 805-

IX// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#n34> (дата звернення: 08.09.2019).

99. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України: закон України від 21.08.2009 № 1616-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-17#Text> (дата звернення: 08.09.2019).

100. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за знищення виборчої документації або документів референдуму: закон України від 01.12.2005 № 3169-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3169-15#Text> (дата звернення: 08.09.2019).

101. Про державний бюджет України на 2022 рік <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20?find=1&text=%D0%0%BC>.

102. Про Державний реєстр виборців: закон України від 22.02.2007 № 698-V // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (дата звернення: 08.09.2019).

103. Про державні цільові програми: закон України від 18.03.2004 № 1621-IV. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення: 25.07.2018).

104. Про Державну програму боротьби із злочинністю: постанова Верховної Ради України від 25.06.1993 № 3325-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12#Text> (дата звернення: 25.07.2018).

105. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: закон України від 01.06.2000 № 1768-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14/conv#n137> (дата звернення: 02.07.2018).

106. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: закон України від 23.03.2000 № 1602-III. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 25.07.2018).

107. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n189>

108. Про зайнятість населення: закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 02.07.2018).

109. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 № 250 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.07.2018).

110. Про затвердження Порядку надання Державною службою фінансового моніторингу України Національному антикорупційному бюро України узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів та отримання Державною службою фінансового моніторингу України інформації про хід їх розгляду: наказ Міністерства фінансів України; Національного антикорупційного бюро України від 03.03.2021 № 144/32 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0624-21#n7>

111. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 106. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF> (дата звернення: 25.07.2018).

112. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12> (дата звернення: 30.03.2019).

113. Про Кабінет Міністрів України: закон України від 27.02.2014 № 794-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 24.06.2018).

114. Про Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки: указ Президента України від 17.09.1996 № 837/96. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/96#Text> (дата звернення: 25.07.2018).

115. Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки: указ Президента України від 25.12.2000 № 1376/2000. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1376/2000> (дата звернення: 26.07.2018).

116. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.07.2018).

117. Про місцеві вибори: закон України від 14.07.2015 № 595-VIII// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#n1742> (дата звернення: 30.03.2019).

118. Про Національну стратегію у сфері прав людини: указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 25.07.2018).

119. Про обов'язковий примірник документів: закон України від 09.04.1999 № 595-XIV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14> (дата звернення: 30.03.2019).

120. Про особливості нарахування та виплати грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 215 // База даних «Нормативно-правові акти»/Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-osoblivosti-narahuvannya-ta-viplati-groshovih-dopomog-pilg-ta-zhitlovih-subsidij-na-period-diyi-voyennogo-stanu-215> (дата звернення: 02.07.2018).

121. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 7 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text>

122. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 25.07.2018).

123. Про схвалення Стратегії подолання бідності: постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80> (дата звернення: 25.07.2018).

124. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-п> (дата звернення: 26.07.2018).

125. Про Центральну виборчу комісію: закон України від 30.06.2004 № 1932-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>

126. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних змін: Питання теорії та методології: монографія. Київ: Кондор, 2010. 614 с.

127. Протидія економічній злочинності / Нац. ун-т внутр. справ; Чикаго-Кент коледж права Іллінойс. технолог. ін-ту.; П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін.; Харків, 2004. 568 с.

128. Профілактика злочинів на транспорті: навчальний посібник/О. А. Антоненко, С. О. Баранов, А. І. Берlach та ін.; за наук. ред. О. Ф. Долженкова. Одеса: ОДУВС, 2010. 350 с.

129. Раєцька Л. В. Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні аспекти протидії наркоманії в Україні. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2010. Вип. 23. С. 251–258.

130. Ромців О. І. Характеристика осіб, що вчиняють посадові злочини. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 66–71.

131. Рубан К. П. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі. *Право і Безпека*. 2012. № 3. С. 218–221.

132. Словник основних кримінально-правових термінів/авт.-укл: І. О. Кисельов, В. В. Шаблистий, В. О. Лисенко, О. В. Чорна, Л. Г. Якименко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 388 с.

133. Сокурєнко В. В. Запобігання злочинності як фундаментальна проблема теоретичної і прикладної кримінології // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків, 2018. С. 13-14.

134. Ступник Я. В. Механізм протидії злочинності як комплексна система соціально-правової реакції суспільства на злочинні явища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Т. 3, № 47. С. 90-94.

135. Сюравич В. Г. Суб'єкти профілактики злочинів // Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля. 2017. 804 с.

136. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления: монография. Киев: Издательство «Вища школа», 1977. 149 с.

137. Тимошенко І. В. Вибори та корупція: сутність, причини, заходи запобігання. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 2(11). С. 7-11.

138. У Львові судитимуть представників ДВК за фальсифікацію і підробку виборчої документації Головне управління Національної поліції у Львівській області URL: <https://lv.npu.gov.ua/news/diyalnist/u-lvovi-suditimut-predstavnikiv-dvk-za-falsifikacziyu-i-pidrobku-viborchoji-dokumentacziji/>

139. Усатий Г. О. Державно-правовий механізм протидії сучасній злочинності: шляхи удосконалення. *Слово національної школи суддів України*. 2020. №1 (30). С. 85-94.

140. Федосова О. В. Сутність та напрями координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності в Україні. Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С. 162-165. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e2c6c9db-af14-4ea6-b602-da90738de4ba/content>

141. Фіалка М. І. Документообіг як безпосередній об'єкт незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія «Право», № 22, ч. 1, Т. 3. С. 71-74.

142. Фіалка М. І. Географія злочинності // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. – Харків : «Факт», 2021. С. 230-231.

143. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміну «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1(9). С. 237-246.

144. Фіалка М. І. Злочинність у сфері документообігу: обґрунтування існування проблеми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: збірник наукових праць. 2014. № 7. С. 130-139.

145. Фіалка М. І. Класифікація злочинів, пов'язаних з документами та їх обігом. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 55–62.

146. Фіалка М.І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. пр.* Харків, 2019. № 2 (21). С. 162-171.

147. Фіалка М.І. Механізм індивідуальної злочинної поведінки пов'язаної з фальсифікацією документів // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 266-270. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/65.pdf (дата звернення: 31.10.2019)

148. Фіалка М.І. Показники злочинності. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2016. Вип. 2 (7). С. 361-367. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/41_Fialka.pdf.

149. Фіалка М. І. Показники злочинності (кількісні) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 284-287.

150. Фіалка М. І. Показники злочинності (якісні) // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 287-289.

151. Фіалка М.І. Соціально-демографічні ознаки особи, яка вчиняє підроблення документів // *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: зб. тез між нар. наук.-практ. конф. (Львів, 8 лист. 2019 р.)*/уклад. О.В. Авраменко, С.С. Гнатюк, І.І. Сидорук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 158-160.

152. Фіалка М. І. Топографія злочинності // Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокуренко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 708-711.

153. Фоменко М.В. Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки // Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. пр. Харків, 2021. № 1 (24). С. 43-49. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10401/Kryminalno_pravove_Fomenko_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y

154. Харазишвили Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Тбилиси: Цодна, 1963. 288 с.

155. Черненко П. В. До проблеми визначення змісту дефініції «виборчий документ» // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: тези доп. Учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки, відзначення Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи (Харків, 16 травн. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019, С. 189-192.

156. Черненко П. В. До проблеми сутності змісту морально-психологічних ознак особистості фальсифікатора виборчих документів в реаліях сучасного українського суспільства // Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора, О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС. 2020. С. 101-103.

157. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів: характеристика основних детермінантів // Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 271-274. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/66.pdf (дата звернення: 19.03.2020).

158. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів як різновид політичної корупції // Особливості застосування антикорупційного

законодавства: від розслідування до вироку суду: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 жовт. 2019 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України, Громад. рада при М-ві внутр. справ України. Харків: ХНУВС, 2019. С. 188.

159. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів: характеристика основних детермінантів // Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 271-274. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/66.pdf.

160. Шайтуро О.П. Кримінологічна діяльність органів місцевого самоврядування по протидії злочинності на загальносоціальному рівні в соціально-економічній сфері. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 6, том 4, 2017.

161. Шамлян К.М. Дослідження структури вольової організації особистості методом самооцінки. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Випуск 32. С. 54-557.

162. Шнайдер Г.Й. Кримінологія [Текст]/ Переклад з нім. Ю. А. Неподаєва., 1994. 501 с.

163. Щербакова А. К. Механізми протидії злочинності та кримінально-правового впливу : проблеми співвідношення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Т. 3, № 5. С. 86-89.

164. Юнін О.С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення // Науковий вісник публічного та приватного права, 2020, Випуск 3-2. С. 214-219. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2020/3-2/39.pdf>

165. Юрченко О. Ю. Кримінологічні особливості детермінації злочинності у сфері виборчих прав громадян // Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 7. С. 162-164. URL: http://www.par.in.ua/7_2014/48.pdf (дата звернення: 18.08.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів: характеристика основних детермінантів // Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 271-274. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/66.pdf.
2. Черненко П. В. До проблеми визначення змісту дефініції «виборчий документ» // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: тези доп. Учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки, відзначення Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи (Харків, 16 травн. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019, 212 с. (С. 189-192)
3. Черненко П. В. Фальсифікація виборчих документів як різновид політичної корупції // Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 жовт. 2019 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України, Громад. рада при М-ві внутр. справ України. Харків: ХНУВС, 2019. С. 187-189.
4. Черненко П. В. До проблеми сутності змісту морально-психологічних ознак особистості фальсифікатора виборчих документів в реаліях сучасного українського суспільства // Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора, О. М. Литвака (Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС. 2020. С. 101-103.
5. Черненко П. Фальсифікація виборчих документів: кримінально-правовий аналіз об'єктивних ознак. *KELM*. 2021. № 6. С. 172-176 (Республіка Польща).

6. Черненко П. Фальсифікація виборчих документів: кримінологічна характеристика особистості злочинця. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 346-354.

Додаток Б

**Абсолютний рівень злочинів, які пов'язані з фальсифікацією
виборчих документів в період з 2015 по 2022 рік та їх питома вага**

		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Загальна кількість облікованих кримінальних		565182	592604	523911	487133	444130	360622	321443	362636
Злочини, які пов'язані з фальсифікацією виборчих документів		89 (0,016%)	40 (0,007%)	10 (0,002%)	2 (4,1 ⁻⁵ %)	104 (0,023%)	99 (0,027%)	56 (0,017%)	1 (0%)
З них:	ст. 158 КК України	43 (48%)	13 (33%)	4 (40%)	2 (100%)	37 (36%)	47 (48%)	43 (77%)	1 (100%)
	ст. 158-1 КК України	44 (49%)	27 (67%)	5 (50%)	-	62 (60%)	52 (52%)	12 (21%)	-
	ст. 158-2 КК України	2 (3%)	-	1 (10%)	-	5 (5%)	-	1 (2%)	-
	ст. 158-3 КК України	Кримінальна відповідальність не передбачалась					-	-	-

Додаток

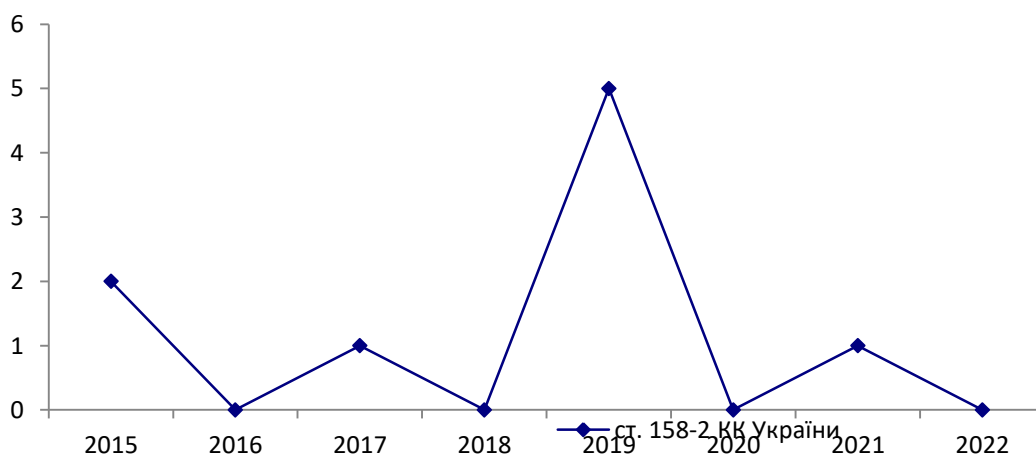
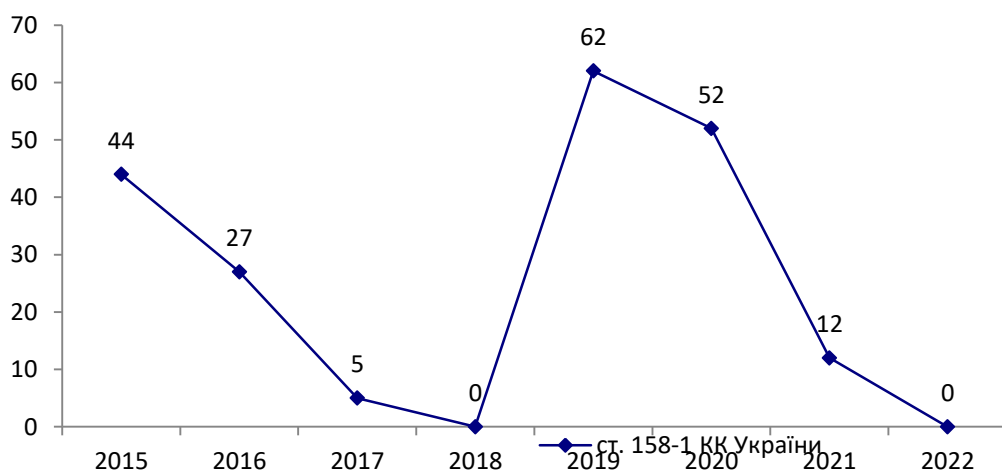
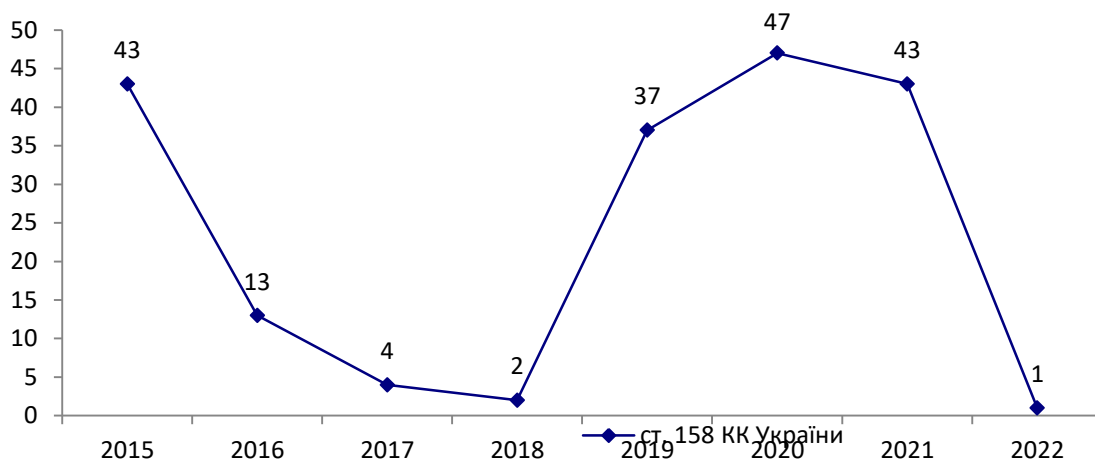
**Таблиця узагальнення коефіцієнтів злочинності на території України за
період з 2015 року по 2022 рік**

Рік дослідження	Коефіцієнт злочинної інтенсивності <i>(Кз.і., на 1 млн. чол. населення)</i>	Коефіцієнт злочинної активності <i>(Кз.а., на 1 млн. чол. населення)</i>
2015	13170	5160
2016	13860	3080
2017	12350	3290
2018	11540	3280
2019	10580	3090
2020	8640	2890
2021	7768	2812
2022	8845	2131

Додаток

Динаміка

**абсолютного рівня фальсифікації виборчих документів
з урахуванням структури даної групи злочинів
в Україні (2015-2021 рр.)**

Додаток Д

**Абсолютний рівень злочинів,
пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів,
з урахуванням географічно-просторового поширення
в період з 2016 року по 2020 рік
по регіонам**

		2016				2017				2018				2019				2020			
		ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК
	АР Крим	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Вінницька	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-
	Волинська	-	17	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
	Дніпропетровська	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	-	-	1	-	-	-
	Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	17	3	-	-	3	-	-
	Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-
	Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	5	-	-
	Запорізька	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2	1	-	-	7	4	-	-

Івано-Франківська	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1	-	-	4	-	-
Київська	2	4	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3	6	-	-	8	6	-	-
Кіровоградська	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	2	-	-	-
Львівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	4	6	-	-
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	6	2	-	-
Полтавська	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-
Сумська	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	2	1	-	-
Тернопільська	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	3	-	-
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	3	1	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Черкаська	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4	3	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	3	-	-
Чернігівська	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	1	2	-	-
Київ	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	1	-	2	-	-	-
Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Україна	13	27	-	-	4	5	1	-	2	-	-	-	-	37	63	5	-	47	52	-	-

Додаток Е

Географічне поширення злочинів, пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів, з урахуванням коефіцієнту злочинної інтенсивності¹ в період з 2016 року по 2020 рік по регіонам

	2016				2017				2018				2019				2020			
	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК
АР Крим	-	-	-	-	-	-	-	-	1 ²	-	-	-	-	-	-	-		-	-	-
Вінницька	1,3	0,6	-	-	0,6	-	-	-	-	-	-	-	1,3	1,3	-	-		-	-	-
Волинська	-	16,3	-	-	-	3,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		1	-	-
Дніпропетровська	-	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6	1,3	-	-	0,3	-	-	-
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,2	4,1	0,7	-		0,7	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		5	-	-

¹ Коефіцієнт злочинності обчислювався на 1 000 000 чел.

² Враховуючи той факт, що територія АР Крим на даний час визнана тимчасово окупованою кількість облікованих злочинів на її території в загальну кількість не враховується

Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5,6	-	-		4	-	-
Запорізька	-	-	-	-	0,6	-	-	-	0,6	-	-	-	1,2	0,6	-	-	4,2	2,4	-	-
Івано-Франківська	0,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7	1,5	0,7	-	-	2,9	-	-
Київська	1,2	2,3	-	-	-	-	0,6	-	-	-	-	-	1,7	3,4	-	-	4,5	3,4	-	-
Кіровоградська	-	2,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,1	-	-	2,2	-	-	-
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,9	0,5	-	-	0,9	-	-	-
Львівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,8	-	-	1,6	2,4	-	-
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	0,4	-	-	-	0,4	-	-	-	-	-	-	-	0,8	0,4	-	-	2,5	0,8	-	-
Полтавська	1,4	-	-	-	-	0,7	-	-	-	-	-	-	-	0,7	-	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,6	-	-	-	0,9	-	-
Сумська	-	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,7	-	-	-	1,9	0,9	-	-
Тернопільська	-	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2,9	-	-
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	-	-	1,1	0,4	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,8	0,8	-	-
Черкаська	-	-	-	-	0,8	-	-	-	-	-	-	-	-	3,4	-	-	3,4	2,5	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,1	-	-	1,1	3,3	-	-
Чернігівська	4,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	1	2	-	-
Київ	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	0,3	-	6,7	-	-	-
Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Україна	0,3	0,6	-	-	0,1	0,1	0,02	-	0,02	-	-	-	0,9	1,5	0,1	-	1,1	1,2	-	-

Додаток Ж

Географічне поширення злочинів, пов'язаних з фальсифікацією виборчих документів, з урахуванням коефіцієнту злочинної інтенсивності³ в період з 2016 року по 2020 рік в Україні

	Середній показник коефіцієнту злочинності за період дослідження				
	ст. 158 КК	ст. 158 -1КК	ст. 158-2 КК	ст. 158-3 КК	
АР Крим	0	0	0	0	0
Вінницька	0,6	0,4	0	0	0,25
Волинська	0	4,2	0	0	1,05
Дніпропетровська	0,2	0,3	0	0	0,13
Донецька	0,6	1	0,1	0	0,43
Житомирська	0	0	0	0	0
Закарпатська	0	1,9	0	0	0,48
Запорізька	1,3	0,6	0	0	0,48
Івано-Франківська	0,3	0,9	0	0	0,28
Київська	1,5	1,8	0,1	0	0,85
Кіровоградська	0,4	0,8	0	0	0,3
Луганська	0,4	0,1	0	0	0,13
Львівська	0,4	0,6	0	0	0,25
Миколаївська	0	0	0	0	0
Одеська	0,8	0,2	0	0	0,25
Полтавська	0	0,3	0	0	0,08
Рівненська	0	0,7	0	0	0,18
Сумська	1,1	0,4	0	0	0,38
Тернопільська	0,4	0,8	0	0	0,3
Харківська	0,2	0,2	0	0	0,1

³ Коефіцієнт злочинності обчислювався на 1 000 000 чол.

Херсонська	0,4	0,2	0	0	0,15
Хмельницька	0,2	0,2	0	0	0,1
Черкаська	0,8	1,2	0	0	0,5
Чернівецька	0,2	0,9	0	0	0,28
Чернігівська	1,3	1	0	0	0,58
Київ	1,6	0,2	0,1	0	0,48
Севастополь	0	0	0	0	0
Україна	0,5	0,7	0,02	0	0,31